

AURKIBIDEA

V

HIZKUNTZA ETA LIAERATURAZ - De Lengua y Literatura

43. Iztueta erromantikoa (1)	221
44. Iztueta erromantikoa (2)	225
45. Toribio Iriondo elgoibartarra; «Ongi zerutik» eliz kanta- ren egilea	229
46. Jan-edanen inguruan	234
47. Euskal klasikoak plazaratzen	239
48. W. Shakespeare euskaraz	244
49. Vicente Alexandre eta 27garreneko belaunaldiaren era- ginez.	247
50. G. Arestiren poemak	250
51. Usteak uste direnean	254
52. Maitasunetik lizuntasunera	258
53. Euskal poesia bere bidean	262
54. Haurrentzako ipui eta irakur gaiak	266
55. Euskal-literatura bere barnetik ikertuz	269
56. Gure literatura bere barrutik ezagutu beharra	274

57. Universitate Zerbitzuetarako Euskal Ikastetxea	278
58. Herria astekariaren larogetahamar urteburuan	282
59. «Jakin» bere arloan. Jose Luis Ugarteburu Arrieta-ren oroitzapenez	286
60. 1976. urteko euskarazko liburuak	291
61. 1977. urteko euskarazko liburuak	297
62. Elebitasuna delata	301
63. Kale izenak euskaraz	305
64. Donostiaren Parte Zaharreko kale izenak	310
65. Euskal liburu eta disken azoka, Durangon	315
66. Liburu zuria	320
67. Liburuzaleak eta iker lanak	323
68. Lehendakari euskalduna delata	328
69. Euskararen bizi nahia eta bizi beharra. Gure hizkuntza autonomi-estatutoen aurrez aurre	332
70. Bai, euskarari!	336
71. Ahaldena, onaren urrengoa da	341
72. Euskaltzaindiaren VIII. Biltzarra	345
73. H letraren arazoa Gipuzkoarren artean	350

V

HIZKUNTZA ETA LITERATURAZ

De Lengua y Literatura

IZTUETA ERROMANTIKOA (I)

Gure herri hontan, gauzak zehatz aztertu baino lehen eritziak agertzen oso zaleak gara. Honegatik, hor nonbait eta noizbait, era berritzeetan beti berandu ibili garela esan dutelako, uste osoa jarri dugu hortan. Berandu kristautu, berandu kulturaz jabetu, berandu hartu estilo berrizatzeak, berandu zibilizatu, berandu iratzartu..., dena berandu. Baina puntu bakoitza aztertzen badugu, ustea erdi ustela bihurtuko zaigu, eta Enziklopediak harpidedun geienak Penintsula aldean non zituen galdetzen baldin badugu: «Hiño! hori bai». Baina horrek bedorren inguruan zekarren Argien edo Argitasunaren mende hura. Beraz, hor beintzat ez hain atzeratuak. Erromantizismoa aztertzean ordea, berriz ere zalantzaz jarriko gara. Izatez, hau ezta Argien garaia, baina oraintsu nere eskuetara erori den liburu batek emango dit argia, Iztuetaren poesiak eskaintzen dizkigunez. Lehen lehenik ere adierazia nuen Iztueta folklore lanez erromantikoen artean aintzindarietan jartzekoa zela, Penintsulan behinik-pehin beste inor baino lehen hortan aritu zenez. Aritu ere, metodologia baten bidez aritzen eta ezaugarri hori ezta lortzen beste gabe, heldutasunetik baizik.

Parte bakoitzari bere egia zor diogunez, berriz ere txalotu beharrean aurkitzen naiz Kardaberaz taldeak liburugintzan ematen ari dena. Azken boladako liburuetan Jose Garmendia Arruabarrena-ren «Iztueta'ren olerkiak» deritzana da. Eta olerki hoiek ditugu giputz jatorraren erromantikotasunaren lekuko.

Duela hamar urte argitara eman zigun Jose Garmendia berak «Obras inéditas de Iztueta» zeritzan liburu polita, Euskal-Herriko erromantizismoaren haserak ezagutzeko lagungarri dena. Txaho, Lapitze, Iparragirre eta Bilintx erromantikoen gailurrean jartzekoak baldin badira ere, ez ahaztu Etxahun zaharra, Barkoxekoa, eta Paulo Astarloa bera ere erromantikoak zirela, Europan zertorren giroak eraginik eta ez askok uste bezain berandu. «Gogoz»-en 244 orrialdean erabiltzen dut gai hau, baina oraindik gehiago sakondu beharra dugu. Dena dela, ohar hauek gogoan hartu beharko ditu gure literaturaren mugimenduak estudiatu nahi dituenak, eta ez arin arin gauzak esan, betiko topiko usteletan

eroriaz.

Herri batek, edozertariko mugimendu bat bideratu eta indartzeko behar beharrezkoak ditu bere instituzio jatorrak edukitzea, zeren hauek elkarretaratzten bai dute gizarte ororen loturazko elkartzea eta eskolaren bidez informatzen zabalkundea. Guri, behar bada, hau falta izan zaigu eta bakoitzak bere aldetik ahal izan duen erara bete izan ditu gizarte harremanok. Euskal kultur munduan, garai bakoitzean, bakoitza bere aldetik ahal bezala ibili dela esan dezakegu. Baina Jose Paulo Ulibarriren «Gutunliburua» irakurtzen baldin badugu, eta beste erromantiko bat dugu hau, laster ohartuko gara orduko euskaltzaleen artean, politiko eta kultur gizonen artean, inork uste baino harreman handiagoa zutela.

Erromantikoak seinalagarri dute herri poesia baliatzea (hitz-neurtuak esango zuen Iztuetak), aberria eta natura maitatzea, eta maitagarri dituzten gauza hauek kementsu gorestea. Etxahun alde batetik eta Iztueta bestetik, bakoitzak berari zegokion aldetik baliatu zuen bertsojaritza eta ordutikakoak ditugu arlo honako lehen albisteak. Orduan agertzen zaigu lehen aldiz bertsojaritza aintzakotzat hartzea. Gainera, Iztuetak herri poesi horretatik hartuko zituen bere hitz-neurtuetarako arauak. Hara hemen arau eta idea beraren bidez erromantikotasunaren seinalagarri den bertso, bat adibidez:

*Zure hizkuntz gozo ta
ohitura eztiak,
gordetzen dizkitzute
seme jakintiak:
galtzera utzi gabe
zearo guztiak,
hoen beharra badu
gure probintziak.*

Gipuzkoako foruen atsegin leloak deitu bertsoetatik hartua da. J. Garmendiak lan ederra bete du Iztuetaren hitz-neurtu guztiak liburu batean biltzeaz. Lehen, hain sakabanaturik ziren olerkiotatik ez bai zen hain erraza behar bezalako abururik

ematea.

«Gipuzkoako probintziaren kondaira edo historia», 1847an argitaratu zen, egile zen Iztueta hil eta handik bi urtera. Hau berau liburu aberkoia dugu; aberkoitasunak eraginez egin bai zituen lehenago argitaratutako dantza eta doinuen liburuak ere. Neurri handi batean probintzian mugatzen du bere abertzaletasun hori, ikuspegi zabalago baten faltaz, eta hau ezta batere harritzekoa gure egun hoietan oraindik askorentzat hola delarik. Euskararen batasuean ezik beste gauza askotan ere nabari zaigu. Honegatik, ez harritu Iztuetak hortan galga estuak baldin bazituen.

Iztuetagan erromantiko jarrera nabarmen agertzen zaigu, oraindik orain ere gure herrian bertan nabari den erromantikotasuna, ase nahi eta ase ezinezko sentipenen egarriz. Behin baino gehiagotan esana dudan bezala, honegatik dute Iparragirren kantak oraindik ere gaurkotasuna. Iztuetarenak holako entzuterik izan ez badute, behar bada karlisten gerrate haietan erabili zirenak itzalperatu zituztelako da, baina ez guztiz. Bere gogoaren izpiritua, bere herriaganako ideiak, neurri handi batean bizirik daude. Esate baterako, har dezagun «Gipuzkoako dantzak» (1824) liburuaren bukaeraz eta euskararen gorazarrez egin zituen bertso haiek, «Euskerarekin euskaldunen atsegin-leloak» deitua J. Garmendiak 141. orrialdean jasotzen duena eta irakur dezagun Z. Andonegi mutrikuarraren «Aitorren hizkuntz zaharra», gure inguru hauetan hain sentipenez kantatzen dena, eta laster konturatuko gara Andonegik gure garai honetan gertatuak Iztuetaren bertso haietan dituela bere sustraiak. Elkarren parean aztertzen baditugu, ideia ez ezik, esaldi osoak, neurria bera eta poesiaren lotura orokorra Iztuetarenak dira. Hor ikus dezakegu, urteak igaro eta ura bere bidetik. Z. Andonegik, hitzak gaurkotzetik aparte aldakuntza guti egin zituen. Baina, honegatik ez uste Andonegirena plajiotzat har dezakegunik. Lehena gaurkotze hori maiz erabili da edonongo literaturan.

Erromantikoak dira, bestalde, Iztuetaren amodiozko hitz-neurruak ere, eta hauetan eredugarri: Kontzeziri eta Amodioa zer dan. Amodioaren sublimatzea, goitiar jartzea, erromantikotasunaren seinaleak dira.

Jose Garmendiaren liburu honen ederra hor dago, lehen his-

toriaz eta folkloreak hobeto ezagutzen genuen Iztueta orain poesiagintzan izan zuen dohaina ezagutaraztean.

Argitara berri den liburu honek Manuel Lekuonaren hitz-aurrea daroa. Hitzaurre jakingarria, arretaz irakurtzea merezi duena, zeren hemen ere Iztuetaren erromantikotasunaren adibideak agertzen bai dira; poesiaren guna, bere eragatik, euskal kantategi zaharrearantz eta bertsolaritza ohi zen usuario jatorretan oinarritzen baita. Hala erakusten digu Lekuonak.

Holako liburu batek gure laudoriorik onenak merezi ditu.

Gaurko artikulu hontan, liburu honetan oinarriturik, poesia erromantikoaren lekukotasunak soil soilik agertu nahi izan ditut. Honetarako, liburu hau, agiri bikaina denez. Urrengoan Hitz-laxo edo prosazko lekukotasunak agertuko ditugu, literaturan ez ezik dantzen bidezko ekintzan eta bilketan agertu zuenagatik. Eta hortik ikusiko dugu erromantikoen mugimendu hura ez zela hain berandu heldu gure Euskal Herrira.

Europako kultur mugimenduak gure literaturan izan duten eraginez tratatzen dut *Literaturaren inguruan* (1980) deritzan liburuaren lehen partean.

* * *

Entre nosotros está muy difundida la idea de que los distintos movimientos culturales nos han llegado tarde. Esta creencia se ha generalizado de tal manera, que ha deformado muchos aspectos de nuestra verdadera historia. Por esto, a veces, si analizamos las cosas, hallaremos contradicciones o pruebas que demuestran todo lo contrario.

Por ejemplo, si preguntamos cuántos suscritores tuvo la Enciclopedia en la Península y dónde se ubicaban éstos, nos sorprenderá conocer lo contrario a esa creencia general tan difundida. Es un hecho significativo, y tal vez la respuesta exacta la encontraremos en la «Historia de los Eterodoxos» de Menéndez y Pelayo.

El presente artículo, que tiene bastante que ver con la precedente exposición, analiza los aspectos poéticos de Iztueta, que junto con Pierre Topet, «Etxahun», fue uno de los precursores

del movimiento romántico a primeros del siglo pasado.

La reciente publicación de las poesías completas de Iztueta por José Garmendia Arruabarrena, nos permite situar al ilustre folklorista y poeta zaldibiarra como a un adelantado del romanticismo del país, cuyos principales signos consistían en la exaltación libre de la fantasía y de los valores tradicionales, de la poesía popular, el mito de la antigüedad, sublimación patriótica, etcétera —influidos por el idealismo y como reacción a la cultura racionalista de la Ilustración— y que están presentes en toda la obra de Iztueta, tanto en verso como en prosa. Y que este sentir no era un caso aislado en Iztueta, como puede ser en Etxahun, está demostrado en el libro epistolar «Gutunliburua» del alavés Ulibarri.

El libro viene prologado por Manuel Lecuona, gran autoridad en la materia de la poesía popular, quien viene a demostrarnos el enraizamiento estructural de la poesía de Iztueta con la tradición popular del cancionero y bersolarismo.

1978 - X - 9

IZTUETA ERROMANTIKOA (II)

Iragan asteko artikuluan Juan Inazio Iztueta zaldibiarraren erromantikotasuna adierazi nuen, Jose Garmendiak argitaratu duen «Iztueta'ren olerkiak» liburuan oinarriturik. Argi dago erromantiko garaiko giroak piztu zuela Iztuetagan idealismo suharra. Europako kultur korrontak hemen bertako ekintzeri loturik iker-tzean kontutan hartu beharrezkoa dugu.

Jose Garmendiaren bildumak honako aukera hau begien aurrean jarri badigu ere, herri xehearen kulturazko lanak hor zituen gure Iztuetak bere dantza, soinu zahar eta hitz-neurtu direlako bildumetan.

Erromantikotasunaren erakusgarri ditugu Iztuetak folklore arloan egin zituen bilketak. Honen berri eman nuen duela hamar urte, Iztuetaren sorturtearen berrehungarrena betetzeaz. J. Gar-

mendiak bere liburu horren bibliografian aipatzen dituen lanak (ikus, 182-183 orr.), eta ordukoari ildo z jarraituko natzaio.

Erromantizismoak berakin zekarren herriaren kultura baliatzea eta sistematikoki biltzea, eta Iztueta beste inor baino lehen ohartu zen hortaz eta bere lanari ekin zion. Garibai ea Oihenartek lehenago bildu zituzten zenbait herri kanta, Larramendiren «Co-reografía» eta Mogelen «Peru Abarka»-k ohitura eta bizibideak, baina hoietan oraindik ez zen nabari erromantikoen kultur berri-tze mugimendua, bai ordea biltzaile eta sortzaile agertuko zen zaldibiar kementsuagan.

Thomas Percy-k piztu zuen Britainia Handian herri kantak ez ezik ipui, ohitura, dantza eta abar jasotzeko gogo, «Reliques of Ancient English Poetry» (1765) bilduma argitaratzeaz, eta las-ter zabaldu zen Europa erdialdera. William John Thoms-ek «Fol-klora» hitza sortu orduko (1846an izan zen), Iztuetak eginak zi-tuen bere lanak. Izan ere, 1767an Zaldibian jaio zen euskal idazle hau 1845. urtean hil bai zen.

Zalantzarik gabe. Iztueta, erromantiko mugimendu harek bul-tzaturik egin zuen bere lana. Bestela ulerkaitza iduritzen zaigu historiako une berean ekintza hortara jotea. Lanerako erabili zuen metodologia eta bere izatezko poeta mindua ditugu lekuko.

Gainera, erromantikoa izateaz beste, folklore bilketan beste inor baino lehen aritu zen Penintsula partean. Bere lana euskaraz eman zuenez, historiagintzan jardun diren erdaldunak oraindik ez dira ohartu, eta oraindik orain ere R. Serra i Pagés eta J. T. Fernandes Braga, bata katalana eta bestea portugesa, jartzen di-tuzte lehen folklore biltzailatzat.

Iztueta-ren bildumazko lehen liburua «Gipuzkoako dantza go-goangarrien kondaira» izan zen, 1824an Donostian bertan argita-ratua. Handik bi urtera eman zuen argitara «Gipuzkoako soñu zahar eta hitz-neurtu»ena. Agintari eta elizaren aldetik kritika gogorrak jaso zituen, baina horraitiok, A. Pascual Iturriaga apez ernaniarra izan zuen bere alde.

Baina berak hasi zuen lan harek jarraitzaileak izan zituen, bertako seme eta herbestetik etorriekin. Xaho, Borrow, Fr. Michel eta Sallaberry. Eta erromantiko mugimenduaren gailurrean Jose Manterola bere «Cancionero Vasco» (1877-1878) sortarekin.

Musika eta dantzak hainako aberatsa edo aberatsagoa dugu ahozko literatura, kanta zaharrak bereziki. Biltzailerik ere izan dugu ondoko urteetan eta estudio sakonik ere egina da.

Folklore bilketaz eta poesiaz aparte, Gipuzkoako historia bat ere idatzi zuen, 1847. urtean Donostian argitaratua. Hastapenetan zenbait kondaira faltsu agertzen ditu, erromantiko giroak berakin zituenak noski. Baina ez zen joan Xaho bezain urruti. Honek sortu bai zuen Aitorren kondaira, Aitor euskaldunon sorrerako aita-tzat jarriaz. Iztuetaren historiaren bigarren parte guzia eta hirugarrenaren zati bat, 25. orrialdetik 255.era bitartean probintziako bizitza eta ohiturak jasotzen ditu, etnografiarako berri baliagarriak, eta hau berau ere garaiko erromantikotasunaren lekuko dugu: artzantza, nekazaritza, ola zahar, kofradi erakudeak, estadistikak eta abar, lehen aldiz bertsolarien berriak ematera arte.

Liburuak idaztearekin bakarrik ez zen konformatu eta berberak antolatutako dantza taldea ere bazuen. Heriotzako orduan ere bere mutilak (dantzariak) ondo portatu ote ziren kezkatu-rik omen zen.

Sorterriaren alderako idealak tinko eramán zituen, Iztuetak, hilarteraino.

Erromantikoen mugimendua ez zen berandu heldu, baina bai ordea berandura arte iraun. Gure herriak garaiz asetu ez zituen gogoaren eragina ote? Hala dirudi.

Iztuetaren idazkera ezta eredutzat hartzekoa, idazkera bizkorra izanagatik ere. Jose Garmendiaren bildumari esker, poesian lehen baino maila altuagoan jartzea merezi du, erromantikoen atarian ipini-az. Bestalde, hitz-lauz idatzi zuenak gauzak adierazteko erabilkeraren balioa du. Hizkuntza praktikoko baten bilaketazkoa da.

Iztueta autodidakta zen, ez ordea ikasi gabea, bai bere kabuz ikasia. Izan ere, berak erabili zituen gaiak ez bai ziren inon irakasten, eta hezkuntza nagusietan ari zirenek ez zuten herri xehearen kulturarik haintzat hartzen. Larramendi bezalakoren batek berekikoetan zerbait egitetik aparte, herri jakintza ez zen gai orduko ikastetxetan.

Ohitura zaharrez arduratu zen Estébanéz Calderón-ekin eta Tolosako (Toulouse) Unibertsitatean irakasle zen Lécluse-kin izan

zituen harremanak ditugu Iztuetak eskuartean zeramazkien lan eta kezken adierazgarriak, berekiko hezikera, formazioa, neke askoren ondorioz zuela ikus dezakegu. Bere ondotik etorri zirenak, arestian aipatu ditudanak, biderik erdi egina aurkitu zuten. Baina, hala ere, Iztuetaren obra guzia oraindik ez dela zehatz aztertu, eta J. Garmendiak eta bestek, azken urteotan egin dituzten ikerketak argi urratse handiagoa dakarkigutela esan genezake.

* * *

Por su poesía idealista se le identifica a Juan Ignacio Iztueta en el umbral del movimiento romántico, y a la vez coincide como precursor del folklore vasco. Si bien, antes que él, Garibay, Oihe-nart, Larramendi y Moguel recopilaron diversos aspectos de las tradiciones populares y algunas canciones antiguas, fue Iztueta quien primero se dedicó a recoger sistemáticamente.

Hoy, es preciso reconsiderar el valor positivo que encierran las obras de Iztueta, principalmente para los estudios etnográficos y etnológicos. El fue el iniciador consciente de esta disciplina que un año después de su fallecimiento le bautizarían «Folklore», en un estudio publicado por William John Thoms, en «The Athenaeum» de Londres en 1846, para poder distinguir de la ciencia arqueológica.

Influido por las nuevas corrientes europeas, pues de otra manera no se concibe esa cita cronológica en la historia, Iztueta se consagró en dicha disciplina. El era un autodidacta, pero téngase en cuenta que en su época no se impartían enseñanzas folklóricas y su mérito aún era mayor porque tuvo que estudiar sin ayuda de nadie y lograr crear una escuela. El preparó al maestro José Antonio Olano, fallecido en 1879, cuyos discípulos fueron a su vez Justo Irastorza y Lorenzo Pujana. Este fue el maestro de danza de la Academia de Danzas de San Sebastián, fundada en 1928.

Iztueta gozó de gran prestigio en el país. Sus recopilaciones folklóricas las escribió en vascuence, publicando una obra sobre danzas en 1824 y sobre melodías y poesía en 1826. A él le cabe el honor de adelantarse en dichos trabajos a R. Serra i Pagés y J. T. Fernandes Braga, catalán y portugués respectivamente, a

quienes se les considera iniciadores de estos temas en la Península según la obra en tres tomos «Folklore y costumbres de España» (Barcelona, 1931) de varios autores bajo la dirección de F. Carrera y Candi.

Pero Iztueta sí tuvo relaciones epistolares con personalidades del mundo cultural del país en aquella época, mas otros foráneos interesados en estos temas, como el profesor de Toulouse Lécuse y Estébanez Calderón, por ejemplo.

Su historia de Guipúzcoa, escrita con gran fervor patriótico, tal vez es más interesante por la información etnográfica que aporta en ella, prácticamente desde la página 25 hasta la 255.

Para todos quienes quieran estudiar la literatura, música y danzas populares del país, las obras de Iztueta son indispensables.

1978 - X - 16

Gai hotaz ikus «Iztueta, el precursor del folklore Vasco», La Gran Enciclopedia Vasca, tomo II, pág. 428. Bilbao, 1967.

TORIBIO IRIONDO ELGOIBARTARRA; «OGI ZERUTIK» ELIZ KANTAREN EGILEA

Toribio Iriondo Sasiain, inoiz izenordez «Irisasi» erabili zue-na, bere bi deituren lehen parteak bat eginaz, euskal idazle guti ezaguna dugu. Gutti ezaguna diot, bere izena zenbait lanetan aipatuarren bere lanik gehienak ez bai ziren ezagutzen. Lan sakabatuok, inoiz izenordez eta urrengo ezertariko izenik gabe argitarara emanak.

Urtetxoak dira Aita Frai Jose Antonio Ugarteren lan batetik ohartu nintzena Jaunartzeko erabiltzen den «Ogi zerutik» eliz-kanta polita T. Iriondorena zela, bai bertsoak eta bai musika ere. Liturji Batzordeak 1972an argitaratu zuen *Gora Jainkoa!* de-ritzan liburuan oraindik herri-kantatzat ikusteak harritu ninduen

eta bai hori eta bai beste zenbait eliz-kantari bere jabetasuna emateko ikerketa bati ekin nion, zenbait agiri bilduaz.

Egia esan, «Ogi zerutik» gaur egun herri-kanta ez denik ezin dugu esan. Erabilerak berak aitortzen digu. Baina herri-kantak, noizbait beren egileak izan zituzten, hoi en izenen arraztoa galdurik eta maiz ahoz-ahoz zenbait era aldaturik heldu bazaizkigu ere. Nere azterketa haien frututzat aurkeztu nuen Euskaltzaindiko batzar batean, duela bi urte, Toribio Iriondo eta bere idazlaneri buruzko txostena, orain «Euskera» XXI (1976) aldizkariaren 115/122 orrialdeetan argitaratua dena. Bertan ematen ditudan xehe-tasunetan ez naiz sartuko, baizik nor zen eta zer lan egin zuenaren berri azal azaletik emango dut, egile honen berria zabaltzeko. Zehaztasun gehiago nahi duenak «Euskera» hortan ematen ditudan iturrietara jo beharko du.

Bataio agiriak dionez, Toribio Franzisko Iriondo Sasiain Elgoibarren jaio zen 1848ko apirilaren 16an. Apaiz egin zen eta bere apaizgoaren lehen partean Oriako Alegin egon zen. Garai hartakoak ditu bere lehen lanak, Tolosako Pedro Gurrutxagaren moldiztegi argitaratuak. Lehen lehena, *Jesus eta Mariaren billera-coentzat itz neurtuac*, Patrizio Orkaiztegiarekin elkar lanean egina zen, 1881ean argitaratua eta G. Sorarrainen Katalogoan agertzen dena. Beste eliz liburuxka batzuk argitaratu zituen, inprimategi berean, 1889tik 1904ra bitartean, batzuk bere izenez eta beste batzuk izenik gabe, eta hauetakoa dugu *Misio Santuetaraco* 1893an argitaratu zuena, eta hemen eman zuen, nik dakidanez, lehen aldiz arestian aipatu dudana «Ogi zerutik».

Kanta osoak hamabi bertso eta errepika ditu. Aspalditik lau erabiltzen ziren eta azkenaldi hontan hiru besterik ez. Bizkaiera ere itzuli zen. A. Kandido Basaberren *Eleiz-liburuchua*-ren 1912ko argitalpenaren 173. orrialdean agertzen zaigu bizkaieraz.

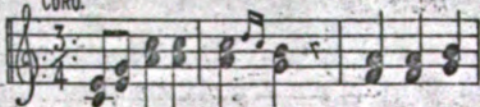
T. Iriondoren beste eliz-kanta batzuk ere antzerako harrera izan zuten. Esate baterako, hala dira «Billerako alabak», «Agur erregiña», «Andre guztien artean bedeinkatuena» eta abar. Azken hau *El Libro de la Virgen* deritzan libururako hautatua izan zen. Liburu hau gazteleraz, katalanez, galegoz, portugaleraz eta euskarazko Andra Mari poesien antologia da, 1963an Madrid-en argitaratua.

SACRAMENTU CHIT SANTUBARI

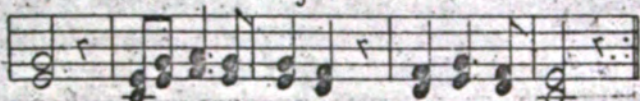
ISTRIBILLA

CORO.

ADAGIO

O gi ze ru lik E lo ri

ya Zu ze ra gu re Poz guz ti ya

Requioso Dup.

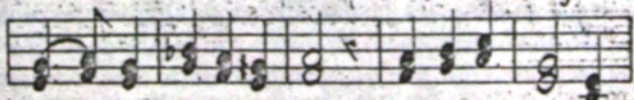
ALDIYAC

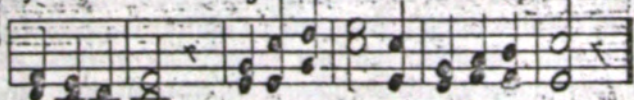
Bildots san lu ba A ra E men

mundu ko Gai tzak Ken tze a rren Sa gra ri,

yo an Non da go en Lu rra ze ru az

Bal e gi ten Lu rra ze ru az Bal e gi ten

Frai Jose Antonio Ugarte frantzizkotarrak 1900. urtean misioetarako argitaratu zuen liburuan «Ogi zerutik» kanta bertan sartzeko baimena eskatu zion Toribio Iriondori eta honegatik daki-gu egilea nor zen. Orain, hau jakinik, laster konturatzen gara Andra Mariari egindako kanta haiek eta «Ogi zerutik» molde berekoak direla, bai euskararen aldetik eta bai poesiagintzaren aldetik. Gainera, kantok, aipatu ditugun lehen liburuxka hoietan elkarrekin agertzen dira.

Nik euskaraz irakurri nuen lehen liburua ez bazen, lehenengoetariko bat izan zen P. M. Urruzunoren *Ipuiak*, Iruñian 1930ean argitaratua. Liburu honek, bere sarreratzat, 1920, Pedro Migel Urruzunoren apaizgoaren urre-eztaietan, Toribiok eskaintzaz egin zizkion bertsoak dakartzki. Bertso hoiek egitetik bi urtera hil zen Elgoibarren bertan, 1922ko irailaren 19an.

Euskal idazle honek, bazuen Urruzunok eta beste askok haina meritu euskal literaturaren historietan eta bildumetan ez ezik baita elgoibartar ospetsuen artean sartzeko ere, baina bere apal-unak eraman zuen ixilpean izkutatzera.

B. Estornés Lasak eta A. Onaidiak aipatzen dute beren historietan, baina lanik gehienak ezagutu gabe ta holako kanten egilea zenik ere ohartu gabe. J. Bilbaoren Bibliografiaren laugarren tomoko 422. orrialdean aipatzen dira lan guti batzuk, bi liburuxkarenak eta 1881etik 1912ra bitartean «Euskal Erria» aldizkarian eman zituen lanena. Nere txostenean ere nekez bilduko nituen bere izkribu guziak, baina liburu eder bat hornitezeko haina lanen berri ematen dut.

Baina hori ez da guzia. Toribio Iriondo elgoibartarra Azkueren laguntzailetariko bat ere izan zen, kantak eta ipuiak biltzen. Gehienak Elgoibarren bertan jasoak. Hala dira Azkueren *Cancionero popular vasco* tomoetan agertzen diren honako hauek: «Oy, bart!», «Aldapeko sagarraren...». «Logura naiz ta logale», «Gazte zoroaren...» eta «Peru gurea Londresen» hasten direnak. Horiez gainera, beste honako ipui hauek: «Alostorrea» eta «Zegamako bilindrinak», *Euskalerrriaren Yakintza*-ren bigarren tomoan datozenak. Hoiari gehitu behar zaie beste ipui polit hau ere, «Billa joan eta gabe etorri», J. Bilbaok aipatutako obra beraren 423. orrialdean aipatzen duena, «Irisasi»rena bezala.

Lañtxo honekin Toribio Iriondo ilunpetik ateratzen ahalegin-
du gara, aurrerantzean merezi duen tokia izan dezan, eta elgoi-
bartarrentzat ohore izango da bere lan eta oroitza gogoangarria.
Bakoitzari berea zor zaio.

• • •

Estaba pasando inapercibidamente el autor de la canción po-
pular religiosa «Ogi zerutik», cuya pista me dio una obra del
Padre franciscano Fray José Antonio Ugarte, publicada en 1900,
quien pidió permiso a su autor el elgoibarrés Toribio Iriondo pa-
ra la publicación en su libro, donde hizo constar la identidad del
autor de la letra y música. La investigación que llevé a cabo, de
este escritor éuskaro tan poco conocido, me dio como resultado
la localización de la primera edición del librito en el que figura
la mencionada canción, que salió a la luz en la imprenta de Gu-
rruchaga de Tolosa en 1893, sin nombre de autor; además de
otros libritos religiosos, comprobé que era autor de canciones y
cuentos que fue publicando principalmente en la revista «Euskal
Erria» entre los años 1881 y 1912, algunos bajo el seudónimo
«Irisasi». Y que aparte de sus propias creaciones contribuyó re-
cogiendo canciones y cuentos populares para R. M. de Azkue, ta'
como éste hizo constar en su *Cancionero popular vasco y Euska-
lerriaren Yakintza*.

T. Iriondo nació en Elgóibar el año 1848, vivió en Alegría de
Oria en su primera época de sacerdote y más tarde en su villa
natal, hasta su fallecimiento en 1922. Era muy amigo de P. M.
Urruzuno, a quien compuso unos versos muy emotivos con oca-
sión de sus bodas de oro sacerdotales en 1920, y que habían de
servir como introducción al primer libro de recopilación de sus
cuentos humorísticos. La información detallada ha sido publica-
da en «Euskera» XXI (1976), páginas 115/122.

Dice mucho en favor de la calidad de la obra poética-religiosa
de T. Iriondo el que su poema a la Virgen fuera seleccionado pa-
ra formar *El Libro de la Virgen*. Antología Mariana Hispana e
Iberoamericana de poesía y de pintura: Poesías castellanas, cata-

lanas, gallegas, vascas y portuguesas (Madrid, 1963).

1977 - VI - 6

JAN-EDANEN INGURUAN

Amaika aldiz entzun eta irakurri dugu, jan-edanetarako zale-tasun eragabea dugula euskaldunok. Alegia, gehienok, tripazai eta Txanton Piperri batzuk baizik ez gerala. Inolaz ere, ahoberoke-riak dira esamesa hauek. Baina, sua dagoan lekutik irteten bait-da kea, eta gerta liteke, apika, gure salo-edale-ospe gaizto honek irozkarrien batzuk izatea.

Hala zion Antonio Arrue adiskide zenak «Egan» aldizkarian Jan-edanak zeritzan sailari ekin zionean, 1954. urtean. Orduetik 1976an hil arte gogotik jarraitu zion sail horri.

Behar bada euskaldunak gustoetarako duen ahalmenaren neu-rrian aurkitu beharko dugu gure tripazai arrazoaia. Baina P.T.C. analisi teknikoak urri ditugu eta alde zurreko iritziak ematea ez zaigu gogoko.

Dena dela, gure sukaldariak maneatzin dituzten janariak fa-ma zabala dute. Donostian inon baino janari egokiagoak aurki-tuko ditugu, baina herriz herri ere bada non aukera, batez ere itsas-hegaleko herrietan. Hita-ko Artziprestean «*Libro del Buen Amor*»-en (1389an) goraiatu zituen Bermeoko bisiguak. Nik ez dakit orduko bisigu haiek nolakoak izango ziren, baina nere adis-kide Barry Moy inglesa eta Biktor Kesber holandarra nekez ahan-tziko dira Oriko Xixarionean jan zuten bisigu erreaz. Geroztik, Stafford-etik datozten ingleseandik makinabat dei izan dut, Mr. Moy-ren gomendioz, bisigu erreen herria non den galdezka.

Idatzi ere, asko idatzi da Euskal-Herriko sukaldaritzaz. Hon-taz A. Arrue zenak, ber berak eman zizkigun nahikoa berri, aipa-tu dudan lehen lan hartan. Gai hontaz nik neuk oso guti dakit, baina Arrue zenak 1954an jartzen zuen zerrenda luzeari, beste honako hauen lanak gehituko nizkioke: J. M. Busca Isusi, Adria-na de Juaristi, J. Castillo eta A. M. Calera behinik-pehin. Bestalde,

Cofradía Vasca de Gastronomía delako Boletinak maiztasun gehiago behar zuen, gure herrietan aurkitzen dena bilduaz eta argitaratuaz jarraitzeko.

Gauza batek harritu ninduen A. Arrueren lan hartan, gaztelez hainbeste sukaldari liburu argitaratua delarik, euskaraz bat besterik ez zela ezagutzen: «COCINAN ICASTECO LIBURUA chit bearra famili gucietan. Lendabicoa euskeraz». Tolosako Eusebio Lopezenean argitaratua, 1889an. Hirurogeta hamarren bat jaki-prestaera dakarzki.

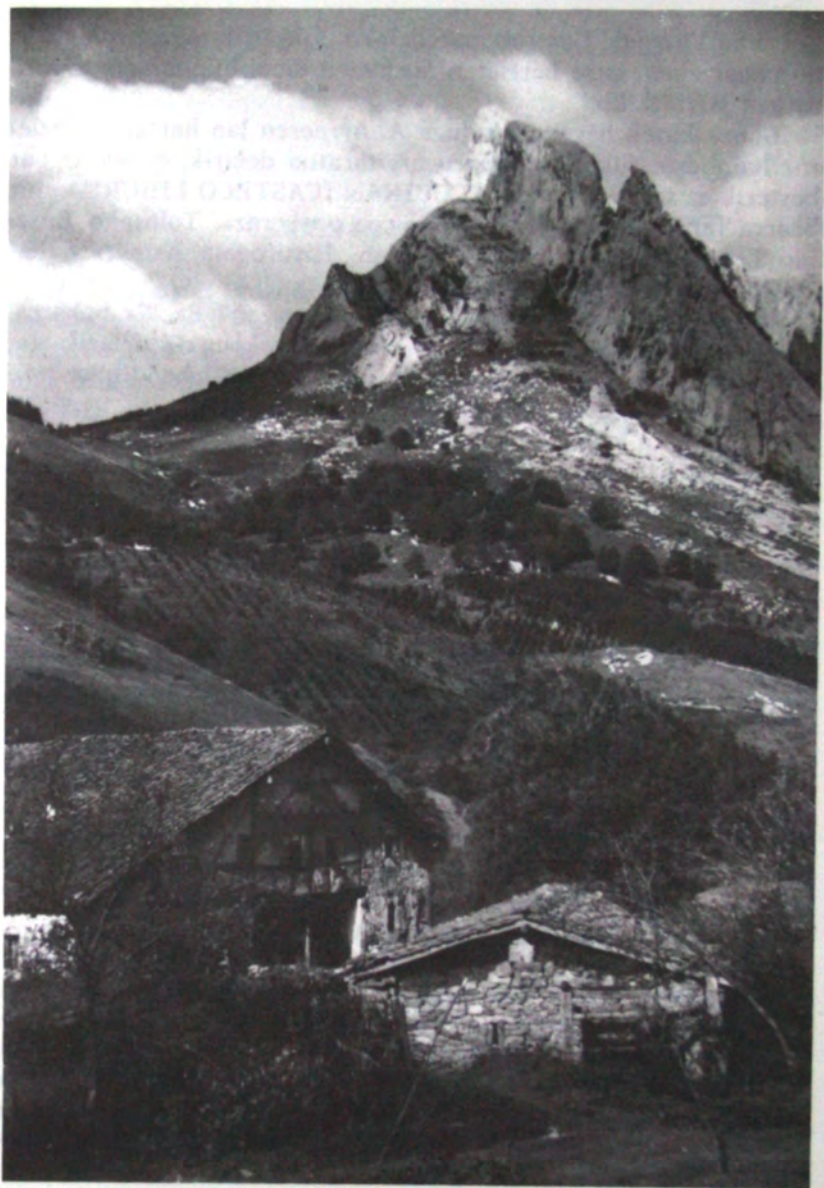
Baina, euskaraz idatzitako bakarra ote zen? Ez. Ez bakarra, ez eta ere lehenbizikoa. Euskal literatura aski urria delarik ere, bere historian holakorik maiz gertatu zaigu, lehendik ez zen ustean.

Jo dezagun lehenbiziko hori baino aintzinagokora, eta hogetabost urte lehenago, beraz, ez ahaztutzeko haina urte, beste honako hau aurkituko dugu: «ESCUALDUN COCINERA, ceinarekin nor-nahic cocina ona errechki eguin baiteçake». Baionako Cluzeau-renean argitaratua, 1864an.

Horra euskal-literaturan sarri gertatzen zaiguna, elkarren berririk gabe lan berdinean aritzea. Horrela gogoratzen dut hamar urte etorriko direla gasteiztar batek Biblia itzultzeaz egin zigun galdeaz. Haren ustez, edonongo hizkuntzak, bere literaturaren nortasunerako behar beharrezkoa zuen Testamentu Zaharra eta Berria itzultzea. Arrazoian faltarik ez zuen, baina zer izango zen haren harridura Leizarragak itzulia 1571rako argitaratua zela Testamentu Berria eta Duvoisin kapitainak euskaraturako Biblia Saindu osoa L. L. Bonapartek argitaratu zuela 1859. urtean. Horrez gainera, geroztiko beste zenbait aukeraren artean aurkitu zezakeala oraindik salgai bere hiritar zen Olabideren «Itun Zaar eta Berria», P. Etxeberriak 1958an argitara emana.

Egia esan, holako anekdoten historia ere biltzekoa litzake.

Gainera, sukaldaritzaz, joan zen mendeko bi liburuak aparte, ba zen euskaraz besterik ere. Hau ere harrigarri bada ere, Euskaltzaindiak bere sorreran jarri zuen lehen literatura sariketa Gastronomía gaiez izan zen eta gure egunotan ohorezko dugun Julene Azpeitia andrakumeak irabazi zuen, «Osasuna merketza ta yanaritzaz» liburutxoarekin, eta 1920. urtean Euskaltzaindiak be-

Untzilatx, Atxartetik. Abadiano (Bizkaia)

arak argitaratu zuen. Beraz, hor ziren, baten ordezt hiru.

1957an, A. Arrue ber berak emango zigun, bere Jan-edanak sailean, honako berri hau: «Baionako "Gazte" deritzan aldizkari ernegarriak, azkeneko zenbakietan atal berri bat dakar. Sukaldegai-erri dagokiona. Ta gure atal honen izena ber-bera darama: *Jan-edanak*. Har beza bere zuzendariak gure agur maitekor bat.»

Bestalde, Donostiako Gordailuk, Irakasle Elkartearen eraginez gertatu dituen Ikastola Liturutegiaren Natur zientzia sailean 1975ean, «Edariak» eta «Janariak» ditu bere 4 eta 5 zenbakia daramaten liburuxkak. Jan-edan gaietan kontuan hartzekoak dira hauek ere.

Gai hau, euskaldun etxe guzietan beharrezko da eta liburu-gintzarako badugu Euskal-Herrian bertan nekez bukatuko den harrobi ederra. Zergatik ez landu? Arrue zenak 1954/1975 hogei-tabat urtean «Egan» aldizkarian eman zuen Jan-edanak zeritzan sail beretik liburu ederra osatu dezake, bere kontaera humoretsu eta gatz-ozpinduaz, eta ahal delarik jakien zerrenda bat aurkibidetzat duela. Holako liburuen premia larrian gaude.

* * *

Se han escrito muchos tratados y manuales en torno a la cocina vasca. Su fama nos viene desde antiquísimo y el mismo Arcipreste de Hita en su «Libro del Buen Amor» (1389) elogiaba los besugos de Bermeo. Y las excelencias de este pescado las podemos saborear en nuestros días, mejor que en ninguna parte, en el pueblo pesquero de Orío. El amigo Gabriel Celaya, como hombre de buen gusto, sabe de las suculencias de nuestra cocina tan ponderada en su última obra «Buenos días, buenas noches», pero hasta con su buen decir le costará describir los besugos a la parrilla de los oriotarras.

Las propagandas turísticas de la provincia, tengo la impresión, de que no han sabido aprovechar en la medida que se merece su capacidad culinaria. Es verdad que mucho se ha escrito, pero tal vez ni se tiene suficiente información de los que se ha escrito ni entre los propios especialistas a temas de gastronomía. Nostro amigo Antonio Arrúe, que en paz descansa, mantuvo in-

interrumpidamente una sección de gastronomía en la revista euskara «Egan», desde 1954 hasta 1975. En su primer trabajo dio una información general de la bibliografía existente sobre el tema, con la referencia de un solo libro de cocina escrito en vascuence. Pero que yo sepa, existían dos manuales de cocina publicados en vascuence en el siglo pasado, el primero vio la luz en la imprenta de Cluzeau de Bayona en 1864, y el segundo en E. López de Tolosa en 1889.

Aunque parezca paradójico, el primer concurso literario convocado por la Academia de la Lengua Vasca, Euskaltzaindia, fue sobre tema gastronómico, y resultó ser ganador, nada menos que la escritora y actual miembro de honor, Juliana de Azpeitia, y la obra titulada «Osasuna merketza ta yanaritzaz» (sobre la salud y la economía alimenticia) fue publicada por la propia Academia el año 1920.

Aun así, es lamentable que en literatura en vascuence no se haya prodigado mucho más este tema. La revista «Gazte» de Bayona mantuvo una sección de *Jan-edanak* desde 1957. La editora Donostiarra «Gordailu», especializada en temas para ikastolas, en 1975 dio a la luz dos opúsculos: *Edariak* (bebidas) y *Janariak* (alimentos).

Pero la obra importante y de extraordinario valor literario, rica en información e intercalada con abundantes anécdotas, constituiría la recopilación completa de los artículos publicados en la revista «Egan» a lo largo de veintiún años por Antonio Arrúe. Un índice de materias mejoraría su manejo como manual de cocina, a la vez la elegante pluma del fallecido académico ofrecería una lectura muy amena hasta para el profano en temas de gastronomía.

La deseada recopilación ha llegado a publicarse bajo el título *Jan edanak*, precisamente por la C.A.P. en esta misma colección «Documento» en 1979, con un apéndice de conferencias en castellano sobre el mismo tema de gastronomía vasca.

1977 - VIII - 1

EUSKAL KLASIKOAK PLAZARATZEN

Euskaltzaindiak aspaldiko asmoa du euskal literaturako autore zaharren obrak argitaratzea eta laster astekotan da, «Bai euskarari» kanpainako diru laguntzari esker. Bere asmoa ezta klasiko izena erabiltzea, euskal literaturaren lekukoak baizik, eta argitaratzeko hitzaurrez eta oharrez egingo ditu, Akademia bati dagokionez. Honegatik, lan hau, hastetik burutzeraz luze joango da.

Euskal literatura zaharraren zabalkundea behar beharrezkoa dugu, autore zaharrak ezagutzetik literaturaren erak bizkortzeko eta hobetzeko behinikpehin.

Arlo honetan, Etxepare, Axular, Ohienart, Tartas, Kardaberaz, Munibe, Barrutia, Mogel, Iztueta, Iturriaga, Hiribarren, Duvoisin, Daskonagerre, Soroa eta beste zenbaiten lanak argitaratu dira azken urteotan, baina ez zen aski han-hemenka argitaletxeak bat edo beste autore zaharren lanak argitara ematea; alde hontatik agertzen den premia betetzeko zerbait gehiago behar zen, eta hara hemen non datorkigun Hordago. Sail berezi batean hamalau autoreren hamazazpi liburu argitaratu bai ditu.

Ekintza hau aurrera eramaten lanak izango ditu Hordago argitaldaria eta euskal irakurle guzior laguntza edo harpidetza beharko du, bide jator hontatik jarrai dezan. (Helbidea: Hordago, S. A. - Plaza de Gipuzkoa, 11 - 1.º Donostia).

Argitalpen hauek ez daramate ez hitzaurre eta ez ezertariko oharrik. Langintza hau Euskaltzaindiarentzat uztekotan edo nonbait. Eskuarlean hain beharrezkoa genuen materiala soil soilik uztera dator, lehen edizioetako batetik faksimilez eginaz.

Hara hemen orainarte argitaratutako liburuak:

Lehen zenbakia Ziburuko Joanes Etxeberriren «Manual Devotionezcoa». Bigarren argitalpenetik faksimilez aterea. Hau da, 1669kotik eta ez 1627kotik. Garbiago ematearren edo lehenengoaren testu garbi eta osorik aurkitu ezagatik nonbait. Euskara aldetik lapurtar ederrean badago ere, garai hartako gizarte giroa ezagutzeko liburu interesgarria da.

Bigarena, Frai Bartolomeren «Euscal-errijetaco olgueeta, ta dantzeen neurrizco-gatz-ozpinduba», bizkaierarik jatorrenean idatzitako liburua, dantzak moralez epaitu nahirik hauen berriak

ematen dizkiguna.

Frai Juan Antonio Ubillosen «Cristau dotriñ berri-ecarlea», XVIII. mendeko gipuzkoar idazle hau, bere garaiko euskararen lekuko dugu, bere H ta guzi. Baina giputz euskalkiaren idazle eredugarria joan zen mendearen lehen parteko Agirre Asteaskoa dugu noski eta honen «Eracusaldiac» deitu obraren hiru tomoak ere bigarren aldiz argia ikustera heldu dira.

Kempis euskaratua, «Jesu-Christoren imitacionea», 1718an Xurio hil zelarik, idatzia utzi zuen lan hau eta Bordelen argitaratu zen 1720an, eta geroztik argitaraldi asko ezagutu ditu. Lehen lehengo Arambillaga eta Pouvreau-ek itzulia zuten Kempis, baina Xuriorena jotzen da itzulpenik hoberenentzat. Izan ere, ezta alperrik lapurtar euskalkiaren idazlerik bikainenetakoa.

M. de Royaumont-ek frantzezez jarritako «Testamentu zaharreco eta berrico historia», Bernard Larregik euskaratua eta 1775ean argitaratua, ez zen erraz eskuratzeko liburua, ez horixe. Oraingoz Testamentu zaharra bakarrik publikatzen da. Nonbait, Lardizabal gipuzkoarra hemen oinarritu zen berea egitean. Bibliazalerik anitz bada, bibliofilo bere zentzu jatorra harturik jarraitzen dutenen artean, eta hauentzat, euskaltzaleentzat haina ez bada ere, liburu presiagarriak dira argitaratu dituen bi tomoak.

L. L. Bonapartek, harrigarria baderitzagu ere, euskalkien berriemaileen artean, gipuzkerarako ere bizkaitar bat hautatu zuen: Aita Fr. Jose Antonio Uriarte, Biblia osoa gipuzkeraz jarri ziona. Gero, argitaratze orduan, Duvoisin-ek lapurteraz itzulia guzia argitaratu zuen, baina Uriartenetik Genesis, Exodo eta Levitico soilik, Londresen 1859an egin zuen argitalpenak 249 ale bakarrik zituen eta beste argitalpenik ez du ezagutu gaur arte.

Añibarro bizkaitarraren «Escu-liburua» dugu beste liburu bitxi bat. Baina, bitxienetakoa Frantzizko Lapitzeren «Bi saindu hescualdunen bizia», eleberri gisa egina. Erromantikoen garaikoa baita, Eta kontaera bikaina du, estilistika aldetik asko balio duena. Hau bai dela aisa irakurtzekoa.

Pascual Iturriagak 1842an, euskaraz eta erdaraz, eskoletarako argitaratu zituen elkarrizketak, L. L. Bonaparte printzearen eskariz, Uriarte, Duvoisin eta Intxauspek, bakoitzak bere euskaldira aldatu eta guzia argitaratu zuen Londresen 1857an, eta Euskal

LABORANTZAKO

LIBURUA,

EDO

BI AITA SEMEREN

SOLASAK LABORANTZAREN GAINEAN.

BAYONAN,

ANDRE LAMAIGNEREN MOLDIZTEGIAN.

Pont - Mayuko karrikan 39 numeroan.

1858.

J. Duvoisin kapitainak idatzi zuen liburua

-Esnaleak G. Mujikaren zuzendaritzapean eta Jolasak izenez 1814 an berriz argitaratu zuen, lau euskalkiz eta erdarazko itzulpenik gabe. Duela urte guti Auspoa liburutegiak berriz argitaratua, lehen lehenian oinarriturik eta Gregorio Mujikak eman zion tituluz. Orain berriz, printzearen Londresko argitalpena eskaintzen zaigu.

Bestalde, baita ere, Goihetxeren «Fableac edo aleguiac» eta Kardaberazen «Liburu ederra» J. P. Duvoisinek Lapurdiko euskarara itzulia. Baita ere lapurtar honen «Laborantzako liburua», gaiaren aldetik hain interesgarria dena, orduko nekazarien lanbes, teknika eta uztak ezagutzeko.

Eta, azkenik, Martin Duhalderen «Meditasioneak geipremiasuen gainean» deritzana. Ale honek, lehen orrialdeetako batean J. P. Ulibarriren autografoa daroa. 1809an argitaratu zen liburu honek, euskara aberatsa edukitzeaz gainera, ortografiatzeko abantaila batzuk ditu *gi* eta *ge*, *gui* eta *gue*-ren ordeztarabiltzean eta hasieretan *c*-ren ordeztarabiltzean z. Horrezgainera *k* erabiltzen du gogortasun beharrez, baina hau XVII. mendearen lehen parteko Joanes Etxeberri Ziburukoaren liburuetan ere agertzen zaigu. K letrak Kardaberaz izan zuen etsai, gaur Kardaberaz taldekoak H-rena diren bezala.

Liburu hauek edonorren eskuetan jartzeak ames bat dirudi. Geroan etorriko dira azterketazko estudioak, baina orain hor ditugu, faksimilez soil soilik, literatura zaharra ezagutu nahi dutenentzat.

Argitaletxe honek bai jo digula bene benetan, Hordago!

Bat batean hamalau titulu argitaratzea, hauxe bai ez dela izan «debile principium», eta, ondoren poliki bederen jarraitzen baldin badu, «melior fortuna sequatur» gabe ere konformatu gindezke. Poliki poliki autore zaharretatik ehunen bat liburu argitaratzeko bidea egingo balu, bestelako giroa sortuko lukete gure literaturaren alderako. Honetarako, guzior harpidetza behar luke.

Oraingoz, Hordago-ren frutua, hor dago.

* * *

Ha sido una agradable sorpresa para todo euskarólogo la nue-

va colección «Euskal klasikoak», clásicos de la literatura vasca, que acaba de lanzar a la venta los primeros catorce títulos la nueva editora donostiarra Hordago. Obras en facsímil de las primeras ediciones. Bien presentadas, sin prólogo, ni introducción, ni nota alguna. Simplemente tal como en su día viera la luz cada una de ellas.

La Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia tiene proyectado y de hecho está ya trabajando para dar a la luz algunas de las principales obras antiguas, que ella con más propiedad titula «testimonios de la literatura», y no clásicos. Hay obras que merecen la categoría de clásicos, pero hay otras que no, y que sin embargo son dignas de tener en cuenta por su valor lingüístico o por el contenido temático. Las obras seleccionadas por la Academia saldrán con sendos estudios críticos. Pero la finalidad de Hordago no ha sido ésa, sino la de poner a disposición del lector euskaldun y de los estudiosos de la lengua, cada vez más numerosos, un material imprescindible y de difícil acceso, en ocasiones hasta imposible de localizar. Las obras hasta ahora presentadas son de autores de entre los siglos diecisiete y diecinueve: J. Etcheverry de Ciboure, Fr. Bartolomé, Ubillos, Aguirre de Asteasu, Chourio, Larreguy, Uriarte, Añibarro, Lapitze, Iturriaga, Goyhetche, Cardaveraz, Duvoisin y Duhalde.

Este esfuerzo editorial es un ¡Hórdago! a la grande. Y es conveniente la ayuda del lector euskaldun consciente de lo que esto supone, para que la empresa prosiga. Pues para un conocimiento regular de nuestra literatura del pasado, considero que nos son necesarias más de un centenar de obras reeditadas y de venta al público de obras de la línea de selección que ha tomado Hordago. Su difusión, en buen grado, favorecerá los estudios que tiene ya emprendidos Euskaltzaindia y dará nueva luz a libros hoy de difícil alcance en bibliotecas y archivos a veces lejos de nuestro país.

1978 - IX - 18

W. SHAKESPEARE EUSKARAZ

Euskaltzaleon mundua inork uste duen baino harrigarriagoa da. Gure artetik sortu izan dira txingurriak bezala isilean lan eta lan egin dutenak, aspertu gabeko ekintzan, ari eta ari, etsipendurik gabe. Askok eta askok gure hizkuntzaren hil ala bizia eztabai-datu duten artean eta beste askok euskarak ezertarako balio ote duen zalantza erabili duten artean, gela sokoetan seriozko lanari loturik jardun diren gizonak. Aritu ere, ez aste soil batzutan edo zenbait urtean, ez. Baizik anitz urtez edo bizi guzian. Asko izan bait dira euskararekin bizi guzirako konprometiturik eten gabeko langintzan aritu izan direnak. Gaur, horietariko etsenplu bat agerraraziko dugu. Adibide txalogarri bat, hizkuntzaren etorki-zunezko ihardunetara jo gabe, euskarak bizitzeko behar dituen tresnak gertatuz. Bai. Holakorik badugu, eta holakoen artean langilerik bitxienak munduko literaturatik klasikorik berezienak euskaratzen ari direnak ditugu. Hauen artean ezin ahaz Benito Larrakoetxea arratiarra.

B. Larrakoetxeak urte askotako lana eraman du bere ardura-pean William Shakespeare-ren antzerki lan guziak euskaratzen. Gure artean, holako lanak, argitaratzeka ere bere lanak ematen ditu eta Kardaberaz taldekoek zintzo burutu dute egintza hau, 1974tik 1976ra bitartean guziak argitaratzeaz.

Aintzinako klasikoetatik J. Zaitetik itzuli zituen Sopokel-enak eta Platon-enak bukatzen ari da; Virgilio-renak argitaratu zituen S. Onaindiak; Ovidio oster, A. Ibiñagabetiak (azken bi hauek elkarren artean egin zituzten zati batzuk). Pizkunde garaitik honerakoen itzulpenak maizago egin dira, eta hauen artekoak ditugu Shakespeare-ren lanak.

Nik dakidanez, Toribio Alzaga izango zen Shakespeare-ren antzerkia itzuli zuenetatik lehenengoa. Hark euskaratu bai zuen *Macbeth*. Bingen Ametzaga izan zen, euskaldun berria izanarren, holako itzulpenari zeharo lotu zena, eta itzuli ez ezik Buenos Aires-ko Ekin argitaratzaileak 1952an publikatu zuen *Hamlet*. Herbestaturik eta gazterik hil zen euskaltzale borrokatu hau. Gazterik kultur lanerako, zeren 68 urte zituen eta euskara samur idaztera heldu bai zen. Bere hilburukoan *Macbeth*, *Julio Zesar*

eta *Udako gau bateko ametsa* eskuizkribuz euskaraturik utzi zitu-
tuen. Bere euskara, kultur euskara zen; Azkueren teoriako gipuz-
kera osatutik aski hurbila eta gaur batasun biderantza ari dire-
netatik ez hain urruti. Inglesetik zuzenean itzuliak ziren. Ondo
itzuliak, baina behar bada herri euskararen esaldi eta esaeraz urri.
Itzultzaileak berak ere horrela aitortzen zidan elkarrekin izan
genituen gutunen bidez.

Azken parte hau ez dagokio B. Larrakoetxeari. Honek, beron-
en neologismo ta guzi ere, arratiar kutsurik ez du ezkututzen.
Baina, ezta behar ere. zeren honek ematen bai dio bere idazkera-
ren gatza. Larrakoetxearen itzulpenean jatortasuna nabari da,
hizkuntza erabiltzeko bizitasuna, eta hala behar ere antzerkien el-
karrizketak kementsuak izango badira. Bere euskara, behar bada,
gaurko euskara estandarizatutik zerbait urruti dago; baina bere
barnetik daraman giharra ukatu ezinezkoa da. Inoiz somatzen da
lehenagoko garbizaletasunaren kutsapenez hitz jatorragoak era-
biltzera ez dela ausartzen. Jatorragoak esan nahi dut, edonondik
hartua izanarren aspalditik euskarak bereganatuak dituenak. Eta,
inoiz, hoiei ihesi galtzen du esaldiaren edo esanahiaren indarra.
Baina, eskerrak bere barnetik daroan arratiar jatortasunari, aski
ongi irtetzen daki olako itzulpenak berez dituzten korapillo la-
rrietatik.

Honako itzulpen hauek eta nere joera ezagutzen duten gipuz-
koar asko behar bada harrituko dira, hemen diodanagatik. Baina,
hala da. Hala ere, neretzat gogozkoa izateak ez du esan nahi gu-
zientzat berdin izan daitakeanik. Bakoitzak bere arrazoiak ditu,
eta nik nereak.

Alde batetik Shakespeare beti izan dut gogoko eta bestetik
haurtzaroan Arartian bizia naiz. Gerratean. Eta, han, bertako
hizkerak hartu nituen. Gero, euskaltzaleturik, euskarazko libu-
ruak irakurtzeari heldu nionean, eskuetara zetorkidan guzia iren-
tsiz, a! zelako poza eraman nuen Legoaldik itzulitako *Grimm ana-
yen ipuñak* irakurtzean. Nork esango zidan neri Grimm anaiak
arratiar euskaraz irakurri behar nituenik? Eta, Legoaldiren izen-
pean, Alejandro Larrakoetxea, Benitoren anaia gordetzen zen.
Orain, anaiagan, hark idazten duenaren era edo joera nabari dute
beti gogoko izan dudana ingles idazlearen lanak.

B. Larrakotxeak itzulitako lanok bost liburu marduletan argitaratu dira: lehen bietan komedia guziak; hiru eta lau zenbakiak, egintzak, liburu batean datoz; eta bost eta seigarrenean odol-antzerkiak jasotzen dira.

Lanok, behar bada, euskara batuan hobe zirela? Hola izango da; baina hoiek hor daude inori zorrik ez diotela, urte askotako lanaren ekintzaz buruturik, eta azken batean hori da balio duena.

Bertako hiru antzerki aspaldi argitaratuak zituen egile honek. Esate baterako: *Macbeth* (1957), *Lear Errege* (1958) eta *Ekatxa* (1959) Euzko-gogoia aldizkarian agertuak, liburu bezala ere eman ziren.

Baina, geroztik, itzulpen lanok hor gelditu ziren loak harturik. Holako lanekin badakigu zer gertatzen den argitaratu ezik: galzorian jartzea.

Itzultzailea, bere garaiko gizona da, aspaldi adinean sartua, eta ez zaigu iduritzen holako lana urteak zehar eraman duen bati egungo joeretara makurtuarazterik. Bere lanari aspaldiko aburuz lotu zenak eta asmoak burutzera heldu, gure errespetuak irabaziak ditu. Egin duena gure literaturaren aberasgarri izango da eta gure literaturaren almazenean ezta ezer sobra.

Holako gizonak nekez ematen dira. Hogeigarren mende honetan, aintzinako kronika-gile haien bokaziorik urri da. Hoietakoa dugu, besteak beste, B. Larrakoetxea. Gizon txalogarriak. Garai bakoitzeko ezbehar guzien gainetik, gela zokoko isilean lan eta lan urteak zehar aritu direnak, gure hizkuntza idatziaren materialak prestatzen, ukorik egin gabe eta etsipenik hartu gabe. Gizon eredugarriak zuek, euskaragatik inork ezer guti emango zuen garai haietan zuen barne gogotik BAI EUSKARARI esanaz, tinko, bidez bide aritu zinenok. Orain, zuoi esker, gizaldi berriak oihukatzen du: BAI EUSKARARI.

* * *

Es asombroso que, mientras unos discutían la suerte de la lengua, si ésta puede morir o subsistir y otros discutían si el idioma éuskaro vale la pena mantener, unos pocos se dedicaban encerrados en sus mesas de trabajo dedicados a traducir las princi-

pales obras de la literatura clásica para que la vieja lengua dispusiera del material necesario para su desarrollo cultural.

Este es el caso, entre otros, de los trabajos realizados por A. Ibiñagabeitia, S. Onaindía y J. Zaitegui que vertieron al vascuence las obras clásicas de la antigüedad: Sófocles, Platón, Virgilio, Ovidio, etc. Pero la lista de los traductores de los autores modernos, desde el Renacimiento a nuestros días, aún es mucho mayor y entre éstos destaca Benito Larracochea, que con su constancia de años, ha conseguido poner en euskera la obra teatral completa de W. Shakespeare. Entre 1957 y 1959 publicó en «Eozko-gogoa» las obras «Macbeth», «El rey Lear» y «La tempestad», y ahora han visto la luz las tragedias y comedias completas en cinco tomos que ha ido publicando el grupo Kardaberaz.

Su vascuence es básicamente de la variedad arratiana del dialecto vizcaíno, que puede resultar un tanto difícil para un guipuzcoano, pero es el resultado de la actitud tomada hace muchos años al comprometerse de por vida a dedicar todas sus horas libres a la traducción de un autor importante y, que para abordar su labor, no podía esperar a las normativas que luego vendrían. Por esto la labor de Larracochea es merecedora de nuestro reconocimiento y admiración.

El es, entre otros, un adelantado, contra viento y marea, de los que hicieron suyo el clamor de BAI EUSKARARI (Sí al euskara) que hoy sale a la calle.

1978 - VI - 12

VICENTE ALEIXANDRE ETA 27garreneko belaunaldiaren eraginez

Pozgarria iduritu zaigu aurtengo Nobel saria Vicente Aleixandre-ri ematea, batez ere, saritzearen muinean, 27garreneko belaunaldi edo gizaldiaz gogoratuaz eman dutenez. Suezia-ko Akademiak bere politika jokatu du hemen, Espainia egoera berri baten aurrean ikusirik. Guk nahiago genuen sari hau lehenago etorri ba-

zen, bidezkoagoa ez ezik justuagoa ere izango zen... eta sueziar Akademiagandik joko garbiagoa ikusiko zen. Baina, hala ere, be-tor ordu onean.

Vicente Aleixandre Sevilla-n jaio zen, 1898an, baina bere haur-tzarorik gehiena Málaga-n iragan zuen, eta hiri eta itsas-hegal honek bere poesian zer ikusi haudia du. Poesiarako etorriaren eta adiarazpenaren indarrak nabari ditu Aleixandre-ren obrak; kos-mosarekiko elkartasuna lehen batean eta gizartearena gero, ingu-ru hoién muinetik aritu da urteen buruan.

1928. urtea daroa bere lehen liburuak, *Ambito* deritzanak. Ge-roztik eten gabeko lana eramán du. 1960an, Madrid-eko Aguilar argital-etxeak eman zuen poesia guzien bilduma bat, Carlos Bou-soño-ren hitzaurrez. Baina, nire ustez ez da ezagunegia izan, 27-garreneko beste asko bezala.

Izan ere, belaunaldi honen itzali nahia gogorra izan da. Baina, hala ere, ondo zabaldua jarri da bere eragina. Gaztelera-zko lite-ratura, lehen lehenago poesiaz hain aberatsa zena, urte askoan moteltasunean erorita egotetik salbatu zuen belaunaldi honek. Orain, beren eraginari esker, berriz ere poesia irakurtzen zen, kon-sideratzen zen, eta ez da guti. Ondorenez belaunaldi berriak, etorriko ziren. Eta euskal poesian ere igarri zen beren eragina.

27garreneko belaunaldi hontatik entzutetsuena Federico Gar-cía Lorca zen, euren artetik bizkorrenetakoa, bai ideia berriak ekartzez eta baita ere irudimenez, bera eramán zuen heriotzak ere fama zabaldu zion. Aleixandre berak hala esango zuen ehor-tze honegatik:

*¡Ah, ciegos hombres que banales marcháis
pisando un pecho! ¡Ah, ciegos, delirantes que un día
segasteis una vida poderosa! ¡Ah, espumas
instantáneas, ah, humanos sin mañana, ah, olvido!
¡Ah, corazón constante que, inmortal tú, retumbas!*

Federico-z gainera beste izen batzuk ere hornitzen zuten talde eraginkor hura; hitzekin jolasean ari balira bezala literaturaren alorra eraberritu zutenen arteko: Jorge Guillén, Emilio Prados, Gerardo Diego, Rafael Alberti, Dámaso Alonso batibat, baita ere

barnean sartuaz taldeko zaharrena zen Pedro Salinas eta gazteena zen Luis Cernuda. Eta, azken gudatean, Federico García Lorca-k pagurik txarrena eraman bazuen ere, batzuk presondegia irabazi zuten eta gehienak herbestean barreiatuak ikusi ziren. Alexandre-k Pedro Salinas-en heriotzari eskainitako poesian hala aitortu zuen: Denak irten ziren, denak batean une berean, bide desberdinetarako.

Baina batzuk ez ziren inoiz itzuliko. Herbesteko lurretan utzi zituzten beren hezurak.

Belaunaldi hau, sinbolismo eren ondorenetatik errealitateari aurpegia emanaz lirika berria sortu zuen. Beren eraginaren kutsapenak gazteleratik harat ere joan ziren. Euskal literaturara ere bai zerbait. Bizkaitarretan Lauaxeta eta Sabin Muniategi ditugu lekuko. Baina, egia esan, Lauaxetak beste iturri batzuk ere bazituen. Izan ere, Lauaxeta, euskal poesia eraberritzearen zale zenez Europako korrenta berrietatik ibilia zen, Mallarmé-ren ondorengoetatik, Valéry-rengandik Ugaretti-ra arte behinikpehin, eta 27.eko belaunaldikoak ere hortik ibiliak ziren, naiz eta ere, beren aitabitxiak Antonio Machado eta Juan Ramón Jiménez izan. Rubén Darío-netik ere zerbait bazuten eta behar bada Unamunorenik ere bai.

Aleixandre-ren Nobel saria 27.eko guzien ohorerako heldu da, guzien ohorerako baina Vicente Aleixandre ber berari ezer kentzeke.

Poeta honek, bere estudioak Deretxoa eta Komertzioa izan zituen eta gai hontan irakasle izana. 1934an orduan ezagutzen zen Literaturazko saririk handiena hartu zuen, *La destrucción o el amor* liburuagatik. 1950ean Real Academia Española-ko numero-ko izendapena hartu zuen.

Hitz-lauzko liburuak ere idatziak ditu: *Mis encuentros*, *Nuevos encuentros* eta abar. Baina bere dohainik berezienak poesiaz agertu ditu. Arestian aipatutako *Poesías completas* (1960) delaktik aparte, nik dakidanik, *Poemas de la consumación* (1968) edo izanen da.

• • •

Trato sobre el recién galardonado con el Premio Nobel de Literatura 1977, Vicente Aleixandre, de la llamada Generación del 27 y la repercusión de esta generación en el mundo literario.

Vicente Aleixandre, miembro de la Real Academia Española, nació en Sevilla el año de 1898, y pasó casi toda su infancia en Málaga, ciudad y litoral mediterráneos que tanto habían de influir en su poesía. En la gran generación lírica española del 27, Aleixandre se caracteriza por la grandeza de su concepción y la energía de su expresión, dentro de la vastedad y unidad de su mundo poético. Conciencia y sentimiento de solidaridad es el núcleo generador de su obra. Solidaridad con el cosmos en la parte primera; con el vivir humano, en el sector final.

Cuando la poesía se hallaba bastante decadente en España, la semilla de Antonio Machado y Juan Ramón Jiménez brotó en Pedro Salinas, Jorge Guillén, Federico García Lorca, Dámaso Alonso, Gerardo Diego, Rafael Alberti, Luis Cernuda y el propio Vicente Aleixandre, que marcan nuevos derroteros y se les conoce como la Generación del 27.

Los mismos influyeron al afán creacionista en generaciones venideras. Influencia que repercutió hasta más allá de las fronteras de la legua. Incluso en los poetas vizcaínos, de expresión éuskara, como Lauaxeta y S. Muniategui que a la vez iban mezclados en las corrientes espaciales marcadas por Mallarmé hasta Valéry y Ugaretti.

Ha sido una sorpresa agradable el Premio Nobel en una persona de la Generación del 27, máxime cuando al saber que la Academia sueca, in mente, ha querido reconocer a toda la Generación del 27.

1977 - X - 17

G. ARESTIREN POEMAK

Azken hilabete hontan asko idatzi da Arestiz. Bi liburu handitan bere poemak argitaratzeaz, gure poeta diskutigarri baina han-

di honen hotsa zabaldu da Euskal Herrietan. Ez nuke esango denak ez direla izan bere obraren ongarri, baina, zalantzarik gabe, gure poeta hau lehen baino zutituago, lerdengo eta sakonago jarri da.

Kriselu argitaldaria berebiziko merituak irabazi ditu «Obra guztiak» izango den lanaren bi tomo mardulen bidez Gabriel Aresti zenaren poemarik gehienak argitaratzeaz. Poemarik gehienak, eta ez denak. Hasierako oharrean esaten denez, «garai zoriontsuagoen zai» gelditu dire beste zenbait poema; zentsuragatik nonbait. Baina horren beldurrik gabe argitaratzekoak ziren «Euzko-gogoaren» lehen partean idatzi zituenetako asko, eta Europako literaturan moda azkarrez igaro zen absurdoz duela hamabiren bat urte egin zituen haiek ere bai. Ez dakit non izango diren berberak irakurtzeko utzi zizkidan haietakoak. Garai hartako modaren saio bat zen, «Harri eta Herri»gandik laster idatzi zuena. Askoren poeta madarikatua bazen ere, garai hartan hura argitaratzera heldu bazen madarikatuagoa bihurtuko zen, bere buruaren kaldean.

Dena dela, argitaratu diren bi tomo hauetan agertzen da bere poemagintzaren mamia.

Ibon Sarasolaren hitzaurreak irakurleari argi asko ematen dio G. Arestiren poemak ulertzeko. Jon Juristiren ondoko hitza bera ere interesgarria da.

Hiritar poesiagintzan, hala gizarte hauziaz, Lauaxetak beste inork baino lehen idatzi zuen euskal literaturan. Baina hala ere, Aresti altxatzen zaigu era horren pioner. Lauaxetak, euskal literatura garaiko modetara eramateko era askotako saiaerak egin zituen, baina Arestik gogotik ekin zion bere barne muinetatik sentitzen zuenez, sufritzen zuenez.

G. Arestik, «Maldan behera» (1959) baino lehen ekin zion bere bide berezi bati. Bere izate-gogoak markatu zion olerkari bidea, eta inguruan sumatzen zuen girotik bere barne kezkatian egosirik irauliaz jardun zen. Holako gogoak bultzaturik zetorrenak adiarazpen tresnak hartu zituen eta lanerako jakintzaz hornitu zen. Ez zen bat batean sortutako poeta. Eta «Euzko-gogoaren»ko Godalet-dantza (1954), bere hizlaxozko oharrez hor dugu lekuko, gure poetaren egunsentian. Shakespeare-ren hamalaukoak emango

zion bertsoak taxuratzeko irakaspena, Krutwig-ek kultur euskararen egarria piztuko zion eta J. Mirandek hizkuntza libreagoarekin hitzen balioa agertu.

I. Sarasolak argitasun anitz eman badigu ere, sakonago aztertu nahi duenak, Godalet-dantza deitu iturburuetara jo beharko du.

Gabriel ez dakit zerk eraman zuen bere poesi tresnatzat euskara hartzera. Gazteleraz errazago zuen, gurasoegandikako hizkuntza zuenez. Baina hau argitzeko ere kaku anitz badugu bere poemagintaren barna. Mespresiaturik, baztertuik, marjinatuik dagoenaren alde maiz, maizegi edo kazik beti, agertuko zaigu. Marjinazio horrekin bat eginik aurkituko dugu, bere buru marjinatuaz oinaze mingotsak leporatuaz. Gure herri honen egoera lazgarriaren bidegurutzean noraezean, eta era berean gure gizon izatearen esistentzia larriaren aurrean. Gainera, ber berak zionez, «Bilbao deritzan infernu honetan...». Prolema larrietatik irten ezinik. Izatea bera ere aski problematikoa aurkitzen zuelarik, ez da gauza erraza irten biderik aurkitzea. Holakoa zuen poetak izatearen malura. Besterik eskatzea, alperrikakoa zen.

Ibonek, bere hitzurre jakingarri hortan, gizandien eroritze eta ehortzez Arestik zeraman larri-mina agertuko digu «Maldan behera»ri egiten dizkion aburuz. Gero, baita ere, bide urratze haiek utzirik eta gizon zapalduekin bere burua bat eginik, justiziaren aldeko borrokara jotzen, hizkuntza gihartsu eta zuzenago batekin. Bertako esaldi eta humanismoak, 1963an, benetan liluratu ninduan, eta «Maldan behera» deritzanari ezer kentzeke, «Harri eta Herri» goraiatu nuen eta dut. Nik orduan esan nuenaren haina Mikel Lasak bere iritzietan agertuko zuenagatik. Honegatik gaur, euskara edozeinentzako tresna dugu. Honekin ez dut esan nahi gizon bakar baten eragina zenik eta gizon hori G. Aresti zenik. Baizik, giro baten inguruko seme eta inguru horren adierazpengarriena berau delako.

G. Aresti poeta handiaren bi era nagusiak ordea, hor aurkitu genezazke, «Maldan berera» eta «Harri eta Herri» liburuetan. Hala ere, gainerako guzia ez da baztergarri, ezta gutiagorik ere. Ondorengoak bigarrenaren jarraipenez datoz, eta azken poemetan, «Azken Harria» deritzanetan, gora behera handiak nabarrituko ditugu, maizegi minkor eta irainkor. Hilobira eramango zuen

gaixoaldiaren lekuko.

Batzuegandik entzuna dut bere poemagintzaren topea jo zuela. Nik ez dut holakorik uste. Oraindik gazte zen, sortzaile ahalmenen jabe gainera, eta denborarekin aurkituko zuen bide berri-rik ekintza berri baten barna, beste poeta askorekin gertatu izan den bezala. Hori bai, aitortu beharrezkoa deritzat, bere azken poemak ez zirela 1958/1964 urteetan egin zituenen mailakoak.

Arestiren poesiak askok uste baino erresuma zabalagoak har-zen ditu, gizonaren esistentziaren larriminezko kezkatik gizarte auziak zehar gizon apal eta langileriaren eskubideen borrokara artekoak. Izatearen gogoetazkoak ez dute izan gizarte borroka-koak hainako harrerarik, gizonok barne-gogoetazko saioeri gu- tiegi emanak garenez, baina Aresti sakonki aztertu nahi duenak bi eratako munduok gogoan izan beharko ditu. Sarasolak aski ongi erakutsi digu hau, eta oraindik ere zirrikitu asko, ilunbeetan ere argi mehar asko eta sigilurik ere anitz dugu Arestiren poe- man zehar.

Berekiko kontradizioak izango zituen, baina besteentzat ere kontradiziorik aski utzi du. Poeta euskalduna erdaraz isilpeko paperen bidez salatzen zuten «abertzale» haietaz hobe dut hitzik ez egin. Baina bai aitortu behar dut kanta-berrigintza bere poe- siak bultzatu zutela. Baina kanta berrietan ere, maiz, borrokazko kantak soilik hartzen dituztela, bestelakorik ez balu bezala. Es- kergarria da G. Arestiren omenez Oskorrik atera duen LP diska, doinu oso ongi jantzia eta N. de Felipek ederki kantatua. Baina hemen ere joera batekoak soilik hautatu dituzte.

Kontradizioak berriz, gure herrian bizirik dauden errealitatea besterik ez dira. Har poetaren muinetik, azaleko gauzak albo- ratuaz.

* * *

De nuevo está siendo muy comentada la obra poética de Gabriel Aresti, a raíz de la publicación de los dos primeros tomos de sus «Obras completas».

Con un extraordinario prólogo de I. Sarasola, los dos tomos abarcan la casi totalidad de la obra poética, que se ha dado a la

luz en binlingüe por la editorial Kriselu de San Sebastián. La mayoría de las traducciones al castellano son del propio autor, maglgrado en la plenitud de su carrera literaria, y otras se deben a Jon Juaristi, que además se ocupó del epílogo.

De la publicación se deduce la variedad y amplitud de estilo y temática de la obra del poeta, desde la angustia existencial a la lucha de clases, desarrolló toda una línea de poesía social y urbana, sujeta a las inquietudes cotidianas de la problemática vasca. Las contradicciones existentes en la obra, tanto en lo existencial como en lo social, no son ni más ni menos que las contradicciones derivadas de la propia realidad existente en nuestro país.

1977 - II - 14

USTEAK USTE DIRENEAN

Usteak uste direnean azterketa eskatzen dute, eta urrutitik eta era askotara badatoz argi asko eskatzen dute egiaren barnea ikus ahal izteko. Epe labur batean bi aldiz aurkitu dut noizpehinka erabiltzen den leloa eta argi zirriztu bat eman nahi nuke honako uste hauei buruz: Euskara garbia eta euskaldunaren mututasuna.

Hil honen 13ko «El Diario Vasco»n Elías Ruiz Ceberio-ren artíkulu polit bat irakurri nuen G. Arestiren poesiari buruz. Euskal literaturara lordinkeriak agertzeaz ari zen eta aspaldiko uste haiek berritzen edo gogoratzen zituen. Menéndez y Pelayo-k Samaniegori buruz esan zuen «la honrada poesía vascongada» Ruiz Ceberio ber-berak baztertzen du geroztik argitaratu ziren maitasun alegiak lekuko. Migel Unamunok ere, uste berekoa zenez, euskal poesiak beharrezko zuela «deshonrarla». Esan nahi horrekin hizkuntza gordina erabiltzea adiarazi nahi zen, naiz birao edo naiz lizun, erabili beharrak hala eskatzen baldin bazuen.

Egia da Arestik hizkuntza gordina erabili zuela, lordinaren beldurrik gabea, eta indartsu erabili ere. Baina baita ere egia da

Unamunok, inoiz euskaraz idatzi bazuen ere, ez Etxepare eta ez Etxahun ez zituela irakurri, ez eta ere herri literatura ezagutu. Bestela ezinezkoa zuen esaldi hoiek beste gabe erabiltzea.

Bestalde, «resucitar un megatorio es más fácil que resucitar el vascuence como lengua histórica y de cultura» esateaz, nonbait ahaztu zen latinari gertatuaz eta joan zen mendearen erdialdetik Europan hainbeste hizkuntzak izan zuten berpizkundeaz.

Baina harrigarriagorik eta ilunagorik bada. Tirso de Molina-k idatzi zuen gure leporako: «Corto en palabras, pero en obras largo», gure esaera zaharraren kideko, «hitzetan lander, eginetan eder». Baina esan nahi honen alderdiak ez dira berdinak.

Mikel Zaratek berriro gogoratu digu *Euskal Literatura* deritzan liburuaren hitzaurrean Ortega y Gasset-ek Zubiaurretarrei buruz ari zelarik esan zuena: «Ser vasco es, sin más, una renuncia nativa a la expresión verbal». Mikel Zarate, Lizardi, Mitxelena, Intxausti... eta bere bertsoak lagun, esaldi hoién aurrez aurre jartzen da edo jarkitzen da.

Guk, gure apaltasunetik, badakigu gizon handiak ere epelkeriak eta txotxolokeriak esaten dituztela. Gainera, askoz txarra goak dira aintzinagoko esaldi ilunagoetatik nolabait hartuak baldin badira. Nolabait hartuak diot, zeren aintzinagokoak nola eta zergatik erabili zuten aztertu beharra bai dugu.

Cervantes-ek, esate baterako, Antso Azpeitiakoa (Quij., I, 8) jartzen du gaztelera traketsez mintzatzen, bere humorea galdu gabe, antzerako humorez agertuko du *La Gran Sultana-n* ere Cadí eta Madrigal-en arteko elkarrizketa, honek, adarra joaz, elefante bati euskaraz («En vizcaína») irakasten ari zela, esaten dionean. Baina Cervantes gizon zuhurra zen eta ez zen lerratuko beste «jakitun» horiek bezala. Bazekien hizkuntza bakoitzak zer balio zuen mintzatzen zen herriarentzat, Eta, bere denboran, kultur mailetan oraindik hain beharrezko uste zen latin giroari erantzunez esango du: «Homero no escribió en latín, porque era griego; ni Virgilio escribió en griego, porque era latino. En resolución: todos los poetas antiguos escribieron en la lengua que mamaron en la leche, y no fueron a buscar las extranjeras para declarar la alteza de sus conceptos; y siendo esto así, razón sería se extendiese esta costumbre por todas las naciones, y que no se deses-

timase el poeta alemán porque escribe en su lengua, ni el castellano, ni aun el vizcaíno que escribe en la suya» (Quij., II, 16).

Orotarik esana da gure hizkuntzaren inguruan, bai ohorez eta bai irainez. Baina herriaren nortasunari eutsi nahi diogunok jaramon gutiago egitea komeni zaigu. Hobeagoa eta txarragoaren gainetik, geurea dugu, eta geurea dugun aldetik herri nortasunaren galga markatzen diguna.

Euskaldunaren mututasuna eta mintzatzeko trakestasuna, aintzinako haientzat, aski argi dago gazteleraz mintzatzerakoan zela eta ez euskaraz mintzatzean. Askoren harridura, aitonen semeak Gorteetan erabiltzen ez zen mintzairaz jardutzea zen, eta hainbeste izkribadu gora behera, Gorteko mintzairak hain gaizki jardutzea. Eta, garai hartan, kultur hizkuntza, Gorteko hizkuntza zen. Honegatik, Camoes-ek ere aitortuko zuen jatorri noblezakoak baina arrazoi lehunik gabea, erromantzez aritzean behinik behin:

*A gente Biscainha, que carece
De polidas razões, e que as injúrias
Muito mal dos estranhos compadece.*

Esaera lehunik gabeko bizkaitar gentea ginen; arrotz, arrotzentzat.

Baita ere, garai hartan, maiz esaten zen gure hizkuntzak ez zuela bertsogintzarako dohainik, kontsonanteak urri zituelako, baina gure egunotan harritzen dire gure bertsolariak bat batekoan nola ari diren bertsogintzan, puntuak osatzeko eragozpenik gabe.

Lehenago uste haiek behar bezala ulertzeka, hara hor oraingo «jakitunak» nola erortzen diren arinkerietan. Baina, euskaldunok, bai orduan eta bai orain, erraz uler genezakean bezala, erdaraz ongi mintzaten ez baginen ere, horrek ez du esan nahi euskaraz ongi mintzaterik ez dugunik; Cervantes-ek Kixotearen bigarren partean ongi zion bezala, bakoitzak berean egiten du onduen.

Azken batean, esaera lehunak ez ezik, lizunak eta zikinak ere edozein hizkuntzak erabiltzen ditu. Pentsaerak eta sentipenak eskatuala hornitu beharra bai du literaturak, eta hala aitortzen zi-

gun Piarres Lafitte berak «Gazte bati, Literaturaz» egin gutunean (*Hegatsez, Hitz-lauzko bilduma, 1971*).

Arrazoi bideko kritikak gailentzen diren Europan ordua dugu ganorarik gabeko usteak baztertzekoa, eta hontarako zentzunez jokatu beharra dugu, bai etxeok eta bai kanpokoek.

* * *

Días pasados nos recordaba Elías Ruiz Ceberio, a través de un artículo que comentaba la poesía de Gabriel Aresti, aquellas frases de Menéndez y Pelayo y de Miguel de Unamuno acerca de la «honrada poesía vascongada» y la necesidad que veía el segundo en «deshonrarla». Don Miguel no leyó a Detchepare ni a Etchahun, y desconocía la literatura popular vasca. Pues de lo contrario hubiera encontrado una buena muestra en contradicción a lo que afirmaba.

Esas creencias han mantenido los que han visto desde fuera nuestra lengua y nuestra literatura, pero no pueden pensar lo mismo los que hayan leído el «Esbozo crítico, con textos de Literatura éuscara profana» (1965), del Dr. Angel Irigaray.

Por otra parte, hay quien piensa aún en aquella disparatada frase de Ortega y Gasset, que el «Ser vasco es, sin más, una renuncia nativa a la expresión verbal».

Otra cosa es lo que opinaron los clásicos castellanos y no castellanos, como Camões, por ejemplo, quien en el canto IV de su *Os Lusíadas* emite la idea de que la gente vizcaína «carece de polidas razões». Es válida para los euskaldunes al expresar en otras lenguas, como bien claramente observaremos al analizar los textos de Cervantes, quien solicita a los «vizcaínos» que hagan poesía en su propia lengua.

Está claro que los clásicos juzgaban la falta de expresividad de los vascos desde otro ángulo, conscientes en la dificultad que entrañaba una segunda lengua; pero éste no es el caso de los contemporáneos, nuestro Unamuno inclusive, que no ahondaron el asunto e interpretaron superficialmente cuanto dijeron los clásicos.

Algo de esto ocurre también a cuantos abrigan la creencia

de que en vascuence casi es imposible emitir blasfemias. Pero los que se internan en la propia lengua se convencerán de que en la misma, al igual que en otras, el hombre encontrará cuanto necesite para expresar sus pensamientos y sus sentimientos, como cosa muy natural.

1977 - IV - 18

MAITASUNETIK LIZUNTASUNERA

Joan zen asteko artikuluan agertzen nuen bezala, anitz dire oraindik euskal literaturan birao eta zikinkeriarik ez den ustean. Informaziorik ezak zabaldu ditu holako usteak. Badakigu euskal literatura elizkoiak gehiago landu dutela, baina bestelakorik ere bada, Irigarayk «Esbozo bio-bibliográfico de Literatura éuskara profana. (Del siglo XV al XX)», deitu lanean adiarazi zigun bezala. Ikus «Príncipe de Viana» aldizkariaren 98/99 zenbakia (1965). Baina horiez gainera bada porno erakorik ere.

Adibidez, euskaraz inprimatu zen lehen liburu berean, 1945ean, Etxeparek emakumezkoaren maitasuna kantatzen duelarik, bertso eder asko eskaini zizkigun. «Emazten fabore» deritzan poesiaren azkenaldean honako bertso hauek agertu zituen:

*Munduan ezta gauzarik hain eder ez plazentik,
Nola emaztia gizonaren petik buluzkorrik;
Beso biak zabaldurik dago errendaturik,
Gizon horrek dagiela hartaz nahi duenik.*

*Io badeza dardoaz ere gorputzaren erditik,
Ainguriak bano oboro ez larrake gaizkirik;
Bana dardoa ematurik, zauri ere sendoturik,
Bere graziaz ezartein'tu elgarreki baketurik.*

Etxepare apaiza, zen, Hita-ko Arziprestea bezala, Trentoko Kontsilio aurretikoa eta gai horiek libreago erabiltzeko eskubi-

dea izan zutenetakoa. Baina geroztik ere gordinkeriarik aski idatzi da euskal literaturan. Gordinkeriak ez ezik baita zikinkeriak ere. Eta, hontan, Etxahun ez dugu izan bakarra.

Gure egunotan J. Mirandek «Igela» aldizkarian idatziak oso ausartak izan ziren, eta bere eleberria, *Haur besoetakoa* euskaraz ezagutzen den lizuzena noski. Baina Mirande aparteko kaso bat zela aitortu behar dugu, eta honegatik hain zuzen, ez zen gure artean ongi ikusia. Eta, Miranderen baitan Paris-korik haina Zuberoako kutsurik bazela esango genuke. Xaribari eta Xikitoak hangoak bai dire, eta bertako molde joera dute *Orhoituz* poema liburuko askok. Eta herri kanta horietan maitasunari buruzkoa maizenik ezтики erabiltzen bada ere, inoiz gordintasunik ere etzaie falta. Hara hemen Zuberoako bi bertso:

*Neskatila ejerrak abisa zitaie
Gaiazko bidajiak lanjerus dirade:
Zizañak sabelpetik lotzen bazaitzie
Bedatsian bidaküriak jelkiren zaitzie.*

*Ikusten dudanian maitearen aztala
jartzen zait büztana adarra bezala,
ondula lodi da, moskula gorri da,
Inbeia dü ziloa satorrak bezala.*

Euskal-Herriaren beste muturrean, Bizkaiko panderojotzailerak erabiltzen dituzte era horietako bertsoak. Hoiegandik entzunak guk geuk ere mutikotatik ezagutzen ditugu holakoak:

*Iñork eskatzen ez ta eskaintzeko lotsa,
alperrik galtzen dauka bere santu motza.
Ai, oi, ai! bere santu motza.*

*Mari tranposa Mendigoittiko,
badozu milla grazia;
mutil gaztiak engaiñatutzen
gaztetatikan hasia.*

*Eibarko neskatillak
titi biribillak;
handik beheratxuago,
saiatu mutillak.*

Hoiek gainera nahikoa lehunak dira. Gordinagoak eta lizunagoak ere badira. Baina komuneko gauza zikinak jan-gelara eta senar-emazte gelakoak plazara ateratzea ezta itxura. Honegatik lotsatzen gara lizunagoak hemen agertzera; itsusi baita. Hemendik ulertuko du irakurleak gu holakoen lotsaz bagara, ez dela harri-garria kanta zaharren bilketan aritu izan direnak ere holako ahalkeak izan diteztena. Hare gehiago biltzailerik handienak apai-zak izan direnezkeru. Gainera, kontatzaileak ere, hoiei zien errespetuagatik isilarazi izan ditu era horietakoak.

Hemen, gaurkoan, askoren usteen kontra lekukotasunaren adibidezko muestra batzuk bildu ditugu. Hala ere, esan beharra dut, pikarezka lehunagoa maizago erabili izan dela. Gauzak bere gordintasunean agertu gabe, esan nahiaz adiaraziz. Esate baterako, honako beste bertso honen antzerakoak:

*Urkiola gaiñeko
paguan azpian,
akordatzen al zara
zer egin genduan?*

Edo beste honako hauen erakoak:

*Ederra zaran bezain
baziña sekreta;
sarriago joko nuke
leihoko krisketa.*

*Arrosaren pareko
kolorearekin,
zeiñek ete dauko
fortuna zurekin.*

Estilo horietan intentzio hutsak airean uzten dira, nahi duenak nahi duen eran har dezan. Eta hoietakoak ugari aurkitzen dira gure herri literaturan. Ez dira izango gure literaturaren agerarririk hoiberena, baina hoiek ere hor daude, beste edozein herri bezala, Unamuno, Ortega y Gasset eta orainagoko batzuen usteak ustel direla salatzeko haina.

• • •

Continuando a cuanto expuse en mi artículo anterior y al objeto de desterrar las falsas suposiciones en el sentido de que en vascuence no es posible emitir obscenidades y al mismo tiempo demostrar la existencia de una literatura, tanto en la culta como en la popular, de materiales impuros, en «deshonra», que van más allá del género picaresco, en lo obsceno y hasta en lo pornográfico, y que por lo visto tan necesario consideró don Miguel de Unamuno, pero que sin duda él ignoró.

Entre las buenas muestras contamos con el primer libro impreso en euskera, en 1545, por Detchepare, en el que pueden leer las alabanzas a la mujer, describiendo incluso los placeres de la manera más cruda que uno se pueda imaginar.

De entre los contemporáneos son otra buena muestra las obras de Jon Mirande. Pero mucho más aún encontraremos en la literatura popular, de la que transcribo una pequeña muestra de los puntos extremos de la geografía vascófona, de Soule y de Vizcaya. Y que no he querido ir más allá por respeto al público lector.

En fin, entre la serie de disparates emitidos en torno al vascuence está también el de no disponer de suficientes consonancias para el desarrollo de la poesía, cuando hoy resulta ser una de las pocas lenguas del mundo en la que se puedan improvisar los versos, cuyo exponente son los bertsolaris.

1977 - IV - 25

EUSKAL POESIA BERE BIDEAN

Uhin-berri-kin egin nuen aurkezpenaren ondotik, poesiaz guti ahalegindu banaiz ere, euskal poesia bere bidetik ari da. Azken urte hoietan, behar bada, beste jenero batzuk gehiako landu dira, baina ez poesia saila lantzen ez delako, ezta gutiagorik ere.

J. A. Arzek aurpegi berri bat erakutsi gizun, laino guzien azpitik eta sasi guzien gainetik, liburuak plastika arteen mailara eramaz; X. Letek bere bigarren liburua poesiaz naro eta edergarriz orniturik; Irun sarikoak aski propaganda izaten dute beren zabalanderako, baina beste anitz gelditzen dira nahikoa zabal-kunde gabe. Honegatik, batzuekin ahantziko banaiz ere, euskal poesiaren emaitzak zertan direnari buruz zerbait esan nahi nuke. Sail hau beti izan dut gogoko eta irtetzen diren liburu guziak, erosi ez ezik irakurri ere egiten ditut. Baina astekari hontan aipamenezko artikulua B. Gandiagaren *Hiru gizon bakarka* eta J. Mirandaren *Orhoituz*-i soilik eskaini nizkien. Biak, bakoitza berean oso bereziak izan direnez.

Euskal poesiak, landuagoa den neurrian, bide nekezagoak ditu ezer bereizgarriak azaltzeko. Hala ere, gaur egun, poesiaren alorra zabalagoa da, orokorragoa, era askotakoa. Era ugariago hoiek edertzen eta aberasten dute egungo literatura.

Joseba Zulaikaren *Adanen poema amaigabea*-ri, amaigabea den aldetik jarraipena eskatuko genioke, «mundu berri baten argia sumatu zuen» ez, alor berri hortan jorratuaz bederen, baina jarrai. Ekinarekin burutuz lortzen bai da egina.

Noizbait sariketa batean aurkezturik ezagutu nuen *Hego haizearen konpasean* ere, maiz gertatzen zaigun bezala, sentitzen nuen sari gabe gelditzeaz hor bazterren batean galduko ote zen. Lan onak bat baino gehiago agertzen direnean holako arriskoak izaten bai dira, eta hain zuen era atsegina eta hain euskara fina honako liburu honek, poz handia eraman nuen argitaraturik, plazaraturik ikusteaz. Orduan jakin nuen Mikel Arregi zela bere egilea.

Hitzak ebakitzean, Luis Mari Mujika, bide berriak urratsen dator. Lehendik ere, ezertan meriturik bazuen L. M. Mujikak euskarari bere erabiltze askeago baten hegatzada ematea izan zen.

Hau, aitortu beharrezkoa dugu. Urteak joanaz konturatzen gara sozial gai soilak era monolitikoegira garemazela eta *Bide giroak* lehenagoko poesiaren eta geroko joeraren aurrean irekitasuna agertzen zuela. Gaur, irekitasun horri esker, esan dugun orokortasunaren jabe da gure literatura, bere gazi-geza dariola.

Gorka Trintxerperen Ezten gorriak behar zuenak, *Gorriak* bezala ikusi zuen munduko argia. Eta artegintzaren aldetik kolore askotakoa du bere barnea. Aurretiko liburuak, *Zorion baten zainak* etzuen izan holako zorionik, zeren zentsura garaiak berakin eraman bai zuen hobira. Bai lehengoan eta bai beste honetan, euskal poesian hain guti eta kasik batere landu gabea den surrealitatez ere jardun zaigu.

Itsaso ahantzia-n ere, Koldo Izagirrek, hemeretzigarren mendetik gure garaira arte aurkitzen den tristura bera adiarazten digu. Era berriak dakarkigu, hau ezin uka. Poetak inork ez bestean sentitzen du gure nahigabea eta gure egon ezina, urduri nabari ere, eta itsasotik edo itsas-giroz jasotzen duen oihartzuna, bere lausoan, poema luze baten tristura da; bizi nahiaren epikak eragina. Maiteminduetan ere esistentziaren larri mina dario.

Aurtengo urtean sartzen garelarik Durangoko Leopoldo Zugazak sail berri bat eskaitzen digu, «Irrisko xorta». Liburu ondo taxutuak poesia irakurgarriago agertzeko eraz. Lehen zenbakia Manu Ertzilla-rena dugu, *Hitzik anitz idatzi dut* deritzana. Ez da izanen beste mundukoa, baina bai poesia bizia. Egileak bere alortetik eskaintzen digu. Baina, hemen ere, behin eta berriz, tristurazko kezka bera ageri da. Izan nahi eta izan ezina: «beti usoak aidean eta guk zerurik ez». Baina holako poetak iratzartzen laguntzen duten artean beti izango dugu holako esperantza bat urrutiko lausoan. Dударik gabe, herri bat gara martxan.

Emakumezkoen hutsuena Amaia Lasaren presentziak hausten du. Lekukotasun hau izango ahal da emakumezko ekintza girotzeko. Aspaldiko Bizenta Mogel, zahartzaroan sartuak diren Tene Mujika eta Julene Azpeitia eta geroxeagoko Mayi Ariztia eta M. J. Minaberry izan ditugu zuzpertzaille. Baina gure Ikastoletan hainbeste andereño delarik harritzekoa iduritzen zaigu idazle gehiago ez irtetzea. Eta hain beharrezkoa zaigu emakumezkoak ere literaturan parte hartzea.

Amaia Lasak, bere anai Mikelekin batean osatu zuen liburu hartan erakutsi zigun poeta dohaina, *Poema bilduma* zeritzan hartan kaiuak eman zion etorriak mugitu zuen nonbait eta oraindainoko kemena izan du. Arantxa Urretavizcaya gaztetxoagandik ere horrenbeste eskero genuen, batez ere *San Pedro bezperaren ondokoak* deritzan poema eder eta goxoa irakurriz gero (poema hau *Euskal Literatura* 72 bilduman argitaratu zuen), baina, zoritarrez, ezta hala izan.

Gaur, poesia alorrean agertzen zaigun emakumezko bakarra Amaia Lasa dugu, berrido *Hitz nahastuak* deritzan liburu ederra eskaini diguna. «Irrisko xorta»-ren bigarren alea dugu berau. Jean Cocteau-ren hitz hoiekin hasten du bere liburua: «Nik ez dakit zertarako balio duen poesiak; nik dakidana, poesiarik gabe ezin nintekeela bizi». Noizbait nonbait hontaz kutsatu ginenok, izan ere, musika bezain beharrezkoa dugu poesia. Hau gabe, gure bizitzak zentzuaren parte handi bat galduko luke.

Sarrera gisa Rosa Luxembourg-en presondegiko gutun batzuk dakartzki. Liburuan zehar, lehenagoko poema hartan bezala: «Kaiuak, lasunak, heuren begi borobil erdi hilekin begira ari dira» sinbolu maiteak behin eta berriz agertuz. Azken partean hitz-lauzko kondairak biltzen ditu. Liburu guzia aise irakurtzeko eraz dago. Sinboluen arteko, behar bada gure herriaren izatea ere agertu nahi digu poetak: «Bizi izateko harria aukeratu duzun belar ausarta», bide dela. Eta, barnetikako nahiaren eraginez hor dugu gogoia:

*Lur estu
amets zabal,
handituz
zabaldu zoaz.
Bizi izateaz
ametsa
lorturik.*

. . .

Siempre he dedicado una especial atención al género de la

poesía en vascuence, sobre todo al movimiento de posguerra, y siento mucho el no haber prestado más comentarios a los libros de poesía a medida que van publicándose. Pero es que uno no puede dar más de sí. Es una pena, porque los medios de difusión tampoco les dedicarán espacio, tal como acostumbran con los libros escritos en castellano. De esta falta de difusión únicamente se salvan, en alguna medida, las obras premiadas en los concursos literarios. Pero, como digo, no ocurre así con los libros que dan a la luz las modestas casas editoras en vascuence. A obras como las de Gandiaga y Mirande les dediqué artículos por lo que estos autores representan en las nuevas corrientes de posguerra, con la consiguiente aportación a la renovación. Pero hay otros autores, de las últimas hornadas, que apenas son conocidos aunque merezca digna promoción. Autores jóvenes cuyas obras merecen ser estudiadas y tratadas extensamente, pero que exigen también una dedicación de tiempo que yo, por hoy, no dispongo. Razón por la cual hago un breve repaso de la última producción, dejando al margen las obras premiadas y centrándome más en estos autores menos conocidos: J. Zulaika, M. Arregi, L. M. Mujika, G. Trintxerpe, K. Izagirre, M. Ertzilla y Amaya Lasa. Todos ellos autores de libros de poesía de buena calidad, que además de su nivel ofrecen en conjunto un sabor agridulce que por su variedad vienen a enriquecer la poesía éuskara. En estas obras, en general, como en casi toda la poesía vasca desde el romanticismo hasta nuestros días, se observa acusadamente una constante de lánguida tristeza. Como una respuesta vital a la problemática que vive y sufre el poeta junto al destino que le deparó la historia a su pueblo y a la lengua en la que se expresa. Pero también es cierto que en la mayoría de ellos se vislumbra una fe esperanzadora en los valores humanos hacia una sociedad más justa. De todas formas, la poesía vasca actual es inquietante y por esto no dejo de leer lo que se viene produciendo como libro de poesía. Si algo merece la pena en la literatura creacionista en vascuence, ésta, es la poesía.

1977 - V - 9

HAURRENTZAKO IPUI ETA IRAKUR GAIAK

Euskara putzu sakon eta ilun bat zen, kanta berri batek ongion bezala. Baina bestelako etorkizun baten aurrez aurre gara. Ekintza gogoia eta giroa piztu bai dira.

Hala ere, zer dugu haurrentzako literaturaz? Berbizkunde mugimendu batentzat ez bai dira aski Ikastola Elkarte Batzak bere ardurapean E.G.B.-rako argitaratu dituen berrogetaka testu itzuliak, hauek irakaskintzarako hain beharrezkoak izanarren ere. Kili-kili elkarteak Bilbon bilduko dituen milaka haurrak, biltzen dituen eran, folklokeri hutsean erortzeko arriskuak ditugu eta garrik gabeko keak bezala igaro, airean suntsituz, J. A. Retolaza euskaltzale zintzoak behar bezala bideratzen jakingo duenaren konfiantza osoa ez bagenu.

Ikastolak goraka doaz, sortuz geroztik hartu zuten abiadura bizkorrean. Nazio batean herritik sortu ditzakean ekintzarik miragarriena izan da gure ikastolena. Euskararen berbizkunderako ezin zitekean gauza hoberik asmatu, eta herriak bere eraginez erakutsi du bere hizkuntza jatorraren bizi nahia. Baina, hala ere, ikastolak diruaren aldetiko prolema handiak dituzte, hauek itozeko diru iturriak itxitzea izan baita agintarien taktika. Orain, Euskal Herriko parlamentari politikoek kontuan hartu beharko dute gure ikastolen egoera eta hauek Estaduagandik behar duten laguntza. Izan ere, ikastolak beren poltzikotik ordaindu beharrez aurkitzen diren gurasoek Estaduak jartzen dituen zergen bidez eskola publikoak ere ordaintzen dituzte. Eta egoera lotsagarri hau noizbait bukatu beharko du.

Aintzina, supazter xokoa zen ahozko literaturaren eskola. Gizon egingo zirenen amets beharrak hor asetzen zuten beren gogoia. Baina telebistak ito eta eten zuen arbasoengandik zetorkigun jatorrizko lokarria. Egia esan, telebista azaldu orduko ere aski agorturik ziren jatorrizko emaitzak. Urteak ez dira alperrik igarotzen eta modak ere izaten bai du bere egitekoa. Dena dela, telebistak eman dio supazter xokoari azken erremata.

Gure egunotan liburua dugu gordailu, liburua almatzen, behar den garaian behar duguna eskainiaz. Eta libururik aski bazen ere, hauek ere aurpegi berriz plazaratu beharra izaten dute.

Egunotan eskuratu dut, Gero argitaldaria eskainia, «Irakur 5». Angel Lertxundi «Andu», Iosu Arrizabalaga eta Maria Pilar Martiartuk elkar lanean egina, Antton Olariagaren edergarriekin. Hauek aurkitu dute herriko almazen zaharra, gehigarri berriein horniturik, era berriz plazaratzeko. Jokabide txalogarria benetan.

Hamazortzigarren mendean zabaldu zen alegien moda, Iriarte eta Samaniegoren eskutik. Mogeltarrak, J. M. Zabala, Iturriaga eta abar bultzatu zituen orduko moda haren alegiak idaztera, supazterretan ahoz aho kontatzen ziren ipuiak haintzat hartu gabe. Are gehiago, Bizenta Mogelek bere «Ipui onak» (1804) liburuaren hitzaurrean aitortzen duenez, mespresiarriak eta baztertu beharrekoak ziren Euskal-Herriko sukaldeetan kontatzen ziren Peru eta Mariren ipuiak.

Otoi, honek ez du esan nahi ordurarte Euskal-Herrian alegiak ez zirenik, ez. Abereen elkarrizketazkoak, bukaeraz ikasbideko ondoriodun hoietakoak ere ba ziren, bai noski. Holakorik anitz jaso dute gero Azkue eta Barandiaranek.

«Ipui onak»-ren hirugarren argitalpenari (1963) egin nion hitzaurrean agertzen nuenez, Esopo greziarrak zabaldu zituen Europa aldean era hortako ipuiak. Esopo-ren alegien itzulpena zen Bizenta Mogelen liburu hura, baina haiek baino gehiago dira Euskal-Herrian bertan jasoak. Hemen herriagandik jasotako asko ez dira aurkitzen J. M. Zabalaren «Fábulas en dialecto vizcaíno»n, ez P. Iturriagaren «Ipuiak» liburuan, ez eta ere Arxu eta Goienetxerenetan, azken bi hauek La Fontaine-gan iturri jakina dutelarik. Idatzi zaharragoetan beren iturburua aurkitu nahi baldin badugu induen *Panxatantra* eta *Hitopadesa*-ra jo beharko genuke. Dena dela, ehundaka urteetan euskaldunek beren supazterretan kontatutako herri ipuiak direla aitortu behar.

R. M. Azkue eta batez ere J. M. Barandiaranen bildumetan herri ipuien harrobi ederra dugu. Barandiaranen harrobi hortatik bilduma polit bat gertatu zigun A. Irigaray adiskideak, itzulpenez eta irakaskintzari begira, Euskaltzaindiaren ardurapean egina, «Euskalherriko ipuiñak» (1957) izenez; eta Euskaltzaindiaren urreztaien garaian (1968), Azkueren lanetatik bilduma hautatu bat aurkeztu nuen «Aintziñako ipuiñak» deritzana.

Haurrak eta gaztetxoak irakurgai asko behar dute, eta egina-

halak egin beti labur geldituko gara. 1975eko otsailaren 10ean eta martxoaren 17an, *Hoja del Lunes* honetan, zenbait argitasun eman nuen haur eta gaztetxoek literaturaz. Material bila dabilenak berriz, J. M. Torrealdayren *Euskal idazleak*, gaur deritzan liburuaren 572/626 orrialdeetan informaziorik aski badu. Bestalde, gure ipuiek klasifikatzeaz eta berezitasunez, ikus Piarres Lafittek Euskaltzaindian irakurri zuen txostena «Euskera» aldizkarian argitaratua, XVIII. tomoaren 160/166 orrialdeetan, 1973ko zenbakia.

P. Lafittek dionez, gizonik gehienek mundu hontako biziari ki-rets-kino bat aurkitzen diote, eta nolazpait, gogoz bederen, ihes egin nahi diote ametsetarako munduetarat murgilduz. Erroan hau da bihar gizon izanen den haurraren gogoia ere, eta gogoia bete beharren arteko da literatura. Herritik bilduak lehenik eta bilketa horietatik hautatuak gero, gure *corpus* hornitzeko adibideak agertzen ditu bere txosten jakitun zein jakingarrian. Eta klasifikatze orduan, bere ustez honela emango omen lituzke: Lehenik, paganoak; bigarrenik, basa-giristinoak; hirugarrenik, basa-ixtoriak; laugarrenik, amets hutsezkoak; bostgarrenik, irri solasak. Ipuin sorreraz eta zabalkundez mintzatzen da azkenik eta euskal-ipuiek zenbait itxuraren adierazpenak agertzen.

Hein batean eta haurrak erabiltzeko eran, honelako *corpus* bat osatzeko bideetan doha Gero argitardaria «Irakur» sailarekin. Bertan bada orotarik gure literatura jatorretik hartua, pagano, ixtorio, amets eta irrizkorik bata bestearen ondorean nahasirik, haurrik asper ez dadin. Sail hontako liburuok Gipuzkoako Ikastolen Elkarte Batzaren ardurapean datoz eta ezer eskatzekotan maizago argitaratzen ahalegintzea eskatuko genioke. Baina, hola-ko ekintza bat bizkortzeko ere dirua behar; hor dago gakoa.

«Irakur 5»i buruz ez dut argitasun gehiago emanen. Haurrak dituztenek eta haur horiek euskaraz hezi nahi, irakurtzen eta idazten jakinaz, erosi. Horrela, era berean, argitalpen berriak bizkortzen lagunduko du.

Gogoan izan haur euskaldunak direla gure hizkuntzaren itxaropena.

• • •

En publicaciones de literatura infantil y juvenil se han realizado grandes progresos estos últimos años. La obra «Euskal idazleak, gaur» (Historia social de la lengua y literatura vascas) es buen exponente del movimiento literario que ha repercutido en toda la geografía y a todas las escalas del país para fortuna del vascuence. Las páginas 572/626 de la citada obra muestran una catalogación de obras contemporáneas donde una buena parte ocupan los libros destinados a los niños.

La literatura oral vasca, por otra parte, es un rico arsenal de toda clase de cuentos, mas varios escritores éuskaros del pasado siglo cultivaron la literatura infantil. En un trabajo muy poco conocido. P. Lafitte estudia el modo de clasificar este material, bien sea para analizar o bien para su difusión, en un informe presentado a la Academia y que vio la luz en el boletín «Euskera» tomo XVIII (1973).

Pero en la práctica, por el contenido antológico y su moderna y bien cuidada presentación, la colección «Irakur» de la editorial Gero, bajo los auspicios de la federación de ikastolas, muestra en su conjunto selecciones extraídas de escritores antiguos y modernos. Son selecciones muy variadas y expuestas con mucho gusto, que son la delicia atractiva de los niños, recomendados como textos de lectura. Pero yo diría aún más en favor de los cinco volúmenes de «Irakur», que incluso pueden servir para ejercicio de los adultos que quieran iniciarse en la lectura éuskara.

1977 - X - 3

EUSKAL-LITERATURA BERE BARNETIK IKERTUAZ

Edonongo literaturak bere nortasunean heldutasun batera iristen denean bere barnetikako kritika saioak ditu agergarririk berezienak. Euskarazko aldizkarietan, zenbait libururen parteetan eta bereziki liburuen hitzaurreetan, maiz agertu dira euskal-literaturari buruz barnetikako azterketak, baina liburu osoak

hortaz argitaratzea oso berria zaigu.

«Literatura testuak aztertzea modan jarri dela gaur leku guztietan esan genezake. Azken urteotan hainbat liburu argitaratu dira gai hortaz. Baina ez dut uste bat ere argitaratu denik euskaraz». Hala dio Mikel Zaratek argitara berri duen *Euskal Literatura* (Azterbideak, Aztergaiak, Azterketak) liburuaaren sarreran. Baina liburu beraren bibliografia partea begiratzen badugu Azurmendiren *Zer dugu Orixeren kontra*, Begiarmenen *Sei idazle plazara*, elkar laneko *Xabier Lizardi* eta Sarasolaren *Txillardegi eta Saizarbitoriaren Nobelagintza* aipatzen dira behinik-pehin, maila bereko azterketak ez badira ere, ezin ukatu literatura azterketa-koak ez direnik.

Egia sean, gure belaunaldi honetan era guztietako errebizioak gailentzen diren garaian literatura azterketak ere bere lekua izatea ezta batere harrizkekoa, mendearen seme garenez gero, Ideiak eta balioak erroetaraino ikusmiratu nahi dira, eta Mitxelenak ongi zion bezala, kritika eta eraberritzea geuron kaltean izango badira ere, horiexen beharrean gaude.

Gure literatura bere barnetik erakutsiaz datozen liburu hoiek literaturagintzaren aro berri baten aurrean jartzen gaitu. Lanok, etorkizunean gidari izango ditugu, elkarri erakutsiaz maila hobe bateko egoera aurkitzera eramango gaituanez. Zeren, azken batean, aburuak markatuko dizkigute biderik zihurrenak.

Karlos Otegik, *Pertsonaia euskal nobelagintzan* deritzan liburuaaren sarrean honako uste hau agertzen bai digu: «Baina, hauxe da arazoa. Euskarak baduela bere literatura propioa, eta geuk, inork izatekotan, behar dugula aurkitu, aztertu, kritikoki jakina, eta ezagutzera eman, norabidetu eta landu.»

Honako aitorten honen ondotik, literaturaren saiaerazko liburu hauen hariaren berri soil soilik emango dut, barneragotik ezagutu nahi duen irakurlearen lagungarri. Hara hemen testu aztertzen agertu diren bost libururen berri:

Sei idazle plazara (1974) bi tomotan argitaratu zuen Jakin argitaldaria. Estrukturalismoaren teknika arabera Mitxelena, Aresti, Larresoro, Azurmendi, Garate eta Ansola euskal izkribatzaileen ideologiazko azterketak agertzen dituzten P. Iztueta eta J. Apalategik «Begiarmen» en izenpean. 1975eko urriaren seian

Hoja del Lunes honetan egin nion kritika aski luze bat. Nere ustez, oinarrizko huts bat du obra honek, aldez aurretik baldintza estuegiak harturik hasia denez, baldintza horiek egiztatzeko garraiatzen ditu hainbeste material beste ikusmoldeetakoak bertan behera utziaz. Hala ere, langintzarako metodologia berri bat agertu zuen, lan ederrak burutzeko ahalmena idekiko zutena, eta neurri handi batean obra berak ere salatu genuena baino alde ho-beak geehiago ditu. Ikerketarako urrats handi bat izan zen.

Txillardegi eta Saizarbitoriaren nobelagintza (1975), Kriseluk argitaratua, biziki ona da. Gure belaunaldi hontan euskaraz idatzi diren eleberririk hoberenak aztertzen ditu, Tillardegi eta Saizarbitoriaren eleberrien analisi serioak eginaz, irakurlearentzat gidari izango direnak. Kritika ondo burutzeaz gainera irakurgai atsegina iduritu zitzaidan I. Sarasolaren liburu hau.

Zer dugu Orixeren kontra (1976), Jakinek argitaratua. Joxe Azurmendiren liburu hau, bere gehienak bezala, ez da lotzen holako teknika zehatz bati metodologiaren aldetik, baina bere ideien jario aspergaitzak filosofia mugetatik ariden saio sakona burutzen du. Orixekin, inoiz gehienok pasatu ginen behar zen neurritik harat eta Azurmendik arrazoiz botatzen digu aurpegi-ra. Gazteluk ongi zion bezala «behar bada euskal idazle batek luze-zabalean eta kalidadean inoiz utzi duen larriena, handi-haundizka harturik». Egia esan, Orixe bere handitasunean onartzeak ez dakar kalterik, kalteak idolotzat hartzetik datorzke. Idolo bati ahoa zabalik begira egoteaz lo hartzeko arriskua duenez eta elkar lanean aritzeak dinamika pizgarria. Baina, gaur, zorionez, ez daukagu holako arriskurik, zeren goi mailetan ari diren idazleen artekoak anitz ditugunez.

Pertsonaia euskal nobelagintzan (1976) delako saiaera ederra Gerok argitaratua da. Karlos Otegi du egile, baina ulertzen ez duguna zera da, euskaratzaile hala zuzentzaile, zertan parte hartu duen Dionisio Amundarainek. Holako lan bat hain ondo burutze-ko behar beharrezkoa zuen egileak euskaraz ondo jakin beharra, erabili dituen lanok euskaraz daudenez. Dena dela, bertako saiaeraren aburuak dira interesatzen zaizkigunak. Eleberriaren muina ondo ezagutzeko beharrezkoa zaigu bertan erabiltzen diren pertsonajeak ongi ezagutzea eta hontara garamaz liburuaren egi-

Contrapas

Heuscara ialgui adi cāpora

Garacico herria
Benedica dadila
Heuscarari emāndio
Beharduyen thornuya.

Heuscara
Ialgui adi plaçara

Berce gendec vsteçuten
Ecin scriba çayteyen
Oray dute phorogatu
Euganatu cirela.

Heuscara
Ialgui adi mundura

Lengoagetan ohi inçan
Estimatze gutitan
Oray aldiz hic beharduc
Ohoria orotan.

Heuscara
Habil mundu gucira

Berceac oroc içan dira
Bere goihen gradora
Oray hura iğanenda
Berçe ororen gaynera.

Heuscara

Bascoac oroc preciaztē
Heuscara ez iaquin harrē
Oroc iccassiren dute
Oray cerden heuscara.

Heuscara

Oray dano egon bahiz
Imprimitu bagueric
Hi engoitic e biliren
Mundu gucietaric.

Heuscara

Eceyn ere lengoageric
Ez francesa ez berçeric
Oray ezta erideyten
Heuscararen pareric.

Heuscara
Ialgui adi dançara.

Euskaraz lehen liburu inprimatuaren (1545) azken orrialdeetan euskararen alde datarren «Kontrapas» aipatua

leak. Txomin Agirrerren *Garoa*, Txillardegiren *Leturiaren egunkari ezkutua*, A. Lertxundiren *Ajea du Urturik* eta M. Ugaldereen *Itsasoa ur-bazter luzea da* eleberrietako pertsonaietan oinarritzen da egilea, etxeko eta kanpoko anitz obrakin konparaketak eginaz.

Azkenik, *Euskal Literatura*, aurten Leopoldo Zugazak argitaratua. Mikel Zarateren liburu honen xedea zenbait idazkariren lanetan aurkitzen diren une ilunak, sinbolojiak, ideiak eta gainerako moldeak aztertzea da, nahiz hizlaurkoak edo nahiz hizneur-tuzkoak. Txomin Agirre, Otsalar, J. Azurmendi, Lauaxeta, J. M. Lekuona, R. Bustintza, Gandiaga, Intxausti, Aresti, X. Garmendia eta Saizarbitoriaren zenbait lanetan oinarriturik literatura irakurketarako lagungarri izan nahi du. Idazle bakoitzaren inguru eta iturriak ere adiarazten ditu. Humorea ere humore sendoa du, Ortega y Gasset eta Unamunok beren marfilezko dorretik gure hizkuntzaren ezerreza eta hiletak kontatu bazituzten ere, Lizardi eta Mikel Zaratek bertsoz kantatuko digute, handi mandirik gabe, gure hizkuntza apal honen gogo berria eta noranahikotasuna.

Obra hoiek erakusten digute lanaren jardunez zertarako garan eta zertarako gauza den euskarazko literatura bera.

Azken bi liburuen egitura eta beren bibliografia iturriak bide berri bat markatzen digute ikerketazko saioetan laguntzeko. Bost obrok gure belaunaldi hontako literatura balioen lekuko dira. Gure literaturaz arduratzen diren guziek irakurri beharrezkoak eta, behar bada, euskal alfabetatzeetan irakurgaitzat erabili beharrezkoak, zeren literatura erakutsiaz autoreak beren ilunbeetako agernahietara arte funtsez konprenitu ahal izateko erak ere agertzen bai dituzte. Eta horiek ezagutzeaz zernahitariko literaturak hobeto irentsitzeko bide baita.

* * *

Las revistas éuskaras de todos los tiempos han venido recogiendo normalmente en sus páginas las críticas literarias en torno a lo que se ha ido produciendo en vascuence, pero apenas se había prodigado la publicación de libros de ensayo enteramente dedicados a analizar y criticar la propia literatura éuskara. Son

recientes las obras de ensayo que investiguen o interpreten nuestra literatura desde su contexto interno; lo cual indica un serio avance.

Este desarrollo deberán considerar necesariamente cuantos pretendan interpretar nuestra historia contemporánea con el resurgir del valor idiomático.

En el presente artículo doy a conocer a grandes rasgos el contenido general de cinco obras de ensayos literarios que vienen a ser cinco piezas fundamentales para introducir en el contenido interno de la literatura vasca actual.

J. Apalategui y P. Iztueta, tomando por base los métodos estructuralistas, llevaron a cabo una investigación sobre las ideologías de seis destacados escritores. I. Sarasola es autor de un ensayo comparativo de dos novelistas de vanguardia en las letras vascas, Txillardegui y Saizarbitoria. José Azurmendi nos presentó una revisión de la obra de Orixé. Carlos Otegui estudia los personajes de la novelística con referencias comparativas de más de sesenta novelas originales publicadas en vascuence en el transcurso de una centuria, que es tanto como decir toda la obra novelística de la literatura vasca, pero centrándose principalmente en *Garoa*, *Leturiaren egunkari ezkutua*, *Ajea du Urturik* e *Itsasoa ur bazter luzea da*. Y, por último, Mikel Záráte analiza textos de once escritores resaltando sus peculiaridades estilísticas e ideológicas.

Son estas obras, hoy por hoy, cinco títulos básicos para el conocimiento de la literatura contemporánea de expresión vasca. Y las mismas se deberían emplear como textos en las campañas de alfabetización para adultos.

1977 - IV - 11

GURE LITERATURA BERE BARRUTIK EZAGUTU BEHARRA

Asko dira, horremen, gure literaturako liburuak irakurri gabe iritziak emoten ari direnak, inongo literaturagatik egiterik ohi ez

den eran. Honako artikulua honek, salakuntzazkoa baino kritikak bideratze edo gidatzearen aldeko izatea nahiago du.

Antzerako gaia erabili nuen igazko apirilaren hamaikako artikulua hartan; baina, gure artean, gauzak behin eta berriz esan beharra dugu.

Egia esan, gure belaunaldi honetan era guztietako errebizio moduak gailentzen diran garaian, literatura azterketak ere heuren lekua izatea ezta harritzekoa, mende honen seme garanezkeror. Ideiak eta balioak erroetaraino ikusmiratu nahi dira, eta Mitxelena ondo zeritzan bezala kritika eta eraberritzea geuron kaltean izango badira ere, horretxan beharrean gaude.

Edonongo literaturak bere nortasunean heldutasun batera iristen denean bere barrutirako kritika saioak ditu agergarriak berezian. Euskarazko aldizkarietan, zenbait libururen partean eta batez ere liburuen hitzaurreetan, sarri agertu dira euskal-literaturari buruzko barrutikako azterketak, baina liburu osoak hortaz argitaratzea oso berria dugu.

Idazle eta liburu produzio azterketak, egungo gizarte egoera ikertuz bere problematika osoari begira, hor dugu J. M. Torrealday-ren *Euskal idazleak, gaur* deritzan liburu mardula. Baina idazlanak beren barrutik eta hauek aztertzeke metodoak, arazo honetan oso kontuan hartu beharrezkoak honako liburu zerrenda eder hau, egileen alfabetaren ordenaz. Gogoan har honako hauek:

Jose Azurmendiren *Zer dugu Orixe-ren kontra* (1976) eta *Zer dugu Orixe-ren alde* (1977).

Begiarmenen (P. Iztueta eta J. Apalategi) *Sei idazle plazara*, I-II, (1974).

Martin Etxeberriaren *Euskaldunen ipui harrigarriak* (1973)

A. Lertxundi, X. Lete eta A. Zelaietak alkarrekin egindako *Xabier Lizardi* (1974).

J. A. Mujikaren *Testuak aztertzen* (1978).

K. Otegiren *Pertsonaia euskal nobelagintzan* (1975).

I. Sarasolaren *Txillardegia eta Saizarbitoria nobelagintzan* (1975) eta M. Zarateren *Euskal Literatura*, I-II, (1977-1978).

Gure literatura bere barrutik erakutsiaz datozen liburuok, aro berri bat markatzen digute. Hemendik aurrerantzean gidari izan behar ditugu elkarri erakutsiaz maila hobe batera jasoko gaitue-

nez. Azken batean, aburuak markatuko digute biderik ziurrena.

Aipatu ditudan obrok erakusten digute lanaren ihardunez zertan garan eta zertarako ahalmenak ditugun letrak lantze kon-tuan.

Obrok gure belaunaldiko literaturaren balioen lekuko dira. Gure literaturaz arduratzen diran guztiak irakurri beharrezkoak eta, behar bada, euskal alfabetatzeetan irakurgaitzat erabili beharrezkoak. Literatura erakutsiaz autoreak heuren ilunbeetako agernahietara arte funtsez konprenitu ahal izateko erak ere agertzen dituenek. Eta hoiek ezagutzeaz zernahitariko literaturak ho-beto iruntsitzeko bidea da.

Literatura baten, estiloa oso inportantea da eta alde hortatik ere aurrerapenik eginda estudio horietan nabarmen agertzen den bezala.

Noizik behinean agertzen diran topiko usteletatik ihes egin beharra daukagu. Euskarak izan leiken balioari baino gehiago begiratu behar diogu beronen nortasunari, eta inoiz ere ez ahaztu gure jatorriko kultur gaien emaitza bere bidez datorkigula, Europan herri asko dirala gure antzerako egoeran bere izatea hola dalako eta gure hizkuntzari eutsiaz irauntzean gordetzen dugula, europartasuna, unibertsaltasuna.

Euskararen edertasuna bere funtsionaltasunean dago, garbia, mordoiloa, aberatsa edo pobrea baino areago.

Inora eroango ez gaituen bideak ere laga beharrezkoak ditugu. Gauza ugari esana da gure hizkuntzaren inguruan, bai ohorez eta bai irainez. Baina herriaren nortasunari eutsi nahi diogunok jaramon gutiago egitea komeni zaigu. Hobeagoa edo txarragoaren gaineratik, geurea dugu, eta geurea dugun partetik herri nortasunaren galga markatzen diguna.

Cervantes gizon argia zen. Inork ez du dudan ipintzen, eta bazekien hizkuntza bakoitzak zer balio zuen mintzatzen zen herriarentzat, eta horregatik esan zuen: «Homero no escribió en latín porque era griego; ni Virgilio escribió en griego porque era latino. En resolución: todos los poetas antiguos escribieron en la lengua que mamaron en la leche, y no fueron a buscar las extran-jeras para declarar la alteza de sus conceptos, y siendo esto así, razón sería se extendiese esta costumbre por todas las naciones,

y que no se desestimase el poeta alemán porque escribe en su lengua, ni el castellano, ni aun el vizcaíno que escribe en la suya». (Quij. II, 16).

Cervantes-ek hau esan zuen garaian gaztelarak berak zituen eragozpenak orduko jakitunak latinez idazten zutelako, baina ia orain noraino heldu zaigun gaztelera landua. Guk ere, ezina, ekinaz egina.

Konstituzioaren legeak bigarren mailako itxi gaitu. Ez da Europarekin pentsaturik egina edo bestela ez gaitu espainakotzat hartu. Honegatik, aurrez aurre agertzen zaigun etapa berrian, froga berri bat gaindu beharra daukagu. Froga gogorra izango da gaur Euskal Herrian bizi diranen gogoetan euskararen alderako gogoia eta joera sartzen ez baditugu. Gainera, Hezkuntza Ministerioan elebitasunaren (bilinguismoaren) plangintzetarako ipiniak ziren pertsonak baztertu dituzte eta euskararen arerioak lehengo lekuetan daude.

Kolpe handiak hartzen ohituak gare. Oraingo hau beste bat gehiago.

Hala ere, autonomian gure esperantzak ipini beharra daukagu, eta autonomiaren bidez eskoletara, irratira, telebistara... euskara eroan beharra. Bide guztietatik, Euskal Herrian bizi diren guztieri euskera ikasteko aukerak eman. Hemendik zenbait urtera, balantzeak egiteko orduan, azken froga hau superatua ikus ahal izateko. Hala espero dut gure herri kementsuagandik.

* * *

Se están publicando con frecuencia artículos, tratados y ensayos escritos en castellano sobre la literatura vasca, que ayudan a difundir, cuando menos, la existencia de nuestra ignorada literatura, que nunca tuvo acceso a la escuela. Esta corriente actual, en términos generales, favorece al desarrollo del vascuence. Pero conviene advertir la necesidad de leer las propias obras a tratar, porque todo autor merece ser dignamente considerado para situar su obra en el lugar que le corresponde. Cosa que muy difícilmente logrará aquel que, atraído por la moda, quiere emitir su opinión sin haber leído las obras a criticar, valiéndose única-

mente de lo que otros han escrito o comentado.

La obra de Torrealday viene a ser un filón tentador de donde se puede extraer material de información general y de divulgación. No obstante, hemos de tener presente, que las investigaciones en torno al contenido de las obras se hallan en un estado muy avanzado con aportaciones de las metodologías modernas, en obras de ensayo escritas en vascuence.

Al tratar del producto literario, también conviene huir de los conceptos de valor puramente lingüístico, y sobre todo del factor comparativo de capacidad en lo puro, honrado u obscuro. La lengua, como tal lengua, tiene capacidad para lo divino y lo humano. El valor de una lengua está, sobre todo, en su funcionalidad como vehículo de comunicación. Por esto, las críticas es preferible que se hagan por dentro, aunque la divulgación interese a todos los niveles.

Presento en el artículo una relación de los principales ensayos contemporáneos.

1978 - XI - 6

UNIBERTSITATE ZERBITZUETARAKO EUSKAL IKASTETXEA

Euskarak, iragan dituen larrialdiak gora-behera, badu langile bizkor eta zintzorik aski, eta, hauei esker, etsipenak baztertuz itxaropenez begira genezake gure mintzaira honen etorkizuna. Hala bedi.

Sortu berria da UZEI deritzan elkarte: Unibertsitate Zerbitzuetarako Euskal Ikastetxea. Luzarora begira euskarazko Unibertsitate baten alde lan egingo duena.

Elkarte edo Ikastetxe honen egitekoa ez da erdarazko Unibertsitatearen aurrez aurre jartzea, ezta gutiagorik ere. Euskal Herriko gizarte elebidunak erdarazkoa ere behar du, noski. Euskal Herriko Distritua, erdal Unibertsitateetako euskal lana eta abar, UZEItik kanpo geratzen dira.

UZEIk, bere asmoan, Unibertsital kultura euskaldundu nahi

du eta horretarako Instituzio gisa sortzen da, bere lantegi eta langile ordainduekin, ikasketa eta irakaskintza bat eskainiaz, idazlan eta ikerketak eginez, eta batez ere Unibertsitate baterako jende euskalduna edo euskaldundua eta goi-alfabetatua prestatuz.

Guziok dakigu, gure kulturaren arazo nagusiei politikatik eman beharko zaiela beren irtenbidea; baina, inondik ere, hainbat lanetarako gizonak eta tresnak beharko ditu politikak ere. Ez dago horiek gabe gauzak aurrera aterako dituen gobernu autonomikorik. Eta, jakinaren gain prestatu dute beren aurre-proiektua, UZEIren sorrera bururatu zaienei, lehen lehendik, hiru alorretan mugatzea gogoratu zitzaizen: Goi-alfabetakuntza, Ikerkuntza eta Informakuntza.

Lehenik, goi-alfabetakuntzaren plangintza bat egiteko asmoa du, eta gero ikastaroak eratu. Honetarako, hiru sail aipatzen dituzte, posible bezala, Alfabetakuntzaren alorretan: a) linguistika, b) hizkera teknikoa, c) itzulpena. Goi-alfabetakuntza honek, pentsa litekeenez, euskaraz hitzegin, irakurri eta idazten dakienari goi-prestaketa bat eman nahiko lioke.

Ikerkuntza da bigarren alorra. Metodologi arazoetan gidatuz, eta euskal lanean lagunduz baitipat. Lehenengo eskema bezala, hiru sail emango lituzke hemen ere: a) ikerketarako harremanak, b) mintegiak, c) Ikaskuntza (metodologia eta abar).

Hirugarrenez, Informakuntzaren alorra, euskal goi-kulturaren lanabesak prestatzeko izango litzateke. Beronen barnean bi sail aipatzen dira: a) informabideak (liburutegia, Jakin-gordairua), eta b) argitalpenak (hiztegiak, ikas-liburuak, iker-liburuak, aldizkari berezituak). Informakuntzaren alorra, nolabait, lehendik dator: hiztegien plangintza bat egina zegoen «Jakin»en barnean, baina asmoa handitxo zen argitaldari horrentzat, berak bakarrik bultzatzeko. Dakikezuenez, argitara emana dago «Natur Zientziak» deitua; bukatu samarturik omen «Fisika eta Kimika», eta atzetik datozenak bizkortu nahi dira orain UZEIren barruan, beronen eskuetara pasako baita hiztegi hauen plangintza osoa (politika, ekonomia, teologia, psikologia, historia, soziologia, midikuntza, eta abar).

Hau da lerrorik larrienetan UZEI osatzen dutenen asmoa: gizonak prestatu, lanabesak sortu.

Aurreproiektua «Jakin» kultur taldeak landu du; baina Euskal Herriarentzat erabat irekita bultzatu nahi du. Aldez aurretik esan beharra dago, kultur talderik indartsuenak ere ez dezake UZEIren antzeko Aurreproiektu bat bakarrik egintzataratu. Gehientsuenon oniritzi eta lankidetzarekin egingo da, ala ez da inoiz egingo.

Orainarte, Aranzadi Natur Zientzia elkartekoek eta Elhuyar taldekoek ditu laguntzaile, Joseba Intxausti buru delarik, eta Euskaltzaindiak berak babesten du asmo eder hau.

Halabeharrez, instituzio pribatu bat bezala jaio bada ere, ahalik lasterren instituzio publikoa izatera iritsi beharko luke. Euskal Herri osoaren ordezkari politikoez erabaki beharko lukete UZEIrekin zer egin eta nola joka, nahiz eta edozein kultur instituziori legokiokeen autonomiaz hornitua izan.

Baina, argi gelditu bedi, UZEI ez dela Euskal Unibertsitatearen Plangintza bat. Gure gogoz geroagorako amesten dugun Unibertsitategintzarako dela esango genuke. Euskarazko Unibertsitateen eginkorra izan dadin, bada oraindik ibili beharreko biderik aski. Ikasleak eta irakasleak eta lanabesak egin gabe dauzkagu neurri handi batetan bederen, Euskal Unibertsitaterako.

Unibertsitate-aurreko Eskola bat bezala ikusten dugu UZEI, liburuak eta beste tresnak prestatzeko, lankideei heldutasunberri bat emateko eta euskarari berari ere bai gaitasun jantziago bat. Herri bezala, holako bide bat hartu gabe, luzarora noraezean galduko ginatke, eta honegatik dugu hain txalogarria «Jakin»goek sortarazi duten plangintza hau.

Arestian esan dudana bezala, berriz diot, ez dela Euskal Herriko erdal Unibertsitatearen kontra jarri nahi. Antitesi hori bera ere ez dago UZEIren berezko ikuspidean. Egin nahi den gauza bakarra zera da: etor litekeen euskarazko Unibertsitaterako euskara eta gizonak gai egin, eta lan hau profesionalki egin. Eta, asmo hau aurrera eramateko, badute zenbait diruetxeren laguntza. Baina, frutu ederrik jasoko bada, askoren laguntza behar. Zeren ez dute taldetxo baten lana egin nahi: benetan Unibertsitatera begira dauden taldeei lagundu nahi zaie. Une honetan, eratzailleen kezka ez dago; inondik ere, talde horiek asmoari zein erantzun emango diotenaren galderan. Hori ongi dakite. Kezka, beste non-

baitetik dator: gure dirudunek zenbatetaraino lagundu nahi eta ahal izango dute? Hor' dago kezka. Izan ere, honelako instituzio baten eskea ikaragarria da. Diruaren arabera erantzun ahal izango da.

Orain ikusiko da, ia egia den euskaldunengatik hainbeste aldiz entzuna duguna: Hitzetan lander, eginetan eder.

* * *

En el presente artículo hago un resumen del ambicioso proyecto de UZEI (Centro Vasco de Estudios Universitarios), que, a través de un dossier de 54 páginas, viene a exponer sus planes de asesoramiento para ir equipándose con los necesarios elementos para el desarrollo de los estudios superiores en vascuence. Esto es, planificar, organizar y llevar a cabo un proyecto escalonado y coherente en función de una futura Universidad euskaldun

UZEI (Unibertsital Zerbitzuetarako Euskal Ikastetxea) pretende ser una Institución con uno o varios centros de estudio y enseñanza, de redacción e investigación; con personal propio adecuadamente capacitado, y profesionalmente consagrado a la Institución, con la triple finalidad de formar equipos euskaldunes de nivel universitario, elaborar los instrumentos técnicos necesarios, y promover la investigación en euskera y poner al alcance del público en general los progresos de la cultura superior en vascuence. Todo ello siempre de acuerdo con el nivel logrado en cada momento en la escalada general de la cultura éuskara.

El proyecto es elaborado por el grupo Jakin que desde 1956 tantos servicios ha prestado en elevar el nivel de estudios en vascuence, y al mismo se le unen la S.C.N. Aranzadi y el grupo Elhuyar, y cuenta con el patrocinio de la Real Academia de la Lengua Vasca y la promesa de algunos centros bancarios y cajas de ahorros para la necesaria ayuda económica. UZEI se ha instalado con sede propia en San Sebastián (Avda. de España, 35 bajo - CLP - Teléfono 41 39 08).

Joseba Inchausti, el hombre que tantos desvelos se ha tomado en la línea propuesta por UZEI es nombrado director de la institución.

El UZEI no es esa Universidad que se está reclamando en nuestros días, sino la Preuniversidad Vasca, euskaldun. Aun en una situación autonómica del País, el pueblo de Euskal Herria y su lengua habrán de seguir necesariamente una trayectoria similar o idéntica a la que se describe en el Anteproyecto presentado. Además, UZEI mira a todo el País Vasco y a cada una de sus entidades históricas. Proyectando a toda el área vasca, haciendo coincidir, de este modo, con muchas de las previsibles actuaciones culturales, económicas y políticas. La idea de UZEI se inserta de lleno en un futuro que presentimos todos inminente. Está limpiamente situado entre los objetivos no marginales del País; tendrá, creemos, todo el prestigio de una avanzada cultura inédita y absolutamente válida.

1977 - IX - 12

HERRIA ASTEKARIAREN LAROGETAHAMAR URTEBURUAN

Baionako Herria dugu Euskal-Herrian euskara hutsean egiten den aldizkaririk zaharrena, aurtengo uztailean bete ditu 90 urte. Asteroko honek, bere historian zehar anitz gora-behera izan ditu, baina euskal aldizkaririk zaharrena dugu, eta badu adinaren eta iraupenaren errespetua. Badu urteek eta ortzi-ekaitzak emana dioten esperientzia. Ez zaio beraz egoki haize zirimola txar bati kurubilkaturik jartzea, ez eta lehen ximixtak ikusi orduko zalapartan eta putinka hastea.

Bere hastapeneko izena Euskalduna zuen, Louis Etcheverryk sortzean, 1887an, eta hola iraun zuen Munduko azken gerrate orokorrera arte. 1937tik 1944ra bitartean, garai hortan zuzendari zen Xalbat Arotzarena aski nabarmendua gelditu zen alemanen alde eta astekariak orduan ezagutu zuen bere historiako beherakadarik handiena, eta berriz bere izen ona hartuko bazuen, zuzendari-tza aldatzeaz, izena ere aldatu zioten. Ordutik dator Herria. Baina funtsean sorketaren ildotik datorrena.

Sortzaile izan zen L. Etcheverryk, egia esan, Frantsiako Erre-

publikak dena berdindu nahirik zekarren indar politikoaren aurkarako eratu zuen, zeren euskaldunek bazuten Anaitasuna, Berdintasuna eta Askatasuna predikatzen zetorren gobernu zentralista haren eskarmentua. Bertako nortasuna gordez libreago egiten zituzten Uztaritzeko Biltzarrak ukatu ez ezik debekatu zituzten, Errepublikaren alde iraultza egin zuten federalisteri lepoa moztu ondorean zentralistak burutu zirenean, Euskal-Herriaren nortasuna deusezteko. Iraultzaren garai hartako euskaldunen jokabidea eta batez ere Dominique Garatena, ikus Isidoro de Fagoagaren «Domingo Garat. El defensor del Biltzar» (E.V. Ekin. Buenos Aires, 1951), gure historiaz zerbait jakin nahi duten euskaldun guziek irakurri beharrezko liburua. Liburu hau Yon Etxaidek euskaratua, *Domiku Garat* tituluz Gero editorialak argitaratu du 1979. urtean.

Frantziako Errepublika Iraultzaileak, bestalde, esan beharrik ez dago Europa guzian feudalen kontra izan zuen arrakasta. Hala ere, alde guziak ez zituen onak, batez ere berak eskaintzen zuten baino libreago bizi ziren herri tipientzat.

Baina, Baionako Euskalduna aldizkaria sortzea, ez zen bakarrik herri baten nortasuna gordetzeagatik, baita ere erlijio auziagatik. Maiz, bata besteari loturik eskaini dira herri bati bere konzientziatzko lotura eta indarra eman nahirik. Luzarora, honek ere, bere alde onak eta txarrak izaten ditu. Latin hizkuntzatik hain aparte dugun euskarak berakin daramazki erlijio zaharra goen arrastoak ez ezik jentil garaiko sineskerak ere, «euskaldun fededun» esana beti hain ongi eransterik ez duena.

Dena dela, orduko Euskaldunaren sortzaileak, euskara ez ezik, erlijioa ere presente zuten beren asmoetan. J. Hiriart-Urruty 1895. urtetik asterokoaren zuzendari egin zenez, politikaren sareetatik askatu nahi izan zuen eta hontaz zenbait auzi izan zituen asterokoaren jaben zen L. Etcheverryrekin. Tira-bira haien ondotik, zuzendaritzak bere eskutik zituenez idazleak, berriemaileak eta saltzaileak, era berean zetorzkien irakurleak eskura, eta 1904an «Euskaldun ona» deituz kaleratu zuen asteroko berritua. Eta, hiru urteren buruan, jabe zena hiltzeaz, lehengo izen zaharra berreganatu zuen.

1915ean hil zen Hiriart-Urruty. Nortasun handiko gizona eta

lehen euskaldun kazetaria. Ahalmen handiak zituen eta idazle bizkorra zen. Bere kazetaritza izkribuetatik, Jakin argitaldariak, bi liburu publikatuak ditu lan hautatuz hornituak, Piarres Lafitteren aintzin-solasez: «Mintzaira, aurpegia: Gizon!» (1971) eta «Zezenak Errepublikan» (1972).

Asteroko honek izan duen egokitasuna, garai bakoitzean egungo egiturari loturik jarraitzen jakitzea. Eta, beti, Euskal-Herriaren zerbitzuan. Eta hau, garbi ikusten da Mikel Atxagak abuztuaren 2ko Deia egunerokoan eskaini dion artikuluko jakingarrian.

Domingo Soubelet zuzendari izan zen garaian (1930-37), Euskalduna astekariak 7 edo 8 mila ale kaleratzen zituen astero.

Euskalduna, Arotzamenaren zuzendaritzapean, esan dugun bezala, nahikoa nabarmendurik gelditu zen. Gerra bukatzeaz, alemanen alde egin zuten aldizkariak bahituak eta debekatuak izan ziren eta hauen artean Euskalduna izan zen holako eragozpenak izan zituena.

Izenak berak ere prestijio osoa galdu zuen, eta P. Lafitte izan zen Herria izena jarriaz jarraipena eman ziona. Lehenagoko pentsamoldeei loturik, liberaltasun osoarekin hasi zen berriz ere marxan, egungo premieri zintzoki loturik. Algeriako gerra haietan, nahiz Vietnamgoari buruz, beti aburu zorrotzak eta zintzoak agertu zituen, maiz Frantsiako gobernuaren gogoko ez ziren iritzia. Berdin jokatu zuen Franco-ren politika kritikatzeko Hego-Euskal-Herriatik Ifarraldera gazteak ihesik hasi zirenean. Alde hontako berrien sail bat sortu zuen eta honegatik, azken bizpahiru urtez, ez zen posible Herria hartzerik. Baionatik igortzen zuten, baina harpidedun ginenok ezin har. Hemengo postetan bahituak ziren. Harrigarriena, gobernuak berak espainolentzat jarritako Foru legeen kontra zijoan gauza zen. Nonbait, guri hori egiteaz, gu ez ginen espainolak edo bestela lege hauzleak «zaintzaile» behar zutenak dira, eta ondotxo dakigu agure zahar hura ez zela errudun bakarra. Baina, nik galdetuko nuke, ia legeak bete ez zituzten hoiek zertako jarraitu behar duten beren karguetan. Ofizio edo profesioa behar bezala betetzen ez dituztenak, estatu edo enpresa normal batean beren karguetatik galaraziak izaten dira. Gu noiz izango gara normalak?

Herria astekariak, orain, Emile Larre du zuzendari eta as-

tero 4 mila ale ateratzen ditu. Mugazemendik normal jasotzea posible izan balitz, askoz gehiago aterako zituen, zeren astero ekartzen bai du mundu zabaleko eta Euskal-Herri barneko zenbait berri jakingarri hemengo egunkarietan agertzen ez denetik.

Bestalde, euskaltzaleontzat ere premiagarria iduritzen zaigu holako har-eman hau, elkarren arteko euskara idatziak hobeto ezagutu eta elkarren artean hurbiltzeko. Gogoan izan, Herria 1968an hasi zela erabat hemengo grafiaz, guk berek aholkatu eta idazten duten H letra onartu genuenetik.

Iragan denbora geroaren argitzailatzat hartuz, ez da dudarik badela oraino zer egin. Aurrera ere fruitu onak ematen jarraituko du Herriak, zer egin dakielarik eta zelan egin erakutsiko digularik.

* * *

El pasado mes de julio cumplía 90 años el decano de la prensa éuskara, Herria. Este semanario, enteramente en vascuence, lo fundó Louis Etcheverry en 1887 con fines políticos, en oposición al gobierno de la República francesa. Pero al hacerse cargo de su dirección la persona de J. Hiriart-Urruty, renombrado en el mundo periodístico, después de muchos litigios internos consiguió darle una orientación apolítica. Aun así, en el transcurso del tiempo ha sufrido altibajos en su dirección, afectando incluso a cambios de nombre, pero en general fiel a la orientación dada por Hiriart-Urruty.

En el período de la última guerra mundial, bajo la dirección de Chalbat Arotçarena, se inclinó como partidaria del mariscal Petain, y al perder la guerra los alemanes este director fue juzgado por el Comité de Liberación. Entonces pasó la dirección a otras manos y le cambiaron hasta su nombre que era Euskalduna, por la impopularidad en que cayó. Arotçarena intentó oponerse a Herria, pero no tuvo éxito por la aludida impopularidad.

Herria ha sabido mantenerse dentro de una línea liberal, de libre y sincera crítica hasta contra el propio gobierno francés, como en los casos de Vietnam y de Argelia, y que con el tiempo

los resultados vinieron a darle la razón. Salvo en aquel período de la ocupación alemana. Sus informaciones siempre han gozado de ser justas e imparciales, y la fidelidad al servicio del hombre le ha honrado a través del tiempo. En el último período de la dictadura de Franco, por las informaciones que emitía de esta parte del país vasco, tuvo sus impedimentos y los suscritores no recibíamos el semanario.

El semanario, no hay lugar a dudas, ha sido uno de los puntales para el buen desarrollo del vascuence escrito y pionero del periodismo de esta lengua.

1977 - VIII - 22

«JAKIN» BERE ARLOAN

Jose Luis Ugarteburu Arrieta-ren oroitzapenez

Gerraondoko euskaltzaleon artean kultur eragilerik biziena izan genduen Jakin aldizkariak gogoratzean, ezin bestekoa zait bere sortze inguruan euskararen iraupenez hainbeste lan egin zuen J. L. Ugarteburukin oroitzea. Euskararen alde ere isilpean lan egin beharra zen urte haiek ez bai dira hain nekez ahaztuzten. 1954an zortzi lagun ginen Eibarren multikopiatutako orrietatik euskararen gramatika ikasten hasi ginenak, eta handik urtebetera eskuartearen erabiltzen genuen gramatika hura, Umandik egina, Urkixo Mintegiaren babesean Itxaropenaren moldiztegian inprimatu genuen, arrisgu guziak geure lepora hartuaz. Behar bada, taldetxo hartatik formalitaterik gutien zuena ni neu nintzen, eta zortziron artetik zintzoena J. L. Ugarteburu. Bera izan genuen orduko ekintzetan gidarietako bat eta politikatik aparte euskararen alde egin genezakean langintza adiarazten ziguna. Jose Luis, iragan astean, uste gaberik eta bat batean hil da. (G. B.).

Bi aldizkarik zeramaten urte haietako gidaritzak: lehen lehenik Guatemalako «Euzko-gogo», eta Donostiako «Egan»ek. Ur-

te guti barru, herbestearen mugek irentsiko zuten lehenengoa; «Egan»ek, ostera, orduantxe hasi zuen bere emanik beteena.

Zortzi eibartarrotatik batzuk lehenengoko hartan eta Aita I. Berriatuak ateratzen zuen bizkaierazko «Anaitasuna»n egin genituen idazle biderako lehen urratsak. J. L. Ugarteburu berak, bere bi deiturekin egindako izenordez, «Ugarrieta» izenpean ondutako olerkiak argitaratu zituen Euzko-gogo-an. Baina, bera izan zen, batez ere, 1956an Jakin aldizkaria Arantzazun sortzean harpidegintzan lanik geien egin zuena eta aldizkari honen alde esperantzarik gehien jarri zuena. Lehen aldi hartan, gure herriko harpidudunik gehienak berak eginak ziren, eta Umandiren gramatikaren banaketan ere geien arduratu zen. 1968an hil zuten Jakin. Baina, orain berriz dugu eskuartean, eta lagun hilaren oroitzak naroa kultur aldizkariaren historiaz zerbait argitaratzera.

Jakin itzali zen azken parte hartan bertako laguntzaileetako bat zen J. M. Torrealday adiskidearen zuzendaritzapean argitaratzen da igazko urtetik. Hiru hilabeterokoa denez, bi urte hauetan zortzi ale argitaratu ditu. Jaso berri dugu Filosofo berriak ikeritzen dituenena. Jakin-ek, bere zenbaki bakoitzean lan monografikoren bat burutzen bai du, eta aurreko zazpiren artean honako gai hauek landu ditu: Euskal Unibertsitatea, Nazio ukatuak Europan, estatutoa, Euskal kanta berria, Ekologia Euskal Herrian, Nafarroa eta Abertzaletasuna eta hizkuntza Katalunian - Ikaskintza elebiduna Euskal Herrian.

Gai biziak, egungoak eta kaletar mailakoak. Ikasle eta ikasientzat batez ere. Euskaraz bere maila ulertzeko ez denak, lan monografiko hoietako itzulpenetik ikus dezake, hala da «Navarra desde Navarra», monografiko hoietako batetik aurrean argitaratu duten liburua.

Bere historia eta asmoak berriz, aldi berriaren lehen zenbakiaren aintzin solasaren ildotik emango dut gaurko artikuluhontan.

Euskaltzaindiaren gerraondoko lehen Biltzarre irekia egin zenean irten zen plazara Jakin aldizkaria. Lagunarteko giro gozoa aurkitu zuen haur jaioberriak, 1956ko udazken hartan. Lehen aldi hartan 35 zenbaki atera zituen 1969-ra arte.

1960. urteak esanahirik handiena ukan zuen. Orduan nabarmendu bait zen belaunaldien arteko etena. 1959-1961eko urteetan gordinik agertu zitzaigun eztabaidan, Jakin-ek etorkizunaren alde jokatu zuen, egiteko bikain eta premiazko baten alde: euskara kaleratu eta kultura osoa —maila eta mueta orotako jakitekoetan— euskalduntzearen alde. Eginkizun hori oso argi ikusi zuen beti, eta, une bakoitzean, idazlan konkretuetan mamitu nahi izan zuen. Denboraren etorriari garaian garaiko erantzuna eman nahi izan zuen, eta halaxe egin ere, 1960. hartan.

1961eko urtarrilean inprentaratu zen, anartean polikopiatua azaltzen bai zen aldizkaritxo. Baimen aldetik oztopoak izan zituen eta galerazi ere bai. Baina 1964an berriz argitaratu zen, lehen baino gartsuago eta txukunago. Eraberritua, komentuetxeetatik kanporako aldizkaria. Gizon eta aurpegi berriak ere agertu ziren, redakzioa ere beste giro baten zebillen. Donostian lekutu zen 1968rako. Jakin aldizkariaren urterik onenak ziren 1964tik 1969-rainoko haiek. Eta, onenean zegoela, gobernarien erabakia: agertuak ziren idazlan batzuegatik ukatu egin zitzaion Jakin-i legearen babesa. Ez zegoen, beraz, aldizkaririk.

Azken triste hori gora-behera, beteriko lanean aipatu beharra dago Jakin-ek euskara batuaren alde egindako lana. Honen historiatxoan, ez da hau ohorerik ttipienetako. Bera izan zen 1964ko Baionako Erabakiak onartu eta betearazi zituen lehen aldizkaria.

1969an, lege aldetik izan zituen eragozpenegatik, bere zuzendaritza eta redakziokoak liburugintzari ekin zioten eta ekintza honetan ere agertu zuten frutu ederrik.

Baina, 1977an bere jatorrizko langintzari berriz heltzen dio: aldizkariari. Hogeitaz buruan plazaratzen da atzera. Bere zuzendaritzakoak berriz nahi zuten Jakin: izen bera, Euskal Herriarekiko atxekimendu eta egokitasun bera, ikuspegi ugariagoak, luma zailduak, gai biziagoak. Bide luzea egiteko asmoz abiatzen da. Hogeitaz historiak frogatua utzi zuen, ez dutela lanaren eta burrukaren beldurrik. Hogeigarren urte honek, urte-muga baino gehiago, historia luzeagoaren epe berri baten hasiera markatuko duen uste osoa dugu.

Kultur aldizkaria da Jakin. Kulturaz, herri baten biziera, lana, sentiera, pentsaera, jakitatea, jokaera, sentikortasuna ulertzen

dugu. Ez du Jakin sail, eremu edo ikuspegi batek soilik bereizten. Sailak eta eremuak oro (soziologia, ekonomia, deretxoa, filosofia, erlijioa, zientzia, literatura, e.a.) erabiltzen ditu: eta ikuspegi desberdinetatik begiraturik erabiliko ere. Kultur —pentsamendu—, eta saio-aldizkari kritikoa izanen da Jakin.

Lan-tresna bat da, beraz, Jakin, euskal kultur eta politika ekin-tzaileentzat, Unibertsitateentzat, alfabetatzaileentzat, irakasleentzat, kultur-eragileentzat, kazetari-entzat. Emango dituen azterke-tengatik, sintesiengatik, ikuspegiengatik eta duen seriotasunagatik, gaurkotasunagatik, orokortasunagatik, onuragarri dakioke euskal langintzan dabilen edozeini.

Euskal Herrian errotzen da Jakin, eta Euskal Herrirako. 1960az geroztik herri honek sortu eta bereganatu duen dinamika berriaren joerak eta ikuspegiak bezala ekarriak, haintzat eta ontzat emanik abiatzen da. Aurrera jarraitzeko asmotan abiatu ere. Bai. Euskal Herriko eta kultura unibertsaleko bide berriak, arazo biziak behin eta berriz tratatuko ditu. Euskal kultura, lehenbait-lehen kultura modernu bilaka dadin, eta kultura unibertsalak euskal kulturaren berezitasuna onar dezan.

Hoiiek ziren, hain zuzen, gerraondoko euskaltzaleon asmo eta helburuak. Eta, hastapen hartatik hala etorri da urtez urteko langintza, batzuk eroriala bestek suzia hartuz.

• • •

Hoy dedico mi artículo sobre la revista cultural Jakin a la memoria del amigo José Luis Ugarteburu, uno de aquel puñado de promotores que reactivaron el movimiento literario del vasco en época de posguerra y que acaba de fallecer en su villa natal de Eibar. El, entre otros, alentó y ayudó a Jakin en sus primeros años.

Jakin, cuando pasó por la prueba siempre difícil de la imprenta, consiguió su mayoría de edad. No era ya una revista adolescente. Hasta entonces, el público ávido de cultura vasca o cultura euskaldun tenía que someterse a la incertidumbre de recibir «Euzko-gogoa» desde Guatemala. Con Jakin se pretendía un esfuerzo semejante, pero desde el interior. Sin olvidar a la revista

literaria Egan de San Sebastián. Pero más aún, Jakin, continuaría la pauta iniciada por «Euzko-gogoa», que pretendía dotar al euskara de una amplia gama temática para ser el exponente de la vanguardia cultural vasca. Jakin, nacida en 1956, policopiada, e impresa desde 1961, en sucesivas ocasiones tuvo dificultades con la censura, hasta que en 1969 fue suspendida por orden gubernativa. El pasado año vuelve a renacer bajo la dirección de J. M. Torrealday, autor de la obra «Euskal idazleak, gaur - Historia social de la lengua y literatura vascas». Es trimestral y lleva ya 8 números publicados, aparte de los 35 que vieron la luz en su primera época.

La revista Jakin quiere ser un instrumento en la labor de investigación y promoción de la cultura vasca. Creemos que el pujante movimiento cultural vasco merece y necesita una revista en la que pueda expresarse con suficiente seriedad y dinámica. La actual dinámica del movimiento cultural vasco no puede expresarse únicamente a través del libro. Los años 60-70 han sido los años del «boom» del libro vasco cuya producción ha alcanzado las cotas máximas de su historia. El libro, exclusivamente, no puede exponer con plenitud la vitalidad de nuestra cultura. La revista nos permite con mucha mayor dinámica y con una enriquecedora interdisciplinaridad en su tratamiento de las materias. Jakin quiere ser una revista de cultura, de pensamiento y de ensayo.

Viene a cubrir un campo totalmente abandonado estos últimos años. Concretamente el campo que abarcaba «Euzko gogoa» o el propio Jakin de su primera época. Esta revista será para minorías, pero indispensable para los universitarios vascos cada vez más numerosos y, a la vez, cubre una misión importante para los propios escritores y profesores, de la gente interesada de una u otra forma en la problemática social, política y cultural del País Vasco, la gente abierta a las corrientes de ideas modernas. Y, naturalmente, los escritores de esta revista, en su mayoría, proceden asimismo de un ambiente cultural análogo. Ejerce una función social y cultural de primerísimo orden.

La actual redacción mantiene la fórmula del número monográfico, tras la consulta a gente relevante del País y el estudio de

revistas españolas y francesas de las mismas características. El cuerpo de cada número está compuesto por un tema central monográfico. Contando, además, para tema específico con asesores especialistas en la materia a tratar. Que ocupa aproximadamente la mitad de la paginación de cada número. El lector no euskaldun puede hacerse cargo de la importancia del contenido de estos trabajos monográficos y el nivel cultural de los mismos a través de la obra «Navarra desde Navarra», traducida y editada por Ediciones Vascas de un tema monográfico que anteriormente vio la luz en Jakin. En todos los números, a la parte monográfica le siguen a continuación unos artículos de actualidad. Artículos cortos y de mucha viveza, siempre con el mismo deseo de conectar con el momento histórico. Otro tratamiento más profundo y científico, tienen los artículos de la tercera rúbrica.

Jakin tiene hoy una tirada real de 3.000 ejemplares, de los que algo más de la mitad son suscritores. El 59,2 por ciento vive en Guipúzcoa, el 27 por ciento en Vizcaya, el 3,7 por ciento radica en el País Vasco continental, el 3,6 en Navarra peninsular, el 1,7 en Alava, correspondiendo el 4,8 por ciento restante a domiciliados fuera del País Vasco. Estos porcentajes coinciden prácticamente con las cifras que se atribuyen a los lectores del euskara en general, por regiones.

1978 - XII - 11

1976. URTEKO EUSKARAZKO LIBURUAK

Egun gutxi dela aurkeztu dute Donostian Cervantes-en «*Don Kixote Mantxakoa*»ren lehen partearen euskarazko itzulpena, Pedro Berrondok egina; Larrakoetxeak jarraitzen du berak aspalditik itzuliak zituen Shakespeare-n obrak argitaratzen, eta igazko urtean Zaitegik eskaini zigun Platon-en elkarrizketen lehen parte kontuan harturik, gerrate aurreko euskaltzaleen gogoia, klasi-korik hoberenak euskaratzeaz, poliki poliki beteaz dijoala esango genuke.

Baina itzulpen kontuan izan dugu bestelako berririk ere, joan zaigun 1976ko urte honetan. Besteak beste, Salgariren *Morgan* eta *Sandokan* X. Mendigurenek itzuliak; Gosciny-ren *Asterix*, lau parte, J. M. Arrietak euskaratuak; Schiller-en *Gilen Tell* Jaxinto Setienek euskaratua, eta abar, haur eta gaztetxoentzat. Gainera, hauentzat, *Munduan zehar* deritzan enziklopedia (hamar tomo osatzen dutena) elkarlanean itzulia eta prestatua. Honez gainera, irakaskintzarako liburu asko argitaratu dituzte Santillana, Cinsa, Iker eta Gordailu argitaldariaik.

Aurreko urtean baino liburu gutiago argitaratu da. Begirada batean badirudi zenbait aldizkari berri eta politika egoerak, bai idazle eta bai irakurleen atentzioa, beste alde batera eraman dutela, eta neurri batean hala dela esango genuke. Hala ere nahikoa aberats agertu zaigu 1976ko urte hau. Liburu bereziak argitaratu dira eta inoiz baino edizio eder gehiago. Guztira, hirurogoiren bat liburu izango dira. Zenbait aldizkaritan ikusi ditugu hauen berriak, baina baita ere liburura heltzen ez diren kuadernu eta liburuxkak barne direla.

Birargitaratzeen artean, Axularren *Gero*-k bere seigarren edizioa izan du, L. Villasantek prestatuak, erdarazko itzulpenez eta oharrez, eta J. M. Telleriaren edergarriz, oso apain agertua. Arestiren Obra guzien hastapenez, *Poemak* bi tomo handitan emanak. Baina birargitaratzeetan ere izan da edizio arrunt merkerik, hala ikusi du argia Orixeren *Euskaldunak - Los Vascos*-ek bere hirugarren argitaratzean, erdarazko itzulpen ta guzi. Bestalde, Jon Mirandaren poema guziak argitaratu ditu Kriseluk *Orhoituz* izenpean eta bere prosaz *Jon Mirande-ren Idazlan hautatuak* Gero argitaldariaik.

Bertsolari liburuetan ere, aurreko urtean hartu zuen bide berri jarraitzen dio Auspoa Liburutegiak, bere liburua argitaratu berri joan zaigun Xalbador adiskidearen *Odolaren mintzoa*, eta Uztapideren hirugarren bat *Sasoia joanda gero* deritzana. Hala ere, Auspoak, bere liburu arruntetan ohi duen legez jarraitu du, *Ustu ezin zan ganbara* izenekoan Txirritaren zenbait bertso ta gertaera jasotzen dira. Eta, une honetan, ahaztu ezinekoa dugu duela hilabete hil zaigun Mikel Arozamenaren *Nere aldia*. Geroztik, herri literaturaren mailan hain lan goresgarria egin duen ar-

gitaldari honek amoriozko bertso bilduma bat argitaratu du.

Sortu diren obra berrietan, arestian adiarazi dugunez, bada bai gauza berezirik. Behar bada, denetatik lanik bereziena Arantza Elkarteko talde batek egin duen *Natur Zientziak. Hiztegia* izango da. Liburu hau, gaietan zatikaturik, enziklopedia hiztegi gisa dago, zientzia irakaskintzarako oso ongi egokitua, baita ere gure hizkuntzaren ahalmenen galgatzat. Jakin argitaldariak emana da, eta bide hontatik bere asmoak betetzen baditu, usteak uste, euskarak Unibertsitateko irakaskintza mailak hornitzeko aje guti izanen du.

Baina sorketazko literaturaren aldetik lanik ederrenak Krise-luk argitaratu ditu. Aurreko urtez badago ere, igaz zabaldu zuen L. Haranburu-Altunaren *Zera...* deritzan aleberria, eta oso ona iduritu zaigu; behar bada ez hainbeste R. Saizarbitoriaren *100 metro*, behar bada *Egunero hasten delako*-aren egileagandik zerbait gehiago espero genuelako izango da. Koldo Izagirre eta Luis Mari Mujikaren poema liburuak, *Itsaso ahanzia* eta *Hitzak eba-kitzean*, biziki gustatu zaizkigu; eta Bernardo Atxagaren *Ziutateaz* (I eta II liburuak) deritzan irakurgaiak zer esanik ere ez. Baita ere eleberri atsegina da Juan M. Irigoyenen *Oilarraren promesa*.

Urteko berakadarik nabarmenena saiaera liburuak izan dira. Eskerrak Joxe Azurmendiri, bere etengabeko ekintza arituz, *Iraultza sobietarra eta Literaturaren* ondotik *Zer dugu Orixeren kontra?* izeneko lan bizia eta premiagarria agertu digulako. Eta go-goan izatekoen artean dugu Jon Juaristiren *Euskararen ideologiak* (I) deritzan soziolinguistikazko azterketa.

Gaztetxoaren literaturari begira, erromantiko kutsudun *Katalin Erauso* Iñaki Azkunek gertatua eta urtearen bukaeran euskal mitologiaren oinarritutako *Harkaitz, elurra ari zeneko haurra*, J. M. Arrietaren eleberria. Biok dira gaztetxoentzako bezalakoak.

Biografiak ere hor izan dute beren tokia, A. Zelaietaren *Gabriel Aresti* (I) eta A. M. Labayenen *Muñagorri* lekuko.

Reportaje mailan, Latxagak bere ekintzari jarraiki, *Jaka'ra oñez Naparroan zear*, eta Antxon Narbaizak *Goi mendietan zehar mendizaletasunaren historia* eta egintzarik bereziena adiaraziz, bai mundu zabalean eta bai Euskal Herrian, gaztetxoak ez ezik, irakurgai horietan adinekoak ere badute non bazka.

G V E R O
B I P A R T E T A N
partitua eta berecia,

L E H E N B I C I C O A N
E M A I T E N D A , A D I T C E R A ,
cenbat calte eguiten duen, luça-
mendutan ibiltceac, eguitecoen
gueroco uizteac.

*Bigarrenean quidatcenda, eta altcinatcen, luça
menduae vicipte, bere hala, bere eguin bi-
deari, lothu nahit calcana.*

Escritura saindurje, Eliçaco Doctor etariç-
eta liburu debocinozco etariç. Axular Sa,
raco errotozac vildua,

*Ne tardes conuerti ad Dominum, & ne differas
de die in diem, Eccles. 5.*

B O R D E L E N ,
G. M I L A N G E S Ertegueren Imprima
çaillea baithan.
M. D C. X L I I I .

Bestelako gai berezirik ere bada. Esate baterako, Junes Casenave-ren *Santa Grazi* pastoralara alde batetik eta S. Onaindiaren *Euskal Literatura* (IV) bestetik. Eta, aurreko urtean egina baina igazkoan zabaldua, J. M. Satrustegik inkestabidez egin zuen ikerketaz *Euskaldunen seksu bideak* saiaera.

Berakada sumatu dugularik ere, ezta urte txarra izan 1976koa euskal liburugintzarako. Gainera, oraingo euskarazko produkzioak ez du lehenagoko haien era bateko trinkotasunik; orain era guzietako liburuak agertzen dira, bai adinari begiratzen badiogu eta baita bakoitzaren gustueri ere; ideieri buruz berriz, zer esanik ere ez, eskubitik ezkertera bada hemen zer hauta. Eta mundu guzian bezala hemen ere, alde batekoak bakarrik irakurtzen dituztenak dira peligrasoak.

Gure gogoia, liburu guziak hemen agertzea izango zen, baina irakurleak ulertuko du artikulua batean holakorik ezin dela. Honegatik, sail bakoitzetik gomendagarrien iduritu zaizkigunak bakarrik aipatu ditugu.

* * *

Durante el año de 1976, la producción de libros en vasconcelo ha sido algo inferior a la de 1975. Aunque aún seguirán apareciendo libros fechados en ese año, pero hasta la fecha han salido a la luz unos sesenta títulos. Comprendiendo únicamente aquellos que sobrepasan las 48 páginas. Pues entre cuadernos y libritos de cuentos infantiles y juveniles quizás habría que sumar otro tanto.

En las traducciones destacan las obras de autores clásicos como Cervantes, Shakespeare, Platón y Schiller. De Salgari y Gosciny se han vertido obras más propias para los infantiles y juveniles. Entre las reediciones más importantes está el *Gero* de Axular (bilingüe), el poema *Euskaldunak* de Orixe (bilingüe), los dos primeros tomos de las *Obras completas* de Gabriel Aresti y que comprenden su obra poética (bilingüe), más la obra completa de Jon Mirande, en verso y prosa por separado, recopilada de diversas publicaciones.

En el género del bersolarismo hay que destacar las obras del

llorado Xalbador, *Odolaren mintzoa*. A la que le siguen *Sasoia joanda gero* de Uztapide, *Ustu ezin zan ganbara* de Txirrita, *Nere aldia* del malogrado M. Arozamena y la recopilación *Amodiozko penak bertso berrietan* por A. Zavala.

Entre las creaciones propias más interesantes descuella el diccionario enciclopédico *Natur Zientzia* debida a un grupo de especialistas de la Sociedad de Ciencias Naturales Aranzadi. Un diccionario dividido por materias y cada materia precedida por un extenso artículo sobre el tema.

Entre las creaciones literarias destacan en primer lugar las novelas de L. Haranburu-Altuna y de J. M. Irigoyen, una obra de narraciones en dos tomos de B. Atxaga y dos libros de poesía de K. Izagirre y L. M. Mugika.

La producción de libros de ensayo ha sido sensiblemente inferior al de otros años. J. Azurmendi sobre una crítica actualizada de la obra literaria de Orixe, J. Juaristi sobre las ideologías del vascuence a través de la historia y J. M. Satrústegui un ensayo de investigación sobre relaciones sexuales y los criterios a través del tiempo.

En obras para la juventud, además de los numerosos folletos, hemos de hacer una mención especial a la novela adaptada *Katalin Erauso* por I. Azkune, y la argumentada en la arqueología y mitología del país, *Harkaitz*, por J. M. Arrieta. Con todo, la obra extraordinaria ha constituido la enciclopedia traducida con adaptaciones, *Munduan zehar* que se compone de diez tomos y se debe a la labor de un equipo.

Además de las biografías de *Gabriel Aresti* y *Muñagorri* debo recordar los libros de reportaje, a Jaca a través de Navarra por Latxaga y a través de las altas montañas (historia, práctica y conquista de las montañas) por A. Narbaiza.

Una obra pastoral (teatro popular suletino) titulada *Santa Grazi* y el cuarto volumen de la historia de la literatura vasca por S. Onaindía, quizás completen la producción más considerable de 1976. En conjunto, una producción muy variada.

1977. URTEKO EUSKARAZKO LIBURUAK

Iragan den urtea aurretikoak baino motelagoa izan da euskarazko liburugintzan. Agerian dago, politika ekintzak bizkortzeaz euskarazko literatura moteldu zaigula. 1969tik 1974ra bitartean, Euskalherri bertako arazoez eta bertan egosten zen ideologiaz, euskaraz, erdaraz baino liburu gehiago eta hobeak argitaratu ziren, baina azken urteotan ez da holakorik gertatu. Politikagintzat bizkortu direla, azkartasunaren beharrak eraginik edo, erdaraz idatziak gaina hartu dute. Bestalde, zenbait idazle, oso osoan politikagintzara sartu da, euskaragintza bigarren mailarako utziaz. Politika bide onetik badoa, daitakeena, denborarekin egoera hobeak ekartzea. Baina, euskara utzi gabe ezina ote zen?

Baita ere, esan beharra dago, beste idazle asko Deia eta Egin egunkarietan enpleatu dela, kazetaritzari emanik. Hau ere beharrezkoa zen eta luzarora begira frutu ederrik emango digu. Baina, oraingoz, liburugintzarako ahalmenak gutitu zaizkie. Euskal idazleak ogibidean jartzea ere bada zerbait eta zalantzarik gabe, txalogarria iduritzen zaigu bi egunkari hauen lana, txalogarriagoa oraindik bertan enpleatuak direnetatik aparte artikuluz kolaboratzen dutenen lanak ordainduko balituzkete. Baina, itxura denez, oraingoz ez dago holakorik. Horko profeziolizatzea bertan sartu direnak mugatzen dute. Erdarazko kazetak duten norma, «artículo publicado, artículo pagado» delakoaz noiz oroituko ote dira?

Dena dela, euskarazko liburuen produkzioa urritu zaigu. Aurtengo liburuak nekez helduko zaizkigu berrogetahamarrera. Baina, egia esan, azken urteetako kalitate mailari eutsi dio.

Urteko libururik bereziena eta bete betean euskal literaturaren azken urte hoietako mugimendua aztertzen duena, Joan Mari Torrealdayren «Euskal idazleak, gaur» - Historia social de la lengua y literatura vascas» delakoa da. Euskaraz eta erdaraz, gaur egungo mugimenduaren berriak euskaraz eta historian zehar nola etorri den erdaraz, bi liburuok batean bildurik. Euskara eta honen inguruko kultur mundua ezagutzeko eta ikertzeko harrobi paregabea dugun liburua.

Eleberririk guti izan dugu, baina hauen artean, Jon Larizen

«Elurtzan datzan zuhaitz enborra» orainarteko guti bezalakoa da. Gainera, psikoanalisis lehen euskarazko eleberria noski.

Hitz-lauzko kontaeraz badira K. Izagirrereren «Zergatik bat» eta G. Trintxerperen «Eskomunia ala Zoroastroren artalde!», era berriak urratuz datoztenak.

Poesiaz ere bada ezer berririk eta ezer atsegingarririk, bai poeta eta bai liburuz. M. Ertzilla poeta gazte eta berriak ongi ekin dio sail honi «Hitzik anitz idatzi dut» deritzan bilduma politarekin. Amaia Lasak bere bigarren emaitzaz «Hitz nahastuak» deitu liburua eskainiaz eta Iratzederrek hirugarrena «Fededunen arbasoa» delakoaz. Ertzilla, Lasa eta Iratzederrenak Leopoldo Zugazak argitaratu ditu honetarako sortu duen sail egoki batean. Patri Urkizuk ideia berriak kopla zaharretan, «Dorregilko kanta» izenez; B. Gandiagak «Uda batez Madrilen» deritzana, Espainiako hiri nagusian izan zituen esperientziaz horniturik. Eta, horien artean ezin ahanzi Salvatore Mitxelenaren «Idazlan guztiak» bildumaren lehen tomoa, «Unamuno ta abendats» saiaiera bere barne duela. Poesia sailerako urte aberatsa benetan.

Antzerkian ere sortu zaigu zerbait berri, E. Arozena eta X. Leteren «Antzerkia. Deuseztik izatera» eta L. Haranburu Altunaren «Gernika». Baina aipagarria da Antonio Labayenek hainbeste aldizkari eta liburuxkatan sakabanaturik zituen antzerki lanak liburu mardul batean bildurik argitaratua.

Saiaerazko liburu ederrik ere agitaratu da. M. Zarateren «Euskal Literatura», M. Lekuonaren «Aozko Literatura», J. L. Davant-en «Aberri eta klase burruka euskal mugimenduan», G. Garateren «Maoren marxismoa: Maoismoa» eta Joxe Azurmendiren «Zer dugu Orixeren alde?» deitu liburuak. Gai eta kategoria desberdinekoak baldin badira ere, gure literaturaren aberasgarri datorz-kigu, azken urteotan landu den saiaiera goian utziz. Sail honetan bereziki sartzekoa ez bada ere, linguistika saiaeraren barne uztekoa da Txillardegiren «Oinarri bila».

Iker lanez burututakoegandik bere aipamena merezi du A. Arrindaren «Euskalerrria eta arrantza»k, gai honen historiari dagokionez.

Zientzia gaietan, «Euskalerrriko itsas abereak», Gipuzkoako Ozeanografia Elkarteak egina eta «Euskal baserriaren oraina eta

Mikel Zárate Lejarraga

OLERKIAK

COLECCION PREMIOS LITERARIOS CIUDAD DE IRUN

1977. urtean Gipuzkoako Aurrezki Kutxak argitaratutako liburuetarik bat

geroa», M. Etxezarretak burututako lana, Etxanok euskaratua.

«Etxahun-Iruri khantan» herri literaturaren nortasunezko galga ederra dugu bereziki zuberotar koblakariena beren doinu ta guzi. A. Zabalak bere aldetik «Afrika'ko gerra» (1859-1860) bertso bilduma ederra agertu digu historiako jakingarri.

Obra zaharretarik, igaz Jakin-goek argitaratu zuten «Gero» bera, euskaraz eta erdaraz, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintzialak birargitaratua.

Itzulpenen artean, Kardaberaz taldekoek burutu dute B. Larrakoetxeak itzuli zituen Shakespeare-ren antzerki lan guziak argitaratzea, bost liburutan bilduaz. Kasildo Alkortak, gaztetxoentzako literatura klasikotik, Herman Melville-ren «Moby Dick» eman digu.

Aipagarrien arteko, era orotako lanez, euskaraz eta erdaraz, Manuel Lekuonaren omenez Kardaberaz taldekoek argitaratu dituzten hiru liburuak ere ongi merezi dutenetakoak dira.

Gai berezien monografiarik ere ez zaigu falta izan; Gordailukoetz gainera hor ditugu Geroren Kimu sailekoak ere.

Ezinezkoa da liburu guziak aipatzea eta gure eskuetara heldu direnetatik sail bakoitzeko aipagarrienak iduritu zaizkigunekin konformatu beharko gara. Baina, azkenik, X. Kintana eta L. M. Muxikaren Hiztegiak ere holako aipamen berezia merezi duten liburuak ditugula esan beharrez agertzen gara.

Gure kultur mundua hain handia ez delarik ere, aski zabala denez, bada hor zer irakurri. Eta, nork daki gure politikoez gure erakundeak jartzen badituzte zer nolako ekintzen aurrean agertuko garan. Behintzat, ez dezagun itxi esperantzaren leihorik, eta behar bada zerbait onik ere sartuko zaigu.

* * *

La producción de libros durante el año 1977 es sensiblemente inferior al de estos últimos años, sea porque algunos escritores euskaldunes hayan prestado más dedicación a las actividades políticas, o sea porque otros se hayan inmerso en los diarios bilingües Deia y Egin.

Sólo se han publicado unos cincuenta libros en euskara. Pero, sin embargo, se ha mantenido el nivel de calidad de los últimos años. Los libros de poesía y ensayo han alcanzado las cotas más altas. La producción de novelas ha sido muy baja en cantidad, pero la obra de Jon Lariz ha de ocupar un lugar entre los preferentes de este género en vascuence.

La obra más extraordinaria del año, es sin duda «Euskal idazleak, gaur - Historia social de la lengua y literatura vascas» de J. M. Torrealday. Obra voluminosa donde se integran dos textos; en vascuence se analiza el movimiento literario de los últimos años y en castellno presenta una historia general de la lengua y literatura en su contexto social.

Ha habido otras obras importantes en teatro moderno y en investigación, que vienen a engrosar el fondo cultural de nuestro idioma. Por otra parte no debemos olvidar la reedición del «Gero» (Después) de Axular con traducción al castellano y la finalización de los volúmenes traducidos de la obra teatral completa de

Shakespeare. Del mismo modo habría que destacar la obra «Etxahun-Iruri khantan».

Es de esperar y desear que el cultivo literario en vascuence no disminuya y que las nuevas directrices políticas presten el apoyo necesario a su incremento. No olvidemos que la iniciativa privada ha sido el único sostén del crecimiento en los años oscuros de la dictadura.

1978 - I - 9

ELEBITASUNA DELATA

Azken hilabete hontan bada bazterretan zer esanik eta baita zer ikusirik ere. Batez ere nafarren deira Euskal Herriko eskualde guzietatik etorri ziren hotsetatik eraginik. Asko eskatu da, guti lortzeko. Ni neu tristuraz bete ninduen, ikurrin bategatik hainbeste tira-bira eta alde bietatik hainbeste odol erori beharraren tristura. Dena dela, hor dago. Baina horrekin besterik ez ahantzi

1975eko abenduaren batean *Hoja del Lunes* honetan argitaratu nuen «Euskararentzat berri hobeak» zeritzan artikulu bat. Gaur ordea, urtebete igaro ondoren, bertan esandako guzia esango nuke berriz ere, zeren ordutik honerat hizkuntzaren alderako aurrerapen guti egin dugu. Euskaltzaindiaren nortasuna ofizialki onartzea, Donostiako «Normalean» euskal katedra sortzea eta zenbait ikastetxetan euskarazko irakaskintzak jartzetik aparte.

Elebitasunaren alderako, igaro dugun urte hortan, gehiago espero genuen. Berriz ere orduan esan genuenari helduko diogu: XX. mendeko Europan, lotsagarrizkoa dela tokiko hizkuntza natural batek ofizialtasunik ez izatea.

Baina ezta hori bakarrik, irakaskintzarako lege berrian leihoa iriki zen euskara irakasteko, eta urte betean ur asko igaro da zubipetik, baina legeak eskatzen duena bera ere ez da bete. Legea bideratzeko irakasleak beharko dira, baina euskara irakasteko ahalmena duenik bada Euskaltzaindiak zabaldu dituen tituluduetan eta hoiak onartzen ez badira ez dago ezer egiterik. Maisu

edo maistra faltaz hainbeste ikastetxetan daude titulurik gabeko laguntzaileak eta euskararekin holakorik ez da posible nonbait. Oztopoak jartzeko atxikia ederra. Jokaerak aldatzen ez baldin badira elebitasunean ere izango da holako oztoporik.

Bestalde, hizkuntzen ofizialkidetasunari beldurra dionik ere bada. Holakoak izan ziren Martín Villa gobernazioko ministro jaunaren hitzak ere, Iruñara etorri zenean: «Del euskera hay que dar la posibilidad de hacerlo llegar a todos, pero no imponerlo». Ideia oso ona da, egia oso handia. Baina ez du balio euskararen ofizialkidetasunari buruz zalantzan egoteko. Gaur, Euskal Herrian, eta batek badaki noiztik, gaztelera ofizialki behartua da euskara besterik egiten ez den herrietan ere. Inposizio hau arrazoizkoa ote da? Pedagogiari onik egiten ote dio?

Carlos III.a izan zen 1768ko ekainaren 23an *Real Cédula* baten bidez irakaskintza guzia «únicamente en lengua castellana» jarri zuena eta geroztik hemen gaude «imposición» horren azpian, eta estaduko gizon batek horrenbeste jakin behar luke. Guretzat behartua izan zen beste hizkuntza batean hezitze hori. Hontaz euskaldunok ez dugu zalantzarik, eta behartze horren agiriak ikusi nahi dituenak, argitaratu berri den «Fontes»en aurkituko ditu. «Fontes Lingvae Vasconvm» Nafarroako Foru Diputazioaren Institución «Príncipe de Viana»-ren linguistikazko aldizkari eder bat da eta bere 24. zenbakian (Año VIII, Septiembre-Diciembre, 1976) Justo Garateren lan zehatz bat dator, bere lanetan ohi duen ageri zehatzez, «El anillo escolar en la proscripción del euskera» izenez. Hor ikusten da gure hizkuntzaren zapalketa nolakoa izan den.

Dabilenak egiten ditu hutsak eta denbora eman beharko diogu Martín Villa jaunari berekikoetan bigarrenez pentsa dezan. Naturala den hizkuntzari eskubide naturala zor zaio, eta bere eskubidetasunean biziko bada etxe zokoa eztu aski, eskola, komunikabideak eta gainerakoak behar ditu. Erabakia hartzeko ahalmena duten guziek pentsatzeko denbora har dezatela; baina, arren!, euskarak presa du. Osagarriok laster behar ditu. Gogoan izan Euskal Herriko prolemak askoz ere larriagoak direla hizkuntza bizirik den tokietan, euskaldunak zapalduerik ikusten direlako.

Erabaki ziurrak ez dira hain zailak eta hain nekezak. Elebitasuna nola eraman ere badakigu. Ikastolen esperientzia luze eta nekezak hor daude lekuko. Ikasketak euskaraz eta euskara ikasketak, era bietan eginda saio ederrik, non eta noiz zelan behar den jakiteko. Bestalde, Unesco-k 1954an argitaratu zuen, gaztelaraz (urtebete lehenago frantsezez) «El empleo de las lenguas vernáculas en la enseñanza» deritzan liburua, bere parterik gehiengan elebitasuna nola eraman adiaraziz. Baina liburu hori, ez dakigu zergatik, Espainian ez zen zabaldu. Honez gainera, Europan bada naziorik aski ispilutzat zerbituko digunik, elebitasunaren gora-beherak nahikoa ondo erabakita.

Gai honen azterketak erabili nituen *Euskeraren inguruan* (1969) deritzan saiaeraren III eta IV kapituluetan; ulertu eza eta ulertu ezinagaitik irakurri eza ere elebitsunaren prolematika baren sartzan dira. Nonbait, sakon eta zehatz ulertu nahi gaituztenek gure hizkuntza ikasi beharra dute; zeren, badirudi, gu berena ikasten ahaleginduarren, ez garala elkar ondo aditzen. Ia laster argitara izango den «liburu zuriak» argibide gehiago ematen duen.

Azkenik, esan beharrean naiz, gai hontaz ere, gure bertsolarien humorezko filosofiak arrazoi bidezko erantzun ederrak eman zituela lehengo igandean Donostiako Balda pelota lekuan, Lizasoren omenez gertatu zuten saioan.

* * *

Los últimos acontecimientos del país, entre otras cosas, han puesto al rojo vivo el asunto de la cooficialidad del vascuence. En un artículo que publiqué en estas mismas columnas con fecha del 1 de diciembre de 1975, auguré una nueva era para el porvenir del euskera y desde entonces, efectivamente, se ha progresado muchísimo. Pero aún falta lo esencial: el reconocimiento oficial en paridad con el castellano. ¿Y, qué menos se puede esperar en pro de una lengua natural del lugar, que por lo tanto, le asiste un derecho natural?

Las declaraciones hechas por el señor Ministro de la Gobernación, don Rodolfo Martín Villa, el día 14 de los corrientes, en Pam-

plona, no han sido nada constructivas en lo que se refiere al proceso hacia la normalización del derecho a la supervivencia de nuestro idioma. Por encima de todo, urge el afrontar la cooficialidad. No es válido argumentarse con temor «de imponerlo», cuando la imposición del castellano ha sido y es un hecho, desde Carlos III hasta nuestros días, incluso extremadamente agudizado en las décadas cuarenta-cincuenta. Sus consecuencias están reflejadas en la política y los problemas son más graves en las zonas vascófonas, porque se han sentido más afectadas.

Qué interesante sería impartir las dos lenguas en la enseñanza. Que los vascoparlantes se instruyeran en su lengua y se les enseñara el castellano, y los no vascoparlantes recibieran la instrucción en castellano y se les enseñara el vascuence básico. Nadie tendría por qué sentirse marginado y sería un paso decisivo a la convivencia. Incluso los de las zonas que ya no se habla vascuence tienen derecho a recuperar la lengua de sus padres o de sus abuelos para conectar con el mundo cultural de tradición éuskara, por lo menos si sus voluntades se prestan a ello. En definitiva, lo que con la cooficialidad se pide, en lo que respecta a la enseñanza, no es ni más ni menos que la aplicación de las normas emitidas por la Unesco en los años 1953-1954.

La represión del euskera en materia educativa está ampliamente expuesta en el último número de la revista especializada en estudios lingüísticos «*Fontes Lingvae Vasconvm*», número 24, que edita la Institución «Príncipe de Viana» de la Diputación Foral de Navarra. En la página 367 hallaremos una amplia aportación del Dr. Gárate bajo el título «El anillo escolar en la proscripción del euskera», con algunos documentos que dan pavor.

De todas formas, abrigamos una gran esperanza en la creencia de que en un plazo no muy dilatado se ha de superar este problema y la cooficialidad será realidad para bien de todos.

1977 - I - 24

KALE IZENAK EUSKARAZ

Euskaldun normal batek, Gipuzkoan behinikpehin, ondotox daki «kale» hitza bera hiri edo herriagatik erabiltzen dela eta hiritarrentzat inoiz «kaletarra». Honegatik, egunotan entzun eta irakur duguna kontuan harturik, bi zentzuak hartu nahi ditugu artikuluaeren izenburuarekin.

Euskaraz zertxobait dakienak, Euskal Herriko historiak irakurri baldin baditu, jakin behar luke hiribilduak (villas) sortzeaz sartu zirela kale izenak, agiriak erakusten digutenez.

Hitzak, herriak berak erabilkeraz sortzen eta finkatzen ditue- nez, herritarren iritziak beti dira jakingarriak. Inoiz iritzi oke- rrak ematen dituan herriari, entzun egin behar zaio, behin baino gehiagotan irizpide jakingarriak agertuko dituelako. Honetan ez dugu inolako zalantzarik. Baina talde edo Alderdi baten izenean hitz egin behar dutenek —Amara auzokoek bezala, esate bate- rako—, beharrezkoa dute gaia menderatzen duten kontseilarie- kin hitz egin ondorean beren aburuak agertzea, edo lehen lehenik kale izenak jarri dituztenekin hitz egitea, besteak lotsagarri utzi nahirik beren buruak lotsagarringo egin gabe.

Holako langintza bat leporatu behar duenak badaki zein itu- rritara jo behar duen. Historia eta hiztegiak horretarako dira. Honegatik, gaurkoan, askoren jakinbiderako baliagarri izan dai- tezken, hara hemen zenbait argibide:

Bide (camino), latineko «via»tik baldin badator ere, aspaldi- danik euskarazko deituretan dago. Eneko Iturbideko, Nafarroan agertzen zaigu, Orden de San Juan de Jerusalem-go agirietan, XIII. mendean. Leizarragak eta Axularrek ere erabilia da, eta inork ez du izango orain euskaldundua ez den zalantzarik.

Galtzara (calzada), hau ere deituretan dugu, Galzagorta adibi- dez. Badakigu ekialdean «harpidea» eta honuntzago «Arbide» era- biltzen direla, baina hoiiek inoiz harriak eramateko bideak dira eta ez harrizko bideak. Dena dela, Donostian bertan hor dugu Galtzaur (Galzaur), hemen diogunaren lekukotasunez, eta baita ere herri kantetan beste honako hau: «Elizatikan komenturaino, egin digute galtzara...», Donostiako Orfeoia inoiz kantatua.

Hiribide, uribide (avenida), Euskaltzaindiak langintza luze eta

ondo aztertuen ondorean «Zortzi urte arteko Ikastola Hiztegia»an hola erabaki zuen. Ez dut esango ondo ala gaizko dagoen, baizik, hor dago; euskaltzain osoek aztertu eta onartua. Hala ere, behar bada Etorbide egohiagoa da eta zenbait herritan, berriki, hola jarria dute.

Kale, karrika (calle), «Zortzi urte arteko Ikastola Hiztegia»ren zerrendan ez badatoz ere, kale-hiztegi zerrenda buruan, 56-garren orrialdean aurkituko ditugu. Bi hitzok (*karrika* eta *kale*) muga jakinak dituzte, batasun biderako biak onartuak baldin bada ere, guziok dakigu ekialdekoek «karrika» erabiltzen dutela eta mendebaldekoek «kale». Zein bata edo zein bestea, biak jatorrak dira. Donostian, 1897ko apirilaren 13an bertako Udaltxeak onartu zuen zerrendan beti «kale» agertzen da. Errenderiko hirian ere kaleak dira, baina Oihartzunen hasten da karrika eta Nafarroan eta Lapurdi aldean ere hola erabiltzen da: Karrikondo, Karrikart eta Karrikaburu deiturak ere sustrai hortatik datoz. Baina Landuchiok (1562) *kalea* dakar eta hola erabiltzen da. Batxiller Zaldibiak XVI. mendean jaso zuen bertsoak: «Mosiur Chanfarron jaun andia / Irun kalean daza illa» dio. Baina hau berau baino lehenagokoa dugu Arrasateko eresi hura, Gari baiak XV. mendekotzat jaso:

*«Giputz andraok artu ditu gaxtoto:
Iturriotz kalean andra Maria Baldako,
Arte kalean andra Oxanda Gabiolako,
Errebalean andra Milia Lasturko».*

Horregatik, ongi aritu zen gure Iparragirre, «Ume eder bat ikusi nuen / Donostiako lakean» kantatu zuenean. Gaur oraindik ere, «ume ederrak» hor ikusten bai dira. Baina, zer diote gure Orixe irakurri dutenek? Orixe berak, gure izkribatzaile handiak, *Euskaldunak* poemaren «Estropadak» deritzan partean kale erabiltzen bai du. Beraz, donostiarrei nork uka beren hitz jator hori?

Parkea (parque), aipatu dudan ikastola hiztegi hortan horrela jaso dator, euskaltzainak hautatua. *Pasaia* (pasaje) ere berdin. Eta hiztegi hoiek ez dira ez erabiltzeko. *Pasealekua, ibiltokia* (paseo) hitzak ere hor daude, hiztegi hortan. *Paseaitako lekua* jartzen

du Landuchiok (1562). *Parkea* inglesak ere erabiltzen baldin badute, eta aipatutako ikastola hiztegi horren 57. orrialdean hola agertzen zaigu.

Pasealekua aspalditik oso ezaguna dugu Gipuzkoako herri askotan. Eta, besterik ezagutzen ez bada, zergatik ez erabili? Gainera, Leizarragak dakar *paseatu*.

Plaza (plaza), hau ostera, alemanak ere erabiltzen duten hitza dugu. Euskarazko lehen liburu inprimatuan, 1545ean, Etzeparek, Kontrapas deritzan olerkian: «Heuskara /Ialgiadi plazara» garbi asko jarri zigun. Kanta zahar askotan ere aurkituko dugu, besteak beste, hain ezaguna zaigun «Ama begira zazu leihotik plazara» delakoan. Landuchio (1562), Leizarraga (1571), Axular (1643) eta Orixek (1950) ere hola erabiltzen dute (ikus «Pestaburu» deritzan lehen kapituluan). Euskaldun deituretan ere sartua dugu, Plaza, Plazabeitia, Plazaola (ikus L. Mitxelenaren *Apellidos vascos*). Donostian bertan, 1897ko kale izenen zerrenda hartan agertzen da, baina oraindik orain ere bada Donostian «Calle Plaza-buru» delako kale bat. Beraz, zein harritu behar da holako izena onartzeaz? Batzuk, jatortasunik gabeko *Enparantza* nahiagoko dute. Baina, hitz hau nork daki Arakistainek non eta nola jaso zuen? Beste inork ezin izan bai du plaza bezala egiztatu. Bestalde, *Enparantza*, beste ideia batekin ezagutzen da, eta nahastea ez baita euskararen onerako.

Plazatxo, *xabalko* (plazuela), aurrekoaren laburpen bezala agertzen zaizkigu «Zortzi urte arteko Ikastola Hiztegia»n, baina bietatik bat hautatzean, zer hoberik 1897an Donostian bertan onartua zen zerrendakoa baino?

Zehar-kale (travesía), donostiarrentzak berria izango da, baina Gipuzkoako mendebaldean eta Bizkaian oso ezaguna. Adibidez, Durango eta Markina hiribildu sortu zeneko kale izenen artean aurkitzen da «Ziar-kalia» oraindik ere horrela deritzana (ikus, J. J. Mugartegi, *La Villa de Marquina* liburuaren 8. orrialdea). Baita ere, hala dakar Plazido Mujikak *Diccionario Castellano-Vasco* delakoan, «calle transversal», *zear-kale*.

Zumardia (alameda). *Zumar*, «olmo» dela argi dago Azkueren hiztegian. Baina, baita ere, *Zumartxuri*, «álamo». Behar bada hutsen bat dago hemen, baina Larramendik bere *Diccionario Tri-*

lingüe (1745) delakoan, «Alameda», *zumarradia* dakar, eta «á-lamo», *ezkia zumarra*. Añibarrok, «Alamo», *zumarra*. Eta Orixeren *Euskaldunak* liburuko 609. bertsoan (estrofa), erdal itzulpendun edizioa hartzen baldin badugu, *Zumardi-antza*, «Como hilera de álamos» itzultzen du. Beraz, okerrik bada ere, Orixe bezalako maisu batek ere huts egin digu.

Beste batean adiaraziko dugu Donostiako kale izeneri buruzkoa, oraindik bukatu gabea dagoenez, zeren batek bakarrik egin bai du eta ez «cinco enquistado en ella» delako talde batek. Horregatik, baita ere sean beharra dugu, Euskaltzaindiak ez duela sortu inolazko zatiketarik, ezertariko proposamendurik egin ez denez gero.

Herrigintza batean guziok dugu eskubidea; egia da. Baina konforme ez daudenek esan dezatela ia iturri jatorragoak non aurkitu behar ditugun eta oso pozik eskertuko ditugu. Gainerako edozein ideia ere onartua izanen da.

Otoi, gure egitekoa itzultzea da, izenak aldatzeko eskubiderik gabe. Izenak jartzea Udaletxearen eginkizuna da.

Edozein hizkuntza normaletan bezala, erabiltzen diren hitzetan oinarritu gara. Gure literaturak bere historia du eta hiztegiak ere laguntzaile ditugu. Hitzen jatorria aztertzea linguistika sailekoa da. Plaza griegotik, bide latinietik, Karrika erromantzetik eta kale behar bada arabetik (batzuen ustez euskarazko sustraiak baldin baditu ere), beste arlo bateko egintza da. Hitzok, orain, beste hizkuntzen haina gureak dira, zeren beste hizkuntzak ere bereganatuak dituzte, normala den bezala.

* * *

La terminología urbana en vascuence, probablemente surge unida a la creación de las villas según nos atestiguan los documentos históricos, y nada tiene de extraño que al igual que las lenguas circundantes se haya valido de préstamos. Algunos de estos términos han quedado incrustados en los apellidos; por ejemplo, *bide*, *galtzada* o *galzada*, *hiri* o *uri*, *karrika*, *plaza*, etc. Y no digamos en la literatura, cuando en las pocas pero sabrosas endechas que hemos heredado del alto medioevo, primicias de

nuestra literatura, encontramos repetidas veces *kale*.

Desde la misma Edad Media, el uso de estos vocablos ha tomado carta de naturaleza, tal como se demuestra documentalmente en el texto en vascuence. Que *plaza* venga del griego, que *bide* provenga del latín, *karrika* del romance, y *kale* tal vez del árabe, nos debe tener sin cuidado. No importa el origen de su procedencia. El vascuence, como cualquier otra lengua normal y culta de Europa, tiene derecho a los préstamos, debe usar estos términos vasquizados, y de hecho los utiliza. Nada hay de malo en ello. Es el proceso normal de toda lengua, y su ley de vida. Es más, en dichos préstamos y en otros derivados nos hemos de basar en la formación de otros términos más modernos, necesarios para expresar todos los conceptos urbanísticos de la sociedad actual. Si no somos conscientes de ello, hemos de contribuir al anquilosamiento de la lengua.

Si queremos una lengua viva, no nos valen los términos más o menos camuflados de vasquía. Es hora de enterrar los falsos purismos, si no queremos enterrar la propia lengua. *Enparantza*, por ejemplo, cuyo significado no se ha podido averiguar como correspondiente a *plaza*, y que, sin embargo, sabemos que responde a una cosa distinta, pretender utilizar como *plaza* sería como poner en circulación una moneda falsa. Y, *plaza*, es un término que aparece en el primer libro impreso en euskera, en 1545, y en otros autores antiguos y aun hoy sigue arraigado en el pueblo. Para un ejemplo, en el mismo San Sebastián existe una calle llamada *Plaza-buru*.

En la misma ciudad de San Sebastián, en la relación preparada para la rotulación de la Parte Vieja en 1897, todas las calles figuran *kale*. Dentro del idioma tiene el mismo derecho que *karrika*, también aceptado para la normativa unificada por la Academia, y que se utiliza en los dialectos orientales, pero no en San Sebastián. Tiene su origen en los romances, y de ahí que en catalán se conozca como «carrer» y hasta se use en castellano, derivado a «carrera de San Jerónimo», por ejemplo. Pero este discurrir entra dentro del campo de la lingüística, y en la nomenclatura callejera sólo se trata de adoptar la forma más idónea basada en la tradición y uso, puesto que toda la terminología ur-

banística tiene un origen extraño a través de préstamos.

En un próximo artículo trataremos concretamente de San Sebastián. Sirva el presente para que el buen lector comprenda que en esta materia, como en muchas otras, en primer lugar es preciso aclarar conceptos y luego recurrir a las fuentes más seguras, y sobre todo al propio uso que a dichos términos ha sabido dar el pueblo euskaldun. Sólo así contribuiremos a la reactivación del idioma que tantos impedimentos ha sufrido y sigue sufriendo desde los organismos oficiales.

1977 - III - 14

Oharra: Gai hau Euskaltzaindiko batzar batean aurkeztu nuen txosten batean sakonago landu nuen eta «Euskera» aldizkarian argitaratua dator. Ikus, «Hirietako izenez». Euskera, XXII (1977), 639-646 orrialdeetan. Han bertan agertzen da erabili nuen bibliografía osoa ere.

DONOSTIAREN PARTE ZAHARREKO KALE IZENAK

Donostian gaur parte zahartzat ezagutzen dena bera baino zaharragoa zen Antigua partea (Antigua, eta ez Antiguu), hemen bai du Gipuzkoako hiri nagusiak bere sorrera. Baina XIV. menderako orain Parte Zahartzat ezagutzen dena izan da garrantzitsuagoa eta handiagoa ere bai.

Bere kaleak onduen estudiatu zituen Serapio Mujika izan zen, *Las Calles de San Sebastián* deritzan liburuan adiarazten digun bezala. Liburu hau 1916. urtean argitaratu zuen eta 1965ean birargitaratua izan zen.

S. Mujikak bere lanerako erabili zituen agiri zaharrik oinarritzkoenak 1338 eta 1433 urteetako erreketetan, 1489 eta 1630 urteetako Ordenantzetan eta 1566ko errolkatik atereak izan ziren. Horiez gainera, Ugartemendiak 1813an urte bereko erreketaren ondorean jaso zuen plana eta baita 1860 bertako etxe-

-bizitzak numeratuz egin zenarenean; bestalde, 1897ko apirilaren 13an euskaraz jartzeko onartu ziren izenak era ematen ditu. Eta orduan Donostiako Udaletxeak onartu zituenen argitasunak emango ditugu.

Ongi informatu gabeko askorentzat kale eta plaza hitzak hain gogozkoak ez badira ere, jatorrak eta Donostian hain bertakoak izan direla aitortu beharrean gaude. Euskal literaturan ere hala erabiliak dira eta Donostiaz idazteaz erabili dituztenen arteko ditugu Iparragirre Bilintx, Anabitarte, Orixe eta beste. Eta hoiien itzala inork ezin lezake ukatu.

Agustín Anabitarte donostiar idazlea, 1932an Euskaltzaindiak Schuchardt zeritzan sariaz goretsi zuen *Donostia* izeneko irakurgaiagatik. Lan eder hau «Euskera», XIV (1933), aldizkarian publikatu zen eta bertatik liburu berezi bat ere eginaz. Euskaraz jator idatzia egoteaz gainera badu liburu honek bestelako dohainik ere bertako kondaira jakingarri asko jasotzeaz. Txistularien kale-jira adiaraztean honako pasarte hau dakar bertako kaleetaz: «Plaza Berritik asi ta Arrandegi, Esnategi, Ureta ta Eskotilla-kaleetan barrena bira osoa egiten zuten ostera PlazaBerrian sartzeko». Berri askoren artean bi kale ere ematen ditu S. Mujikak aipatzen ez dituenak, Parte zaharrari dagokionez, «Astokale» eta «Ureta-kale».

Honen bestez, irakurlea ohartuko da egiazko jatortasunez, eta euskarazko izenen hariari jarraituko diogu, batez ere 1897an Udaletxeak onartu zituenetan baliatuz:

Aingeru-kalea (Calle del Angel).

Apaiz-kalea (Calle de Fermín Calbetón, antes del Puyuelo). 1338ko erreketan eta 1489ko Ordenatzetan *Poyuelo* izenez agertzen da kale hau. Gaur ordea, bikotasunik gabe erabili nahi baldin bada *Fermín Calbetón kalea* izan beharko da, itzulpena hola delako. Baina Udaletxearen esku dago Apaiz kale deitu ala ez.

Arrandegi-kalea (Calle de la Pescadería).

Aza-kale-zarra (Calle de Embeltrán). 1566ko agirietan «Denbeltran». *Embeltrán* (Em Beltrán, Don Beltrán esan nahi du gaskoinez). Dunixi Azkuek, *Mi pueblo ayer* liburuan (1932garrengo edizioaren 22. orrialdean) *Ama-Birjiña-bea* deitzen dio. Orain, Embeltran kalea edo Aza kale-zaharra izan Udaletxearen eskuetan

dago.

Bilinch-kalea (Calle de Vilinch). Oraingo ortografiaz Bilintx kalea hobeto dago, eta erdaraz ere Bilintx behar luke.

Brechako-Plazachoa (Plazueta de la Brecha). Grafia berrian Bretxako Plazatzoa behar luke. Baina gaur egun apenaz erabiltzen da, Udaletxeak (Gran Casino zenak) bere leku-izenez baizik.

Eskotilla-kalea (Calle de San Jerónimo). Erdaraz ere erabili izan zen «de las Escotillas» bezala. Eta, erdaraz, bikoiztasun hau ezinezkoa bazen, euskaraz ere, arrazoi beragatik, bata edo bestea hautatu beharra du.

Esnategi-kalea (Calle de Narrica). (Na-Rica = Doña Rica, Enriqueta da gaskoinez). 1464. urteko agirietan agertzen da *Esnategi*. Baina, bikoiztasun hau ere Kontsejuak erabaki beharko du.

Collado-kalea (Calle de los Esterlines). 1566ko agirian «Calle de los Esterlines», baina 1897an Collado kalea jarri zioten euskaraz, eta 1909an Esterlinestarren-kalea jartzea erabaki zuten. Hitz hau aintzinako «Anseáticos» edo «Esterlines»etatik dator, honegatik, *esterlings* ez famili deitura eta ez herri edo auzo izena ez denez, ezta baserria ere, —tarren atzizkirik gabe behar luke, Esterlin kalea, soilik.

Igentea-kalea (Calle de Igentea). 1566ko agirietan agertzen da. Baina euskaraz jartzean g-ren ordez j hobeto letorkio, Anabitartek jartzen duen bezala, Ijentea kalea.

Ikatz-kalea (Calle de Juan de Bilbao). Hemen ere berriz agertzen zaigu bikoiztasun hori; baina itzultzaileen egitekoa ez da Ikatz kalea eta Joan Bilbao kalearen artean hautapena egitea, erabaki hau hiriko agintariei dagokie.

Iñigo-kalea (Calle de Iñigo). XVI eta XVII. mendeetako agirietan agertzen da. Eneko kalea behar bada jatorragoa litzake, baina B. Iraola eta A. Anabitarte euskal idazleak Iñigo erabiltzen dutenez, dagoen bezala uztea hobe izango da.

Kale-nagusia (Calle Mayor). Agiri zaharretan erdaraz agertzen da, baina, zalantzarik gabe, herriak ahoz aintzinatik erabiliko zuen Kale Nagusia, hiri-bilduetan maiz agertzen den bezala, eta hala erabili zuen Bilintxek ere: «Iru errege datoz / Kale Nagusitik...».

Kayaurreko-kalia (Calle de Frente al Muelle). Orain uste dut Muelle soilik erabiltzen dela. Oraingo grafiaz Kaiyaurreko kalea

behar luke. Baina, Kai edo Molleko etxeak ordea, Jarana izenez ezagunagoak dira.

Lasala-ren-Plazachoa (Plazuela de Lasala, antes de la «Aduana»). Orain Lasala plazatxoa hobe, 1853an hil zen Fermin de Lasala-ren oroiz jarria da.

Lorenzio-kalea edo *Asto-kale* (Calle de San Lorenzo). Agiri zaharretan «Lorenzio» soilik aurkitzen da eta ez dakitu gero nondik sortu edo gehitu zitzaion santu izena. Aldatu behar den ala ez Udalèttxekoek erabaki beharko dute. Herriak, kale hau, *Asto kale* izenez erabili du.

Peru-Juancho-kalea (Calle Nueva de Perujuancho). 1896an erabaki zen Nueva kendu eta Peru-Juancho soilik erabiltzea, baina hemen ere tipitzeko atzizki hori -txo grafiaz jarriaz.

Plaza-Berria (Plaza de la Constitución, antes «Nueva»). Orain Plaza de 18 de Julio denez, dagoenean uztea hobeto deritzagu; holako izenak euskarara itzultzerik ez bai du merezi. Baina, askoz hobe Plaza Berria (Plaza Nueva)-ra berriz aldatzea.

Plaza-Zarra (Plaza de la Alameda, antes «Vieja»). Hemen ez dugu aldatu beharraren eragozpenik, gaur ez bai da erabiltzen.

Ikaslekuetakoko-Plazachoa edo *Igera-Plazatxoa* (Plazuela de las Escuelas). Eskoletako plazatxoa hobeto zuen, baina oraindik hobetoago tokiaren izen zaharrari eusteaz *Igera Plazatxoa*. 1813ko erreketeta baino lehen Calle de Atocha edo «de la Iguera» izenez ezagutzen zen. S. Mujikaren ustez «Higuera»tik etor zitekean, baina askoz zihurragoa iduritzen zaigu Igera, errota edo ura jasotzeko bonbatik etortzea. Hau egiztatzeko Donostian bertan dugu Igara ere, esan nahi berdina duena.

Portu-kalea (Calle del Puerto).

Putzu-kalea (Calle del Pozo). 1433ko erreketan aipatzen da «Pozo de las Herrerías». Baina gaur egun ez da erabiltzen.

San Bizente-kalea (Calle de San Vicente). 1566ko agirietan «la Calle Denbeltrán con la acera de San Vicente» aipatzen da. «San» baino lehenago «Done» erabili zen euskaraz, biak latinetik etorriarren; Donostia izen bera dugu lekuko, San Sebastián-en ordez. Baina Erdi Aroaren bukaeratik «San» erabiltzen da Donostian bertan eta donostiar euskal idazleak ere hola agertu digute, joan zen mendekoak behinikpehin. Baina, aitortu beharra dut, ekial-

dean ohitura jatorragoz gorde dela «Done». 1897an Udaletxeak holako izen guziak «San»-ekin jarri zituen.

San Juan-kale (Calle de San Juan). S. Mujikak dionez, agiri zaharretan «Calle de Maese Lope» ere agertzen omen da.

Santa Ana-kalea (Calle de Santa Ana). Orain ez da ezagutzen.

San Telmo-kalea (Calle del 31 de Agosto). Lehen lehenago «Calle de la Trinidad» zenez, baita ere posible litzake berriz hartzea, bestela hobeki da Abuztuaren 31ko kalea jartzea, 1813an izan zen erreketaren oroiz.

Zubigain-kalea (Calle del Campanario). *Kanpaitegi kalea* egokiago luke. Hola dio A. Anabitartek.

Zurriola-kalea (Calle de la Zurriola). Orain Zurriolako zubia ezagutzen da, baina izen honetako kalerik ez.

Hoiak dira 1897kotzat S. Mujikak agertzen dituen guziak. Euskarazkorik, bere aldetik, *Gaztelura-bideko-kalea* ere azaltzen du, baina nere ustez hobekiago da *Gaztelu-bide kalea* deitzea.

Dena dela, ezer berririk pentsatzean lehengo ohituraren araberaz behar du. Euskaltzaindiari itzulpena eskatu zitzaion. Izenak era batean jartzea, gaztelera eta euskarazko itzulpenez, gaztelera era batera eta euskarazkoan ohitura zaharrari jarraituz, edo era egokiagozkora itzultzea Udaletxearen eginkizuna da, zeren berak bakarrik bai du izenak hautatzeko edo aldatzeko eskubidea, legezkoa den bezala.

Ni neu historian zehar tradizioz etorri zaizkigun izeneri eustearen aldekoa naiz. Irikitzen diren kale berrietan ere, ahal delarik, toki izenez jarri behar dira. Jatortasuna gordez historia ikerketetarako lagungarri bai dira.

* * *

Las calles de San Sebastián disponen de una documentación bastante amplia gracias a la obra de Serapio Múgica, que se titula *Las Calles de San Sebastián* (1916. Segunda edición 1965). De la misma entresacamos y comentamos las de la Parte Vieja que figuran en castellano y vascuence, según acuerdo del Ayuntamiento donostiarra de 13 de abril de 1897.

Sin prejuicios de dualismos, tal vez sería interesante mante-

ner el nombre oficial actual en castellano y el tradicional o popular en vascuence. Lo cual es de la competencia del Ayuntamiento.

Particularmente somos de la opinión de mantener en todos los casos los nombres históricos y tradicionales. Los cambios, por lo general, sólo conducen a confundir y a desarraigar a los propios habitantes. Es más, hasta a la hora de abrir nuevas calles y plazas se deberían tomar en cuenta los topónimos del lugar para mantenerlos en los nombres de esas calles y esas plazas.

Las calles que figuran en el texto en vascuence no necesitan de explicación, detrás de cada nombre en vascuence, entre paréntesis, figura el nombre en castellano tal como consta en el nomenclator de 1897, y en las notas que siguen doy algunas aclaraciones históricas o propongo la forma más correcta en vascuence, a veces hago constar su uso en escritores éuskaros donostiarras. Y la norma tradicional debe servir de pauta para implantar los nombres en vascuence al resto de la ciudad.

1977 - III - 28

EUSKAL LIBURU ETA DISKEN AZOKA, DURANGON

Garai honetan euskaltzaleok ohituak gaude Durangoko azokan zer berri izango ote den urduritasunez itxaroten. Bertako Gerediaga Elkartek sortu zuen 1966an euskal liburu eta diska-ren azoka, euskal kulturaren zabalkundez. Naiz euskaraz eta naiz erdaraz, materiak zahar eta berri, egungo egunean salgai dagoenetik gehiena han agertzen da begien bistan, plazaratua, herriari begira.

Bertan salgai jartzen diren disken doinuak entzunaz, begiak adi, han ibiliko dira bertako stand-ak zehar, kulturaren egarri direnak, produzio berritik ia zer eskaintzen den eta literatura zaharretik ia zer birargitaratu den. Eta euskal literaturak hain bereziki kezkatzen gaituenok, naturala den bezala, euskarazkoeri

begiramen gehiago izaten diogu, hizkuntzaren etorkizunarekin zer ikusi gehiago duenezkero.

Urtean zehar euskal literatura hurbildik jarraitzen dugunontzat bada zer ikus eta zer eros.

Aurtengo azoka larunbatean ireki zen, Durangoko udaletxean Euskarari buruzko liburu zuria aurkeztuaz. Liburu hau, Euskaltzaindiaren ardurapean Siadecok antolatua da, elkar lanean egi-na, eta Lankide Aurrezkiaren diru laguntzaz burutua. Elkar-te hioen izenean mintzatu ziren L. Villasante, J. J. Rodríguez eta A. Gorroñegoitia jaunak.

Aurten argitaratuetatik, hurren mailara hurbiltzen da, eus-kara eta bere inguruko kulturari buruz, Joan M. Torrealdayren *Euskal idazleak, gaur - Historia social de la lengua y literatura vascas*.

Aurtengo eleberrietatik, orain arte salgai jarri direnen artean, Joan Larizen *Elurtzan datzan zuhaitz enborra* deritzana da, zalan-tzarik gabe, guzietan onenetakoa. Aspaldian argitaratu diren ele-berrietatik hoberena bai noski.

Hizlaxozko kondairaz badira K. Izagirrerren *Zergaitik bai* eta G. Trintxerperen *Eskomunia ala Zoroastroren artalde!*, bide be-riak urratu nahi dituztenen arteko.

Poesiaren alorrean ere bada ezer berririk, bai poetaz eta bai liburuz. M. Ertzilla delakoak ederki ekin dio arlo honi *Hitzik anitz idatzi dut* deritzanakin. Bestalde, Amaia Lasa agertu zaigu bere bigarren emaitzaz *Hitz nahastuak* deitu liburuaz. Baina, P. Urkizuk *Dorregilko kanta* deritzan poema luzeaz ideia berriak dakarzki kopla zaharren moldez. Han bertan agertu da lehen al-diz B. Gandiagaren hirugarren liburua ere.

Saiaerazko liburu ederrik ere argitaratu da. M. Zarateren *Eus-kal Literatura*, G. Garateren *Maoren marxismoa: Maoismoa* eta J. Azurmendiren *Zer dugu Orizeren alde?* deitu liburuak. Hirurak zein baino zein hobeak, euskal literatura saiaeren aldetik maila on batean gordetzeko lagungarri direnak. Eta, saiaera da azken urte hauetan euskaraz onduen landu dena.

Antzerkian ez genuen aurkitu gauza berririk. Beraz zaharrak berri. Antonio Labayenek hainbeste aldizkaritan eta liburuxketan sakabanaturik zituen antzerkien bilduma osatu bat, liburu mar-

Anboto, Garaitik ikusia

dul batean.

Iker lanez burututakoetatik, A. Arrindaren *Euskalerrria eta arrantza*, gai honen historia osatuz.

Zientzia gaietan, *Euskalerrriko itsas abereak*, Gipuzkoako Ozeanografia Elkarteak egina eta Donostiako Aurrezki Kutxa Munitzialak argitaratua. Baita ere, lan ederra da, M. Etxezarretaren *Euskal baserriaren oraina eta geroa*, Etxanok euskaratua.

Etxahun-Iruri khantan deitu liburua herri literaturaren nor-tasunezko galga ederra dugu, bereziki zuberotar koblakarien doinu xarmantez datorrenez. A. Zavalak ordea, *Afrika'ko gerra* (1859-1860) kronikazko bertso bilduma ederra agertu digu, bertsolari ahalmenen adiarazgarri eta historiarako jakingarri.

Obra zaharretatik, igaz Jakingoek argitaratu zuten *Gero* bera, euskaraz eta erdal itzulpenez, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Pro-bintzialak birargitaratua.

Itzulpen berezien arteko, gaztetxoentzako literatura klasiko-

tik, Herman Melville-ren *Moby Dick* eskaini digu Kaxildo Alkortak, berak euskaratua.

Gai berezien monografiarik ere ez da falta, Gordailukoez gainera hor ditugu Gerokoak ere, Gipuzkoako Ikastola Elkarte Bartzak Lankide Aurrezkiaren laguntzaz argitaratu dituen eskola liburuak hutsuna ederra betetzera datoz. Elkar lanean eginak dira eta Irakur sailekoaz aparte asko gustatu zaigu *Gizartea 6 Historia* titulutzak daroana.

Baita ere, ahaztu ezinezkoak dira X. Kintana eta L. M. Mujikaren euskara-gaztelera hiztegiak.

Holako berri jakingarri asko aurkitu dugu Durangoko azokan.

Hala ere, nere ustez, gure herrian, politika ekintzak bizkortzeaz euskarazko literatura moteldu dela esango nuke; ez urritu, baizik moteldu. 1969. urte ingurutik hasi eta 1974.aren ingurura bitartean, euskal literaturak abiadura azkarragoa zekarren, bertako gizarte arazoez, euskaraz erdaraz baino liburu interesgarriagoak agertu ziren. Eta politika abiadura handiagoan sartzeaz, egungo gaietaz eta egungo arazoez, berriz gaztelera jo du liburu gehiago eta hobeak argitaratzeak. Eta, hau, euskararentzat arriskugarri da.

Bestalde, zenbait euskal idazlea oso osoan politikara sartu da, euskaragintza bigarren mailarako utziaz. Politika bide onetik irtetzen baldin bada, baditeke denborarekin egoera hobeak ekartzea. Baina, euskara utzi gabe ezina ote zen?

Baita ere, beste idazle asko Deia eta Egin egunkarietara joaz kazetaritzari emanak dira. Hau ere beharrezkoa zen eta luzarora begira frutu ederrik emango duela iduritzen zaigu. Baina, oraingoz, liburugintzarako ahalmenak gutitu zaizkie. Baina, euskal idazleak ogibidean jartzea ere bada zerbait, eta, zalantzarik gabe, txalogarria da bi egunkari hauen lana.

Orain badira batak besteari, eta batez ere parlamentariei, kontuak eskatzen ari direnak ere. Nonbait, aski euskara ez omen. Ongi da kontuak eskatzea, baina lehen lehenik hobe dugu bakoitzak norberaren alorra jorratu, norberaren alderdi edo taldeei eskatuz.

• • •

Desde el sábado día 29 hasta mañana martes permanece la Feria del libro y disco vascos en Durango, que viene celebrándose desde 1966 bajo la organización de la Asociación Guerediaga. Diversos actos culturales tienen lugar durante la permanencia de dicha feria, desde asambleas anuales sobre diversos temas de la cultura vasca hasta las actuaciones de grupos folklóricos y cantantes modernos. Pero el interés mayor se centra principalmente en las novedades del libro vasco, tanto escrito en castellano como en vascuence, puesto que muchas casas editoras vienen a presentar en la misma las obras más importantes que hayan producido dentro del año.

En el texto en vascuence exponemos un perfil general con menciones a las obras más importantes en cada género literario. Probablemente, este año, el mayor interés se ha centrado en el *Libro blanco del euskara*, con cuya presentación se inauguró la Feria, con un acto que tuvo lugar en las salas del Ayuntamiento de Durango con breves exposiciones de Fr. L. Villasante, presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca, A. Gorroñoitia, presidente de la Junta Rectora de la Caja Laboral Popular y J. J. Rodríguez, presidente de la Junta Rectora de Siadeco, S.C.I., entidades que han intervenido en la confección y financiación del estudio. Este libro blanco realizado por un equipo de especialistas, viene a ser el preámbulo de otro estudio general socio-lingüístico que se está finalizando y que abarca la totalidad de la geografía del país vasco. Estudio que servirá para conocer la situación real del problema lingüístico vasco y puede servir de base para tomar las medidas necesarias para solucionar. Dentro de breve plazo, dos ediciones paralelas, una en castellano y otra en vascuence, se pondrán a la venta en las principales librerías del país.

1977 - X - 31

LIBURU ZURIA

Ohi den bezala, asmoak azkarrago joaten dira ekintzak baino. Zortzi urte izango dira, doi doi, Euskal Herriko sozio-linguistikazko azterketa bat bururatu zitzaigula. Bururatu ez ezik, baita lehen plangintza bat eratu ere, lana aurrera eramateko asmoz. Gure kabuz amaika ate jo ere bai, ia nonbaitetik lortzen zen holako estudio batetarako diru laguntza. Baina, asmoak asmo. Garai haretan nekeza zen euskararen alderako zerbaitez laguntzak lortzea.

Duela hiru urte argi berri bat piztu zitzaigun eta hara hor aspaldiko asmoa martxan, eta laster burutzeko zorian.

Euskarak ezertarako balio duen ala ez, aintzinatik makinatxo bat aldiz eztabaidatutako auzia dugu. Era guzietako iritziak zeuden eta daude. Gainera, inoiz, mutur batetik besterakoak, bakoitzak bereari setati eutsiaz. Baita, baziren, bakoitzaren joeraz eta komenientziaz nahasten zituztenak ere, nork bere buruari zego-kiona agertzeko. Baina, denen gaintetik, prolema hor zegoen, hizkuntzaren hil edo biziak inoiz baino larriago jarria. Eta, baita ere, euskaltzale minoria hura egunetik egunera gehiagotuaz eta indartuaz. Euskararen kontra historian ezagutu den zapalketarik handieneko gizartearen seme ginenok, euskaldun eta euskaltzale aurkiturik, ez geunden bereala amor emateko, baina ez eta ere Euskaltzaindia bera, elkarte sorreratik bertatik hizkuntzaren ikerketa eta bizitzaren alderako asmatua zenez. Bere izatea hortarako zenezkero, Euskal Herrian publikoki zuritu beharreko auzia zuen hizkuntzaren bizi beharra eta eskubide osoekin bizi beharra batez ere. Honegatik, sozio-linguistikazko plangintza batean beharrezkotzat jotzen zuen hizkuntza hizkuntza den aldetik eta lekuko gizarteari loturik Liburu Zuria burutzea.

Liburu hau argitara berri da, bai euskaraz eta bai erdaraz, informazio gisa, espezialistek elkar lanean eginga, bakoitzak bere arlotik ikusiaz arrazoibideak agertzeko, egia bera huts hutsik hain erlatiboa dugun mundu honetan. Euskarazko edizioak hasiera hasieran dion bezala: «Liburu bati Zuria, eskuharki, konfliktu baten aurrean jarrera aldi berean arrazoitua eta oldarkoia hartuz, hainbat dokumentuz osatua denean deritza». Hizkuntzaren arazo

larria konpontzeko hor dugu plazaraturik, Mitxelenak sarrera-koan ongi dion bezala: «Elkar lan hau urrats eragile dadin nahi eta uste dut, bide horretan barrena». Gutienik, aurrerantzean, alde edo kontrako arrazoiak azaldu behar dituenak bertara jo beharko du, hizkuntza arazoaren oinarri oinarrizko liburua denezkero.

Liburu hau, ondotik etorriko diren beste bien lehen partea da. Hamazazpi espezialistak egina, koordinaketa batzorde baten laguntzaz. Euskaltzaindiaren zuzendaritzapean Siadeko, S.C.I. enpresak gertatua, eta Lankide Aurrezki Kutxaren dirulaguntzaz burutua.

Zuzenki eskua hartu duten espezialisten arteko: M. Pagola, P. Agirrebalzategi, J. Intxausti, L. Villasante, J. M. Lekuona, K. Larrañaga, J. M. Barandiaran, J. M. Satrustegi, G. Monreal, M. Rica, J. Urrutia, J. M. Castells, J. A. Obieta Chalbaud, J. L. Alvarez Enparantza eta M. J. Azurmendi.

Ikuspegi linguistiko batekin hasten da, mintzaira eta bere helburua agertuaz. Hizkuntzaren antropologiak jarraitzen dio. Ondotik, era berean, ikuspegi politikoa; euskara eta euskal literatura, euskara etni baten gai eta kultura baten adierazgarri, euskarari eragin dioten faktore politiko administratiboak; hizkuntz problemaren tratamendua beste erresumetan, hizkuntza minoritari batzuren azterketa kritikoa eta bilinguismoari buruzko xehetasunak, era naro batean biltzen ditu, gaiak oro, bakoitza bere arloan. Sarrerakoa Mitxelenarena da, euskaren bide luze bezain malkarrak adiarazten dituen.

Holako lan batek beharrezkoa zuen elkarren loturazko orraztapena. Gai batzu elkar ikutzen zirenez, bi aldiz gauza bera ez jartzeko eta idazkera berari batasun bat emateko. Egile bakoitzari bere funtsa errespetatuaz eta bakoitzarekin harremanean, formazko kontu horien orraztapenok Martin Ugaldek eginak dira. Baita ere, bereak liburuaren aurkezpeneko hitzak, langintza honen biografia agertuz.

Ondotik etorriko den bigarren liburuak, hotz hotzean, euskararen egungo egoera agertuko du, Euskal Herri guzian herriz herri egin diren azterketetan oinarriturik. Eta, hirugarren batean emango dira egoera hortatik irtenez hizkuntzaren aldera jokatu

beharrezko bideak. Bi liburuok Siadeco-k gertatuak izango dira, Euskaltzaindiaren gidaritzapean.

Garai egokian datoz liburuok. Agertzen garen bidekurutzean behar beharrezkoak ditugu; zeren, gutienez, zergatik eta nora jo behar dugunez bide finkatuagoa markatuko digu.

. . .

El proyecto de un estudio socio-lingüístico del vascuence, elaborado en su primera fase por la Academia de la Lengua Vasca hace unos ocho años, nos llega por fin, mejorado y ampliado en un momento muy oportuno. Y, al proyecto general que está tocando a su fin, le precede «El Libro Blanco del Euskara», cuya presentación tuvo lugar durante la apertura de la Feria del Libro de Durango, el día 29 de octubre.

Mucho se había discutido, sobre la conveniencia o no, del empeño en los esfuerzos ímprobos para la supervivencia del vascuence. Motivo de grandes debates, a la vez, también de grandes abandonos. Donde, a decir verdad, también se implicaban las particulares conveniencias de posturas cómodas con argumentos autojustificantes por no afrontar con valentía el problema; cuando, por otra parte, una minoría cada vez más creciente iba tomando compromisos completamente opuestos, a veces hasta apasionados. Ante tales acontecimientos, le era de rigor a la Academia, tomar una posición razonada sobre el tema, sin estridencias aparatosas, pero que al mismo tiempo pudiera justificar su propia misión de investigación y tutela de la lengua, fines para los que fue creada. Le era conveniente aclarar, o cuando menos plantear a debate público, si su labor era necesaria o trataba de defender inútilmente una causa perdida. De estas premisas nació la feliz idea de elaborar un estudio socio-lingüístico, con una investigación general en el país y su análisis ulterior, para conocer a fondo la realidad del problema. Y como preámbulo de esta investigación que se está finalizando, se presenta «El Libro Blanco del Euskara», suscrito por dieciséis especialistas y una comisión coordinadora. Trabajo realizado bajo la dirección y supervisión de la Academia de la Lengua Vasca, elaborado por Siadeco, S.C.I.

y financiado por la Caja Laboral Popular. Libro que se pone a la venta en dos ediciones, en castellano y en vascuence, simultáneamente.

Una labor magistral por su contenido y presentación, que trata desde las diversas perspectivas socio-históricas el problema de la lengua vasca. Comienza con un estudio de la dimensión humana, cultural y política de una lengua en el contexto universal; para seguir sobre el euskara en concreto, su historia externa, su literatura oral y escrita; incidencias de los diversos factores sobre el euskara, económico-sociales, político-administrativos e institucionales; factores jurídico-legales que inciden en el proceso histórico; tratamiento al problema lingüístico en otros países, etc. Constituyen unas exposiciones básicas para afrontar la realidad del problema.

En lo sucesivo, le será necesario este libro a todo aquel que desee emitir juicios sobre el tema. Recordando la última frase de la presentación que lleva por título «El largo y difícil camino del euskara», podemos decir que la gran cuestión lingüística está planteada.

1977 - XI - 7

NOTA: Del estudio socio-lingüístico del Euskara se hizo una tirada limitada en hojas multicopiadas, que componen tres cuerpos en un total de doce tomos y una carpeta de mapas. El mismo abarca hasta 1975. Su resumen elaborado por Martín de Ugalde constituye la obra publicada bajo el título *Conflicto lingüístico en Esukadi* en edición castellana e *Hizkuntza borroka Euskal Herrian* en vascuence, publicados en 1979.

LIBURUZALEAK ETA IKER LANAK

Gizonaren historian, jakintzaren aldetik, garrantzi handia izan dute bibliotekak; liburuak bildu eta sailkatzeaz iker lanetarako

aukera eman bai zen. Ohitura hau aintzinako denboretan hasia zen baina Erdi-Aroan zabaldu zen Europako alde askotan. Zale-tasun hau berandu heldu zen gure artera eta behar bada Oihenart eta Isasti izango ditugu, XVII. mendean, bibliografiatzko lehen ze-rrindak bildu zituztenak.

Historian ezagutzen denez, Julio Zesar izan zen lehen liburu-tegi publikoaren asmoa izan zuena, baina bere asmo hau burutu baino lehen hil zuten. Baina asmoa ez zen hutsean gelditu eta Asinio Polión-ek eman zion hasiera 39. urtean. Eta Aintzina hartan Alejandria-koa izan zen liburutegirik handiena. Ba omen zituen 700.000 ale.

Erdi-Aroan monastegiak zituzten bibliotekarik aberatsenak. Baziren beren ekonomiaren lagungarri edo ikastaroen ordainez liburuak eskuizkribuz kopiatzera behartzen zituzten fraileak ere. Orduko kronikagileei zor diogu Aintzinako libururik gehien salbamena.

Ricart de Bury, *Philobiblion*-en egilea izatez aparte liburu zaharren biltzaile borrokatua izan zen eta bere bizitzan zehar lortu zuen Biblioteka handi bat burutzea. XIV. mende hartan ezagutu zenik garrantzitsuena noski, eta Bury bera bizi zen artean Oxford-eko Unibertsitaterako eman zuen.

Ezta erraz neurtzekoa bere zaletasun hori, erraza ez den bezala ekintza horren bidez zientzieri eta letreri zer aurrerapen eman zion jakitea. Bera, ohartua zen nonbait jakin zaleei zer nolako tresneria eskaini zezakean, bai ikasketarako eta bai ikerketarako. Berari esker, gaur egun, Oxford-en aurkitzen da Aintzinako liburutegirik bereziena eta aberatsenetakoa.

Alemanian, Erreformaren garaian, monastegiak kentzean Unibertsitateetan Bibliotekak jarri ziren, Luterok Melanchton-en laguntzaz lan ederrik egin zuen hortaz.

Bestalde, J. Tritheim-ek XV. mendearen bukaeran eta C. Gesner-ek XVI.ean liburu katalogatze lan handiak egin zituzten, sistematizatzeaz iker lanak erraztea zenez. Eta XVIII. mendean Theodor Besterman-ek jarri zituen bibliografia moderno baten metodozko oinarriak.

Alemanak gogor ekin zioten bibliotekagintzari, honek zuen garrantziaz ohartu zirenetik, eta 1699tik, Brandeburgo-ko aginta-

riek, bertan argitaratzen ziren liburuetatik bina ale eskualde hartako liburutegietara (biblioteketara) ematera behartzen zituzten. Ohitura hau, gaur bertan jarraitzen dute Britainia Handian, bere lurraldeetako inprimategi guziak argitaratzen dituzten liburuetatik bina ale British Museum-era emanaz.

Espanian bertan abantaila handiak izan ziren Valerius Andreas-en *Catalogus clarorum Hispaniae* (1607) eta batez ere Nicolás Antonio-ren *Bibliotheca Hispana* (1672), hogetahar mila libururen berri ematen zuena. Gainera, Euskal-Herrikoak ere jaso zituen.

Poliki poliki gure artean ere mugitu zen zaletasun hori, berandu bederen, Oihernart eta Isastiren ondoretik Larramendi, Aizkibel, Soraluze ta bestek egin zituzten liburu zerrendak. A. Allende de Salazar-en *Laurac-bat. Biblioteca del Bascófilo* izan zen ordea lehen lan serioa, 1887an burutua.

Harrigarria bada ere, herbesteko seme bat izango zen hontaz lanik osatuena egingo zuena. Baina ez hontaz bakarrik, gainerako zenbait iker lan ere bai, euskal kultur ikerketeri zientzia bidea emanaz bertako edozein abertzale baino jatorrago agertuko zena. Irakurlea ohartuko da Julien Vinson-ekin ari naizela. Paristarra, 1843an sortua, anitz urtean gure artean bizi izan zena, euskara ikasi eta euskal literatura ikertuz eta literatura zaharra behar bezala baliatuz. Bere lan asko aldizkarietan sakabanaturik gelditu zitzaigun, baina baditu bi liburu gure kulturaren ezagutzarako oinarritzakoak direnak: *Le Folk-lore du Pays Basque*, 1883an argitaratua, herriaren ahozko literatura estudiatzen duena, eta bestea gaurko artikulu honen gaiari zuzen lotzen dena, literatura idatziaren katalogatzea, Euskal Herrian edo euskal gaiaz inprimatutako liburu guzien zerrenda. Jakina, bildu ahal izan zituen guziak, zeren geroztik banaka batzuk hor-hemen aurkitu bai dira, Vinson-en katalogu horretan ez daudenak. Liburu garrantzitsu hau *Essai d'une Bibliographie de la langue basque* (Paris, 1891), gure egunok arte eskuetan behar beharrezkotzat izan dute gure kulturaz ikerketak egin nahi izan dituzten guziek. Pare bat urte geroago G. de Sorarrainek egin zuen beste katalogazio bat, baina ezta J. Vinson-ena bezain zehatza.

J. Vinson-en lan horri esker, Julion Urkixok hor izan zituen

bere ikaspenak eta bere langintzen oinarriak. Hein batean, bere jarraitzaile zela esango genuke. Eta, Urkixo izan zen, oinarriz, gure egunotako iker lanak bideratu zituen, RIEV aldizkaria sortuaz eta gure herriaz ari ziren jakitun guziak bertara bilduaz lehenik eta Euskal-Ikaskuntza sortzeaz eta bere zuzendaritzaz hartu zuen arretaz. Gainera, liburuzale bikaina izaki, eta ahal izan zituen euskal liburu guziak biltzen ahalegindu zen bere bizitzaren zehar, bere osasuna ez ezik bere ondasunak ere hor emanaz. Horregatik, inork uste baino pobrego hil zen 1950ean. Bere ekintzak frankismoak nola ondatu zituen ikusi ondorean eta kasik inoregandik ohorerik jaso gabe. Eta, gure artean inork ohorezko merezimendurik badu, besteak beste, J. Vinson eta J. Urkixo dira, zalantzarik gabe.

Zirikiain Gaiztarro, J. Yrizar eta F. Arozena jaunek egin zuten bitartekotasunari esker, J. Urkixoren biblioteka osoa Gipuzkoako Diputazioak erosi zuen.

Egiazki, Ricart de Bury ingelesak Erdi-Aroan egin zuen lan ederra, Julio Urkixok egin zuen guretzako, eta euskal iker lanak egin nahi dituztenentzat liburutegirik ederrena eta osatuena gelditzen zaigu Donostian.

Honenbestera heltzeaz, baita ere aipatu beharrezko iduritzen zaigu Jon Bilbaoren *Eusko-Bibliographia* handia, lehengo guziak baino osatuagoa, Auñamendi Argitaldaria gure egunotan bukatzen ari dena.

. . .

Los antiguos supieron de la importancia de las bibliotecas para el desarrollo de la cultura y para la investigación. Julio César fue el primero en proyectar la fundación de una biblioteca pública a la que todos tuvieran acceso durante determinadas horas del día; pero fue asesinado antes de ver realizado su propósito. Asinio Polión recogió esta iniciativa, poniéndola en práctica el año 39 de J.C., en que estableció la primera biblioteca pública en el atrio del templo romano de la Libertad.

En la vida monástica del medioevo prestaron gran dedicación a las transcripciones manuscritas de los libros y fueron reuniendo

considerables bibliotecas. Un inglés, primer bibliófilo nato y autor de la obra *Philobiblion*, en la primera mitad del siglo XIV, fue Ricard de Bury, quien reunió miles de ejemplares y en vida donó a la Universidad de Oxford. En los siglos XVI y XVII se generalizó la formación de bibliotecas y la catalogación sistemática de las obras reunidas. Sobre todo en Alemania, al desaparecer los monasterios, durante la Reforma, y las bibliotecas pasaron a las Universidades.

En España han sido fundamentales las catalogaciones hechas en el siglo XVII por Valerius Andreas y Nicolás Antonio, donde también figuran obras éuskaras.

En nuestro país publicaron sendas relaciones Isasti, Oihenart, Larramendi, Aizkibel y otros. El primer catálogo sistemático fue obra de A. Allende de Salazar en 1887. E inmediatamente nos vinieron las obras de Julen Vinson, que formó el instrumento básico para toda investigación en el país. Obra continuada por Julio de Urquijo, fundador de RIEV, quien en torno a su revista agrupó a los investigadores de diversas materias y dio una orientación estrictamente científica a los estudios vascos. Pero, además, Urquijo fue nuestro Bury. El gastó su fortuna reuniendo una biblioteca de tema vasco, que hoy, gracias a las diligentes gestiones de Ciriquiain Gaiztarro, J. de Yrizar y F. Arocena, es propiedad de la Diputación de Guipúzcoa; quien con la Biblioteca Provincial es la poseedora del fondo más importante, a donde tienen que recurrir todos aquellos que deseen ahondar en materias del país, muy especialmente en su historia, en sus instituciones forales y en su lengua y literatura.

En este punto no debemos olvidar la exhaustiva catalogación bibliográfica de Jon Bilbao, cuya edición está llevando a efecto la Editorial Auñamendi de San Sebastián.

1978 - II - 20

NOTA: Entre 1960 y 1979 se han publicado los ocho volúmenes de *Eusko Bibliographia* de Jon Bilbao, con los que se completa esta obra magna, a la que seguirán apéndices quinquenales para mantener la actualización.

LEHENDAKARI EUSKALDUNA DELATA

Aurreko astean estabaidarik aski izan da Euskal-Herriko Kontseilu Nagusiko lehendakaria euskalduna behar duela izan, eta beste batzun ustez ez zen nahi ta nahiezkoa euskalduna izatea, edo euskara jakitea.

Nik ez dakit politikoen artean holako eztabaidak nola sortu diren ere. Gure herriko politikaz edo historiaz zerbait arduratu diren guziak dakite lehenagoko Autonomi Arautegietan ez zela holakorik eskatzen. 1931an Lizarrako aurre projektutik hasi eta 1936an lortu zenera arte, ez zen eskatzen lehendakaria nahi ta nahiez euskalduna izan behar zenik. Honegatik, orain ere ezin zen espero bestelakorik.

Abertzale baino lehen euskaltzale garenontzat, euskalduna izango zen gogozkoena. Katalanen artean, zer esanik ere ez, moral kontua izango zen katalanez jakitea. Baina gure egoera bezelakoa da eta euskaltzale garenok ere badakigu Euskal-Herrian lautik hirukoa baino gehiago dela euskararik ez dakiena, eta zentzuzkoa dela inor esijentzia hortara ez bortxatzea. Lehen ere, proporzioz euskaldun gehiago zen garai hartan holakorik eskatu ez bazen, orain arrazoi gutiago dugu hortara behartzeko.

Lehendakaria nahi ta nahiez euskalduna behar dela, kondizioz jarri nahi duten horiek, konturatu behar dira, Euskal-Herriko lautik hirukoa baino gehiago holako kargu bat hartzetik kondatzen dugula, eta hori ezinezkoa dela. Herri batean kontribuzioa eta bere lana ematen dutenek, beste edozeinen haina esku-bide dute, euskalduna izan edo ez izan. Gure egoera honetan, euskararen aldeko borondatea irabazi behar dugu, plangintza baten bidez luzarora begira euskara bera tokatzen zaion mailara jasoko badugu. Honegatik, lehendakaria, euskalduna izatea hobe bada ere, hobeago da euskararen alde zerbait egiteko gertu dagoena. Sinbologiak alde batera utzita pragmatikoak izan behar gara. Buru hotzez begiratu behar ditugu gure gauzak. Eta, euskarak, aspaldi sartu zen agonia hortatik irtengo badu, geroari begira, zentzuzko plangintzak behar ditu, gure herrian euskara erdarraren mailara jasotzeko, behar den elebitasunera eramateko.

Gizon bakoitza bere inguruak egina da, eta euskaldun ez di-

renek ez dute errurik. Gure herriagan jarri zen politika txar batek eramanez horrea, eta guk egin behar dugun lan politika ego-kiago baten bidez euskaldun ez direnen semeak euskalduntzeko aukerak jarriaz. Bide luzea da, baina etsipenik gabe aurrera eramatekoa.

Euskal Ikaskuntzakoak argi eta garbi jokatu zuten Lizarrako Autonomi Arautegi haretan: Karguetarako ez zen nahi ta nahiez-koa euskalduna izatea, baina funtsionari publikoentzat preferen-ziatzkoa ez ezik inoiz beharrezkoa, juezak, sekretarioak eta abar, euskaldunak beharko ziren, ez zekitenak ere urte batzutako epean euskara ikastera behartuaz. Gaur, gure egoera, ordukoa baino ahulagoa da, ikastola eta alfabetatze mugimendutik aparte, eta euskalduntzen joateko plangintza horiek ere epe luzeagoetara be-gira jarri beharko ditugu.

Dena dela, euskararen geroa da axola zaiguna, eta lehendakari-ak euskara jakin edo ez jakin, ez du hainbeste garrantzi. Bai ordea lehendakariak euskararen alderako izan dezaken boron-datea. Edo, behinik behin, borondate hau konkistatu behar dugu.

Lehen Madrid-eko Gobernuari euskararen alderako eskariak egiten ibili baginen, oraingoan arrazoi gehiagoz eta indartsuago eskatu behar diogu Euskal Kontseilu Nagusiari. Gaur egun, behar bezalako plangintza serio baten aurrean ez lehendakariak eta ez kontseilariak ez dute ezetza ematerik. Gainera, orain jakin dugunez, Carlos Santamaría izango da Hezkuntza Kontseiluaren buru, eta denok dakigu gure kultur mundua eta gure hizkuntza-ren prolematika guzia ezagutzen duen gizona dela. Honek, hez-kuntza mailan behinik-pehin, bideak erraztuko dizkigu, batez ere euskaltzale guziok, bakoitzaren politika joerak bigarren mailarako utzirik, gure borondaterik hoberenakin laguntzen badiogu. Nere ustez, gizon hoberik ezin zen hautatu holako kargu bate-rako.

Nere ustez, ez bertan partaide naizelako, baina Euskaltzaindia da euskararen alderako programaketa bat egin behar duena, aspaldiko urteetatik euskararen alde lanik gehien egin duenez, eta legezkoa zen horrela izatea, hortarako sortua zelako. Plangintza sakon bat egin eta aurrera eramateko batzorde eragile bat izen-datuz, asmoak soilik paperean gelditu ez daitezten.

Plangintza horren barne beharko dute Ikastola Elkarte Bartzeko zuzendaritzakoek, Alfabetatzekoek, Magisterio eskoletan euskara irakasle direnek, euskal kultur munduan euskararekin arduratuz lan egin dutenez eta batez ere Siadeko elkartean sozio-linguistikaz lan egin dutenek, hauek euskararen beharrak zientzia mailan estudiatu dituztenez.

Maisugintza, alfabetatze, euskalduntze, aministralgoan, komunikabideak eta abar, sail bakoitzean diren premiak edo beharrak zer diren eta zelan bideratu behar diren. Siadeco-k osatu digun sozio-linguistikoko lanak badu materialik aski plangintza hau laster gertatzeko. Une honean dator Euskaltzaindiak aspalditik hain beharrezko ikusten zuen lan hau, gaur egungo egiazko egoera ezagutuaz geroari begira lan egiteko.

Epe luzera begira egin dezaken plangintza honek, lau bost bat urtetik behin berrikustea beharko du, ekintzarekin sortzen diren hutsak zuzentzeko, hobetzeko eta bizkortzeko. Nere ustez, euskara salbatuko bada, hogei urteren buruan, Euskal-Herriko gazteriaren erdiak euskaldundu behar ditugu. Honetarako eskolak egokitu behar dira, batez ere eskolak, hiru edo lau gizaldi barru nornahik euskara jakiteko ahalmena izatera bultzatuaz.

Gainera, euskararen ofizialkidetasuna zelan edo nondik nora behar den estudiatu beharra dago. Zeren, geografia guziari ezin diogu eman tratu berdina eta mugatzea nola eramango den ondo ikusi beharko da.

Esan bezala, plangintza guzi hau geroari begira jarri beharko genuke. Orain da une egokia. Ardurarik gehiena hezkuntzan jarri behar dugu. Askori gogortxo idurituko zaie, baina euskaldun eskoletan gaztelera ikastera behartuak dauden bezala, legezko da erdaldun eskoletan ere euskara ikastera behartzea, elebitasuna gordetzen den herrietan behinik-pehin; eta, gainerako erresuma guzian asinaturatzat jarriaz, inglesa edo frantsesa irakasten den era berean. Gizarte berean biziko direnentzat, soziologiak eskatzen duen araura, beharrezkoa baita.

Elebitasunean, bilingue euskaldunok bakarrik izatea, gezurrezko elebitasuna da. Elebitasunak, euskaldunei erdara bezala, erdaldunei euskara irakastea eskatzen du. Eta, hau, bat batean lortu ezinezkoa da, baina bai plangintza on baten bidez epe luze-

ra begira. Eta, lehendakari batek hau onartzea euskaldun izatea baino premiazoago da. Urtetan euskararekin arduratu garenok, honetan ez dugu batere zalantzarik. Euskarak geroari begirako ekintzak behar ditu, askoren artean arduratuaz eta aurrera eramanez. Ekin eta jarrai.

• • •

Días pasados se sacó a debate si era imprescindible o no que el Presidente del Consejo General Vasco debiera saber vascuence. Y era curioso observar cómo se enzarzaban, cual tiriros y troyanos, en un asunto tan delicado como este. Pocos han reparado en los proyectos de los Estatutos de Autonomía, desde Estella, en 1931, hasta el logro de 1936. La mayoría tampoco se han fijado que en los citados Estatutos no se exige ser vascoparlantes para ocupar los cargos públicos, aunque sí se tuvo en cuenta la prioridad y en algunos casos hasta la exigencia para los funcionarios públicos.

En los medios políticos catalanes, por ejemplo, hubiera sido cuestión moral el requisito de saber catalán. Pero la situación de nuestra lengua, por desgracia, es bien distinta. Y tal exigencia se reduce a puro simbolismo. En mi opinión personal, no creo que en nuestras circunstancias se pueda exigir un presidente vascoparlante, cuando más de las tres cuartas partes del país no saben euskara, y nadie es culpable de ello, sino las consecuencias de mala política llevada por gobernantes antidemocráticos y del abandono de otros tiempos.

Lo que sí deberíamos exigir, y con mucha energía por cierto, es la puesta en marcha de un plan general para la recuperación del vascuence. Aquí es donde los gobernantes del Consejo General Vasco, por justicia, han de poner los medios necesarios para la recuperación del idioma que nos han arrancado discriminatoriamente desde el aparato estatal. El libro blanco del euskara arroja pruebas irrefutables sobre este intento de exterminio del vehículo cultural de un pueblo.

Por esto, para ocupar la presidencia, lo importante es un hombre de buena voluntad, que admita un plan que en justicia

nos corresponde, para que promueva el euskara: en la enseñanza, en la administración pública, en los medios de difusión, etc., con un programa gradual de recuperación, para que la lengua hasta ayer opromida cuente con las posibilidades de volver a ganar el terreno que le pertenece. Será un proceso largo, pero no imposible ni desalentador. Bastará que el presidente sea un buen político, al mismo tiempo consecuente, y que su equipo le responda. Para el vascoence lo importante es el futuro.

1978 - II - 27

EUSKARAREN BIZI NAHIA ETA BIZI BEHARRA **Gure hizkuntza autonomi-estatutoen aurrez aurre**

Otsailaren 27an idatzi nuen artikuluak hots handia izan du euskerarekin arduratzen garenon artean. Alde edo kontra, era askotako aburuak ekarri ditu. Nere ustez denak izan dira ongarriak. Gure egoeraren errealitatea hain ongi ikustera heldu ez direnak edo errealitate mingots hau ikusterik nahi ez dutenek, maitasunaren maitasunez, maitasun itsuz beren maite kuttuna ito lezaketenek, hitz beroak eta eztabaida gogorak erabilzeko gertu daude. Baina gure egoera buru hotzez begiratzen baldin badugu, Pascual Iturriagaren aburuz, orduan ohartuko gara «Berotasunak eta errabiak ez dutela beinere gauza iraunkorrik egiten».

Iraultzaile izenez hipokresia asko dago gure herrian. Honegatik, gure bizitzako urterik gehienauk euskararen etorkizunez larrituta bizi izan garenok utopiazko ametsekin aspaldi asperturik gaude eta aurrez aurre jartzen zaigun errealitateari begira jarriaz, zer eta nolako ahalmenen jabe garen aztertuz, behar diren bideak ideki.

Euskal Kontseilu Nagusiko lehendakariak euskalduna izan behar duen edo ez, autonomi-estatutoen konstituzioetan aztertzeaz hasi beharrezkoa da. Gogoz, nik ere nahiagoko nuke lehendakari euskalduna, baina konstituzio erak ez dute holakorik behartzen eta hori bazekiten politikaz ari zirenek. Baina, ekintza

egoki bati loturik lan egiten baldin badugu, gure hizkuntza behar duen mailara edo tokatzen zaion mailara jasotzeko, orduan bai izango dugu lehendakari euskaldunarekin pentsatzeko eta esijitzeko aukera. Etorri zaigun historiaren seme gara, eta inork ez du kulparik gure herrian euskaldun ez izatearena.

Dena dela, gure herriko Estatutoak euskarari buruzkoan zertan oinarritzen ziren ikus dezagun, eta hauek berritzean zer jokera hartu behar den proposatu. Gainerako guzia hutsean jarduzea da.

Euskal-Herriaren autonomia Arautegian, hizkuntzari buruzkoan, berrogei urteko diktaduraren zama astuna kontuan hartuko badugu, Errepublika garaiko Estatutoetan baino babes hobea behar da. Orduan euskara indartsu zen eta ofizialkidetasunaren bidezko laguntza aski zuen euskarak. Gaur, ordea, diktaduraren zapalkuntza eta menpetasunaren ondorioz, ahuldua ez ezik hiltorian irten da, eta bizitza izan dezan maila egoki batera jasoko badugu, tratamendu berezia behar du.

Euskal-Ikaskuntzak 1931an aurkeztu zuena ez zen gaizki garai hartarako, baina hemengo Ahaldundegietatik igaro eta Madrid-eko Gorteetara eramateaz, handik eta hemendik, laburtu ez ezik murriztu zuten euskararen aldetik. Lizarrako lehenengo hartan, 16. artikuluan, garbi asko jartzen zuen «euskaldunen hizkuntza nazionala euskara da. Euskara ofizialtzat ezagutua, gaztelaniaren kondizio beretan izango da». Irakaskuntzan ordea, euskaldun erresumetan, euskaldun haurrei, irakaskuntza maila guzietan euskaraz irakatsi gaztelera asignaturatzat jarriaz, eta gaztelerazko eskoletan euskara irakatsiko zen asignaturatzat. Garai hartako egoerarentzat ez zen guti. Ez horixe. Gainera, Diputazio eta Udaltako funtzionarioei euskara ikastea behartu zitzairen.

Baina, 1932ko Estatutoetan, euskarak ez zuen hainbeste babes. Gestore probintzialek ikutu zuten Euskal-Ikaskuntzako proiektu hura, eta, esan bezala, murriztuta irten zen. Lehenagoko nazional hizkuntza kontzeptu berak ere aldakuntzak izan zituen. Gipuzkoako Diputazioak argitaratu zituen proiektu haietan, hara zer esaten zuen: «Euskalerritarren jatorrizko hizkuntza euskara da, eta hizkuntza honek izango du, erderak bezala, lege-indarra».

«Euskalerrria eta Espainiako agintariek elkarren arteko harre-

manak eta elkarrekin izango dituen gora-behera guztietan, eta baita, Lege-berri horren eta haren artekoetan ere, erdera bakarrik erabili ahal izango da lege-indarrez».

«Euskalerrian bizi den edozein lagunek, euskal-elkarte barruan behintzat, Auzitegietan nahi jardupide arazodun batzarretan euskara erabiltzeko eskubide oso-osea izango du».

«Euskalerriko Jaurpide arazodun eta Auzi arazoetako Batzak, berak berez hartu eta erabakiko dituen arazo eta auzi guztiak, erderaz eta euskaraz argitaratu edo adiaraziko dira, erabaki hoiek euskaraz egiten den lurraldeetan bete beharrak direnean».

«Euskaraz egiten den Euskalerriko lurraldeetako eskoletan, erdera eta euskara, biak erabiliko dira irakaskuntzak emateko eta irakaskuntzak emate hau nola zuzendu eta erabiliko den zehatz jakiteko, lurralde haiek menpeko diren Diputazioek esango dute zer egin beharko den».

Beraz, hemen ez da Lizarrako Estatutoaren zehaztasunik, euskaldun hurrei gaztelera asignaturatzat eta erdaldunei euskara. Hain oinarrizkoa izanik bere funtsean, hemen ikusten da nola erori zen arauen giharra.

Funtzionarioei buruzkoan beste honako hau jarriko zen: «Jaurpide arazodun eta Auzi arazoetako otseinak nahi eta nahi ez euskaldunak izan beharko dute; baina sortarau hau argitara ateratzen denean zeregin eta leku horretan lehendik lanean daudenek, ezingo dira ezergatik ere, beren ogibideetatik kanpora bialdu euskaraz jakin ezarren; eta beren ogibidezko eskubide guziak deduz gordeak izango dira».

Euskararen liburu zuria delakoak bere 3. zatiko 5. atalean aztertzen du gai hau, eta funtzionarioen eragina edo eskua agertzen da euskararen alderako babesak gutitze hortan. Baina, Errepublikaren konstituzio berak ere hala behartu zuen, gaztelerrari preferentziak emanez. Garai hartako tira bira hoiek ongi ikertzen ditu Jose Manuel Castells-ek *El Estatuto Vasco* deritzan liburuan.

Berrogei urte igaro eta ura bere bidean. Euskaldunak ez ote du eskubiderik bere etxean?

Gaur, preferentziak, inork izatekotan, euskarak behar ditu. Preferentziak eta behar bezalako laguntzak. Autonomiaren arautegietan eta hezkuntza sailean, lege zehatzak eta plangintza ego-

kiak, euskarak behar duen tokia har dezan. Iragan urteetan go-
bernarien ukapenak izan baditu, orain babes berezia merezi du;
ukatu zaien gizaldietakoei semeak euskalduntzen lagunduko duen
babesa. Historiaren legez, euskarak ez du zorrik, baina bai har-
tzekorik.

Zeren, gure herriko historiak trantze pasarte hoiendorioetan
jarri gaituanez, euskaldun garenok eskubidezkoa dugu gure hiz-
kuntzaren alde erabaki egokiak eskatzea; euskara bizi dadin
hartu beharko diren erabakiak, indartsuak, legezkoak, eskubide
osoaz euskararen gordetzea eta erabiltzea salbatuko duena, gure
hizkuntza etorkizunean ere hizkuntza bizia izan dadin.

Azken batean, ez baita herririk hizkuntza gaberik.

• • •

El libro blanco del euskara, en el capítulo 5 de la tercera
parte, páginas 449/460, analiza el idioma en la política estatua-
ria, sobre el tratamiento dado al vascuence en los diferentes Es-
tados de Autonomía. La oficialidad del idioma, su aplicación
en la enseñanza, la función pública y las disposiciones sobre do-
cumentos públicos. Desde aquel primer proyecto de 1931, elabo-
rado por la Sociedad de Estudios Vascos, que se conoce por el
Estatuto de Estella en razón al lugar de su presentación, hasta
la aprobación de 1936, fue un memorable proceso debidamente
estudiado en la obra *El Estatuto vasco* de J. M. Castells.

Las medidas adoptadas en el primer proyecto de Estatuto
aprobado en Estella, en lo que concierne a la lengua vasca, son
mucho más favorables que en las ulteriores modificadas de 1932,
y que éstas serían las definitivas para la implantación de aquel
Gobierno de Euskadi. Aun así, lo aprobado hubiera sido suficien-
te en el estado en que se hallaba el vascuence, pero a raíz de la
guerra civil, la historia le ha sido adversa a nuestro pueblo y el
euskara ha salido de las más perjudicadas. Los que decían que
el euskara era «la joya lingüística de la hispanidad» y se auto-
proclamaban como los más patriotas, fueron los mismos que in-
tentaron su exterminio.

Al reconsiderar en el preautonómico actual, es de esperar que

el idioma sea merecedor de un trato especial que favorezca a su recuperación. Y es sobre todo en la enseñanza, donde habría que seguir la normativa fijada en el primero de aquellos proyectos autonómicos, si bien en el derecho jurídico el ciudadano pueda elegir libremente cualquiera de las dos lenguas, incorporando traductores oficiales en aquellos juzgados, notarías y negociados donde los titulares no supiesen euskara.

Por otra parte, es muy importante el acceso a los medios de comunicación y difusión, más la aceleración de las campañas de alfabetización entre los vascoparlantes y disponer de los medios necesarios para la euskaldunización voluntaria de los adultos.

En nuestro caso, resolver el problema lingüístico es fundamental, pues ello supone salvar la identidad de nuestro pueblo.

1978 - III - 13

BAI, EUSKARARI!

Berriz ere esan dezagun Detxeparekin batean: «Euskaldun den gizon orok altxa beza burua». Historiak, berriz ere, une berezi bat eskaintzen bai digu, gure hizkuntza aurrera edo atzera egin lezakeana. Hilzoria geldiaraztea ez bai da aski, eta erabaki zehatzak hartu beharrean gaude aro berri honetan.

Diktadudaren zerbitzuan bizi izan direnek, luzapena eman nahi dute; gure kulturarekin inoiz arduratu ez diren politikariek, gaixoa enplastu epelekin sendatzeko arauak eskaintzen dituzte; erdel eremuak jabeturik bizi diren abertzaleentzat, itxura soilak betetzeko euskara aski da. Baina gure hizkuntza jatorra egungo bizitzaren mailetara jaso eta erabili nahi dugunontzat, hoi en esanak, aginduak eta eskaintzat, ez dira aski. Eskubide natural baten jabe gara. Guk ez genduen hautatu gure sorterria eta euskaldun izatea, baina hala jaiotzearen eskubidea zor zaigu. Lege natural batek ematen digun eskubidea, eta ez gizon batzuk kanpotik jarri nahi digutena, ez eta ere kanpotikako horrek benderatu zituztenak orain guri ezarri nahi digutena, ez. Esukaldunok eta euskal-

dundu nahi dutenek, lege natural batek ematen digun eskubide osoa dugu gure hizkuntzaren zoriz. Hau onartzerik nahi ez dutenek, jakin bezate zikin eta legez kontra ari direla; eskubide natural baten aurka.

Egoera honetan, eta une berezi honetan, beharrezkoa zitzaigun erantzun zehatz bat ematea, eta zehatza bezain zihurra da Euskaltzaindiaren deihadarra: Bai, euskarari!

Gure hizkuntzak iraungo badu, biziko bada, gaur egungo beharretarako txukunduko bada, indarrez hots egin beharra dugu: bai ala ez. Beste hautapenik ez dugu. Zenbait txepelen epelkerietatik irtenaz, zehatz eta garbi joka dezagun.

Gaztelerak ez du problemarik eta ez du laguntza beharrik. Hala ere, hor ari dira euskaraz irakasteaz hura galzorian jarriko bagenu bezala. Behartzea ez omen da komeni, eta erdara ez ezik inglesa ere behartzen dituzte Euskal-Herriko hezkuntza mailetan. Gai honi buruzko gogoetaz ariko bagina, ez zitzaigun idurituko zentzuzkoa, baina bai gezurrezkoa. Txarragoa dena, arrazoi itxurazko gezurrezkoa.

Bai, euskarari!, eta aurrera! Hau da egungo egoerak eta bideak erakusten diguna.

Gizaldi hontan jaio garen euskaldunok zama handia dugunez, ausart erantzun beharra dugu. Euskaltzaindia, bere bete beharrez arduratsu bizi da eta bere kezkek herriari agertu nahi dizkio. Euskaltzaindiaren egitekoa izanik: euskararen gramatika legeak ikertu eta mamitzea, hizkuntza honen idazlangintzarako argibideak eta arauak ematea, hiztegia biltzea, bere erabilkera aintzinatzea, hizkuntzaren eskubideak zaintzea, gizarte maila guztietan gai bihurtzeko lan egitea, e.b. 1918an lan horietarako sortua, lau diputazioek onarturik.

Langintzok aurrera eramateko ez du inondikako laguntzarik. Esperantzazko hitz onak jasotzen ohitua dago; baina, bai, badaki, geroko hobearen begira, euskara hiltzora. Honegatik, laguntza behar du. Diru laguntza, bere asmotako lanak aurrera eramango baditu. Baina, era berean, herria bera kontzientziatu nahi du, euskararen egoeraz eta dituen premietaz.

Edonondikako dei eta eskariak hartzen dira Euskaltzaindian gure hizkuntzaren ikerketarako eta tesi gaietarako bibliografia

«Bai euskarari» kanpainako ikurra, Nestor Basterretxeak egina

eta agiriak eskatuz. Ahal dugun neurrian erantzuten zaie, gure ikertzaile eta jakitueni beren denbora baliagarria galeraziaz. Aspaldiko asmoa dugu, inoiz aukerarik baldin balitz ordenadore baten bidez honelako zerbitzuak ematea. Baina, asmo honek, material garestia eta hontarako gizonak eskatzen ditu. Hala ere, Euskal-Herriko Unibertsitateak berak sortuko dituen beharrak kontuan izanik, fakultate bakoitzak bere ordenadorea edukitzea garestiago litzake, eta hizkuntzari buruzkoan Euskaltzaindiak jarri dezake bertako eta herbesteko guzien zerbitzurako.

Honek beronekin dakar toki edo etxe handiago baten beharra, artxibo, liburutegi eta abar, hobeto osatu ahal izateko. Irakasleak eta ikasleak hain beharrezko dituzten tresnak, hiztegi, gramatika, testugintza eta abar, hau ere Euskaltzaindiari dagokio. Baita ere, lehen lehenago bezala, herbestean linguistika ikastaroak egin ahal izateko bekak ere.

Guzti hori ez da guti, baina oraindik gehiago ere bada. Euskal

literaturako liburu hautagarrienak, klasiko eta obra zahar, hauek argitaratzea litzake beste lan bat. Euskaltzaindiak burutu beharrezkoa hau ere. Argitalpenok berez errentarik emango ez dutenak, baina bai gure literatura hobeto ezagutzeko aukera eta hizkuntzak berak lan hoiekin beharrezko duen prestutasuna.

Eskuarte behar dugun tresneria da hau. Gobernuari eta Diputazioei diru eskatzen jarraitzea, eremu soileak predikatzeko bezalako da. Aspertuak gaude horien hitz goxoak entzuten. Behar bada autonomiak ekarriko dingo laguntza hoberik. Hala espero dugu. Baina gu ezin gindezke egon geroari begira. Gero izan daitezken bide hobeak, orain markatu behar ditugu. Orain egiten dugunak, gerokoa bizkortuko du. Euskarak, biziko bada, presa du. Politika ekintzak berak baino presa gehiago. Eta, jakinarren ere, zenbait politika erak bide hobeak aukeratuko dizkugula, hala ere, ezin dugu itxaro. Garai hontan egiten dugunak askoz ere gehiago balio du, geroko norabideak hartzeko, bizibidearen helburuak lortzeko.

Luzapenetan, epelkarietan, eta azalezko itxuretan ari direnek, ezetza ematen ari zaizkigu. Honegatik, guk, har dezagun egiazko euskaltzaleen jarrera, esanaz: Bai, euskarari!

* * *

En estos momentos tan cruciales que atravesamos, en los que se pone en juego el porvenir de nuestro pueblo, su cultura y su lengua, la Real Academia de la Lengua Vasca asume las responsabilidades de los fines para los que fue creada por las cuatro Diputaciones, aprobada por el Decreto 573/1976, y, recientemente, por el propio Consejo General Vasco. Dichos fines constituyen: Investigar y formular las leyes gramaticales del idioma vasco; dar orientación y normas para el cultivo literario; laborar por la formación de un lenguaje literario unificado en léxico, pragmática y grafía; promover su uso y velar por los derechos de la lengua, a fin de que ésta pueda ser medio de expresión de la comunidad a todos los niveles; fomentar la celebración de concursos literarios didácticos; promover los estudios de filología y lingüística con la creación de cátedras de lengua y literatura

vasca, y expedir los oportunos títulos y certificados. Toda esta misión se le encomendó por las diputaciones vascas (naturalmente, Navarra inclusive) y el propio rey Juan Carlos I aprobó en el aludido Decreto.

Pero en estos momentos tan decisivos, para marcar un futuro esperanzador, la Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia, no dispone de los medios económicos que le son necesarios para el desarrollo de sus fines. El Consejo General Vasco, hoy por hoy, no dispone ni de medios ni de suficiente poder para esa ayuda, y en algún apartado de la administración central duermen los presupuestos de la entidad responsable del desarrollo de la lengua y literatura vascas. Las Diputaciones llevan ya muchos años desatendiendo las necesidades de la entidad, que siendo su gasto de mantenimiento doce millones de pesetas en el momento actual, sólo percibe de ellas la suma total de novecientas cincuenta mil. Como única esperanza para tratar de solucionar el problema que en estos momentos viene a ser urgente, son la iniciativa privada y el pueblo.

A la vez, la Real Academia de la Lengua Vasca, trata de concienciar al propio pueblo, que siempre le ha apoyado, y a la recíproca le ha ofrecido sus servicios. Aunque nos resulte lamentable el confesarlo, la ayuda popular y la de algunos centros privados siguen siendo, hoy por hoy, la única esperanza de Euskaltzaindia.

Hemos de trabajar para la reintegración del vascuence a la vida diaria del país en todas sus dimensiones y es de necesidad imperiosa disponer de modernas instalaciones, con ordenador inclusive, para la recepción y expedición a modo de banco de datos lingüísticos, para ofrecer el adecuado servicio a las Universidades y estudiosos de la lengua; formación de profesorado a todos los niveles; editar y promocionar las obras de clásicos y de interés general, para que nuestra literatura se difunda; preparar diccionarios especializados para las exigencias modernas; y, en consecuencia de todas estas actividades, disponer de locales adecuados para el trabajo. Todo lo que en una nación moderna la administración gubernamental se encarga de orientar y apoyar y aquí, aunque nos asista un derecho natural, se desentiende y se

desatiende. Luego, hay sobradas razones para clamar «Bai, euskarari!». Sí, al euskara.

1978 - V - 22

AHALDENA, ONAREN URENGOA DA

Egungo egoerak, duela hamar urte esanak berritzera nakar. Euskaldunok maiz ari gara gure mintzairaz gutxi-etsirik, daukaguna baino ez daukaguna nahiago dugula edo. Eta horrelako usteak ez digute kalte gutxi egiten. Batasuna lortzeke dugu, eta norperana edo auzokoana sarri baztertzen dugu, edo ridikulizatzen dugu. Esate baterako, eurena gutxi-etsitze hau oso zabaldua dago eibartar euskaltzaleen artean, eta horri gaineratzen badiogu auzoak —batez ere urrutikoak, zeren urrutikoak bai dira gutxien dakitenek— guregatik esaten duten guztia, ez da harritzekoa euskaltzale ez diren eibartar euskaldunak beren mintzairaz lotsaturik erderara jotea.

Baina, hontan, auzoak ez direla txarrenak esan dut, eta inoiz edo gehienetan ez eta ere urrutiko euskaldunak, baizik euskararik ez dakitenek edo euskara motel baten jage direnek, maiz erdaraz eta gutxitan euskaraz mintzo direnek. Gutxitan eta esnedunakin edo basarritarren batekin arkitzen direnean bakarrik. Hoiiek onenak ez badira ere, Euskal-Herriko erdaldunek ez dira hobeak, batez ere hauek, euskaraz jakin gabe beren buruak euskaltzale badituzte. Euskaraz euskaragatik ari geranok amaika holako aguantau behar dugu. Halajaina! Euskararik ez dakiten tolosarrak ere Eibarkoaren lepotik parrez ete berena hoberena delako harro-harro. Eta, Eibarko hizkera esaten dudanean, kasurako berdin da Ondarrukoa, Bemiokoa, Arratiakoa, Azkoitikoa edo Nafarroako Sakanakoa. Bizkaian Markiña, Gipuzkoan Tolosa edo Lapurdin Donibane Lohitzune-koan fama ona ez duten herri hizkera guztiak zaizkie ridikuluzkoak, zentzu gutxi eta euskara gutxiagoren jabe diren ahozabalei.

Gauza xeheak dira, jakina; baina gauza xehe hoiiek amaika kal-

te egin digute eta egiten ari zaizkigu. Ikusi besterik ez dago azkenean Bilbon lehen aldiko «Anaitasuna» berari zer gertatu ziztaion. «Anaitasuna» Bizkaiko euskera jatorrean zetorren. Txukun egin nahirik, bizkaitar euskaldunek egiten duten baino askozaz garbiago, baina bizkaitarrek ondo ulertu ziteken eraren nehurritik irtetzeke. Baina, betikoa: euskaraz mintzaten ez ziren euskeltzaleak, erdara ongi dakitenez, erdararekin zer ikusia zuten hitz asko bilatzen omen zituzten eta, jakiña!, hori ezinezkoa zen gure mintzaira orbangabearen azaletiko itxuren prestijiorako. Eta, orduan zer gertatu zen? Ba, hau: euskara zabaltzeko dirua ez dela problema, esaten duten hoietakoak (nonbait, diru asko erabiltzen dutenek eta beren ardurarik handiena non enpleatu asmatzea zaien hoietakoak), diru laguntza ukatu zioten. Eta, ito eta kitto. Agur! «Anaitasuna». Euskararen itxuragaitik, anaitasunik ez eta etsaitasuna bai.

Alde batetik, prestijiozko euskara batu bat ez izatearen kontuak dira hauek, zeren euskararen batasuna egiten den egunetik (eta lehenengoz euskara idatziaren batasuna behar) seriozki hasiko gara gure literatura hobeto eta gehiago lantzen eta hornitzen. Landuak eta hornidurak ematen dio hizkuntzari behar duen itzala; behar duen «tornua».

Bitartean, iñosokeria ugari. Herri hizkerak konponketa dute; euskal alfabetatze kanpainetatik ongi ikusi den gauza da. Baina euskara galdu den tokietan, konponketak, askoz ere nekazagoak izango zaizkigu.

Euskal Herrian zehar, nongoa naizen galdetu didatenean eta eibartarra esan, amaika aldiz entzun ditut asto-beltzarenak, gure euskaragaitik. Gainera, «alkatia kabezan banda minuzipalakin, eta pueblua masan...» eta horrelako erretolikak. Eibarren esaten ez direnak eta bertako euskararekin esan ezin ditezkeanak gure bizkarrera erantsiaz. Eibarren euskara zaindu dutenek oso ongi konprenditzen dute giputz euskara eta lapurdikoa ere euskerarik ez dakiten gipuzkoarrek baino hobeto, jakina; eta bizkaiera gatik zer esanik ere ez. Nik ez baizik Altube berak esana da eibartarren aditza os-osorik Frai Bartolome idazle handiak erabiltzen zuen ber-bera dela. Guk ondo dakigu, gure euskara. Elgoibar eta Plaentziakoarekin baino hurrago dagoala Markiña-Etxebarrikoakin.

Baita Durango aldekoarengandik baino ere.

Honekin agertu nahi dut, gure euskara mordoiloak baduela konponketa, mordoilo irauntzen duen artean. Galtzen denean, joana-joan.

Bizkaiko euskara ez dakiten giputzak, beren erakoa ez den guztia txartzat hartzen ere badakite, eta euskararik ez dakiten bizkaitarrak, Bilbo aldekoak bereziki: «Eibartarra, kaballua, bentania, trigua maduratzeko...». Baina, lehen ere esan dut gure lepora datorzkigun asko ta asko guk esan ezinak direla: «madurau», nekez daki eibartar euskaldun batek, batez ere zaharrak, eta era berean gutxi gora-behera «trigua». Errazago entzungo da eibartar gaztetxo euskaraz ez dakitenen artean: «gustoko», «txanda», «mutxikin», «okaran», «bezero», «biotzerre», eta abar, hoietariko asko erderaz zelan esan ez dakitelako.

Honela dira gure gauzak. Aspaldikoa da hau, eta batasunezko euskara bat lortzen ez dugun artean iraungo duena. Hara zer zion Mogel-ek bere *Konfesió ta komunioko sakramentuen gañean Erakusteak* zeritzan liburuaren hitzaurrean (1800-ean argitaratu zen liburu hau); liburu gipuzkeraz dago eta geroagorako bizkaieraz jartzea agintzen zueanean, hau zion: «Liburu berau ipintzea uste det Bizkaiko euskeraz ere. Ez dakitenak uste dute Bizkai guzian esaten dala: *Ené, ara toroa plazaan manzania jaaten*. Bilbotarren erdi erdera erdi euskera daukate Bizkai guziko euskeratzat. Ez da ordea ala. Eztitsuagoak dira giputzen itzak; baina itzen euskaratasun, garbitasun, ta euskera legeen aldetik, ez dio ezer zor Bizkaikoak».

Nork esan, «toroa manzania jaaten» ikusi zutenen ondorengoak, eurak orain hori esateko ere gauza ez direlarik, besteen lepotik parre eta adar-joteak, edo hobeagoa ez den garbikeriak eskatzea?

Problema hauen erabagi bakarra, euskararen batasuna da. Batasuna nahi ez duena, problema hoiei indarra ematen ari da. Eta, euskararen erdalkutsurik ez duten hitzak nahi dituenak, har beza esperantoa. Berdin baita, baldin euskerak ehundaka urteetatik bere dituenak, atzo norbaitek laboratorioan asmatu dituenen tru-

ke eman behar badira.

* * *

Los inconvenientes de una lengua sin una unificación o estandarización en el uso escrito, trae consigo muchísimos inconvenientes para el escritor euskaldun. La discrepancia de opiniones, a veces, para muchos que no hablan vascuence, consiste una postura cómoda para eludir su aprendizaje, y la diversidad de opiniones, desde los modismos, deslices, lapsus y faltas cometidas en el uso, a veces sirven de arma arrojadiza hasta para los que no saben euskera, con tal de discrepar o herir a otra persona que no coincide en sus gustos, ideas o credos.

Hace unos días recordaba Amatiño en un buen artículo de Deia, que el vascuence hablado apenas suscitaba polémicas, pero la misma lengua hablada puesta en letras de molde ocasionaba a veces duros debates de escaso fundamento.

Este proceso continuará mientras el vascuence no logre la unificación escrita como toda lengua culta, mientras las publicaciones no cuenten con correctores con la misma normativa, mientras la lengua no se enseñe con normalidad en la escuela.

Es preciso decir también, que la lengua hablada en su forma popular, generalmente suele ser correcta en su estructura, a pesar de las deformaciones por contracciones y fonetismos. Estas convendría evitar. Y la adulteración del léxico, por lo general, no es más que la apariencia externa. Los vocablos sirven de préstamo y a un idioma le pueden hacer más daño los neologismos que las palabras de origen extraño. Vaya mi artículo de hoy, con unos cuantos ejemplos, a reconsiderar los criterios que hace algunos años publiqué en la revista *Egan* y que los considero de actualidad.

En nuestra situación, más vale cualquier variedad dialectal, hoy por hoy, pero sobre todo si se aplica tras las orientaciones recibidas en las campañas de alfabetización, cuyos resultados son por todos reconocidos como positivos para aplicar el euskera hablado al escrito, de modo que a partir de cada variedad se enriquezca la lengua común.

Avancemos sin olvidar que la lengua es un vehículo de comunicación, y como tal, el escritor ha de dar un contenido temático en el uso.

1978 - VII - 24

EUSKALTZAINDIAREN VIII. BILTZARRA

Irakurleak egunkarietatik jakingo duenez, Euskaltzaindiaren VIII. Biltzarra L. Elizalde-ren omenez egin da Bergaran, bere sorterrian, jaioturtearen ehungarrena betetzean, bergarar hau duela hirurogei urte Esuskaltzaindiaren sortzaileetako bat izan zenez. Eta bost egunen buruan batzarrean erabili den gai bakarra euskara idatziaren batasunezkoa. Euskara idatziaren batasuna egitea berea bai du Euskaltzaindiak, beste bete behar batzuen artean hortarakotz sortu zelako.

Iraillaren 4an, astelehenez hasi ziren hitzaldiak, arratsaldeko 5etan, agurrez eta Biltzarrerako gai eta arauen xehetasunak agertuz, eta 5etik 8ra bitartean ikerketa hitzaldiak, bi zatitan banaturik; a) Arantzazuko Batzarrak duela hamar urte gomendatu erabilkerak izan duen harrera aztertuko zuen sozio-estadistikazkoa; eta, b) Linguistika sailekoa, bakoitzak bere espezialitate edo jakitatearen arabera eman zitzaion gai berezia aztertuko zuena.

Honako hauek ziren hizlari: Martin Ugalde, Joan Mari Torrealdai, Xabier Mendiguren, Andoni Sagarna, Mikel Zarate, Jean Haritschelhar (Euskalerrriaren iparraldekoen izenean), Ibon Sarasola, Luis Mari Mujika, Jose Luis Alvarez Enparantza «Txillar-degi», Patxi Altuna, Alfonso Irigoyen, Koldo Mitxelena eta Eustasio Etxezarreta.

Hitzaldi horiez gainera, aintz txosten irakurri zen euskararen batasunari buruz.

Hitzaldi guziak ez ziren maila zerekoak, gai guziak ere ez ziren bezala. Gai batzuk, lehendik landuagoak datozelako eta beste batzuk berez batasungarriago direlako; beste batzuk ordea, naturala den bezala, puntu zalantzazkoagoak edo oraindik aski es-

tudiatu gabeak. Era berean, gai batzuk besteak baino eztabaida-garriagoak bihurtu ziren. Hala delarik, batzuk batasun bidea aisago ebaki ba zuten ere, bestek saiaera jakingarririk azaldu zuten. Azken batean, euskara idatziak hain beharrezko duen bide hori sasiz garbitzeko eta aurrera aintzintzeko argiago ikus dezagun.

Euskara idatziaren batasuna behar beharrezkoa dugu, munduko hizkuntzarik gehienekin egin duten bezala. Gu ez gaude batasun bidetik joan nahi ez dutenen kontra. Bakoitzak bere bidea hautatzeko eskubide osoa du. Euskaltzaindiak bide bat ebaki eta gomendatzen du, bere egitekoetarik bat hori denez. Eta, munduan beste inork Akademiak edo Estatuak egin ez duen bezain era demokratikoan azaldu ere, nahi duen guztiak bere arrazoiak azaltzeko eran, aldez aurretik hortarako deiak egin zituenez. Hamar urteren buruan ez da beste alternatibarik sortu. Batzuk herri euskara aipatu dute, baina kontrako bezala hori diona, hutsean ari da. Batuak edo baturantzekoak ez baitu ezer lehendik herriarena ez denik. Geu gara herri, eta euskaldun herri ororena hartzen du oinarri, ez xoko soil batekoa. Bestalde, idazlerik gehienen joera kontuan eduki da, zeren hauek markatzen bai dute euskara idatziaren batasun bidea.

Arrazoiak anitz dira, baina sarrerako hitzaldian Mitxelena esan ziguna gogoan har eta ez ahantzi: «Guztiok elkarganaturik, iritziak iritzi, eta maite omen dugun hizkuntzari begira, ahulak ahula indar dezake. Eta ahulen multzoak, bata bestearen arri-muan, gogor egin diezaieke indartsuagoi. Batez ere, Eusko-Ikaskuntzaren sortzaileek gogoan zutena guk ere gogoan hartzen badugu: *Txikiak andia benzi leidi, asmuz ta jakitez*».

Estadistika beharrezko zen, neurri handi batean honek markatzen bai du idazleen joera nagusia, eta hala aztertu zen 1967-1977 urteetako testu masa. Hemendik ikusi zen % 61,3-koak Arantzazuko gomendioak jarraitzen dituela eta gainerakoak elkarregandik sakabanaturik ari direla. Egia esan, batasunaren iritziak denak ez dituzte jarraitzen hain hertsiki, baina bide hortatik kanporakoen joera desberdinagoa eta sakabanatuagoa dela nabarmen azaltzen zaigu.

Hainbeste esamez eman duen H letraren erabilkeraz, era asko-

tatik ikusitako xehetasunak eman ziren, baina testu masa horren arabera, % 62-koa idatzi da H-kin.

Estadistika duda-mudaz jarri zutenek ere agertu ziren. Baina, oinarri gabeko salakuntza, zehatz, hutsa non den agertzen ez duena. Erabili behar ziren hitz batean hutsa agin zen, hitza oker hautaturik, baina hau H-ren kaldean izan zen, zeren beste hitz batek H gehiago emanen bai zuen.

Hizkuntza saileko hitzaldiak erakutsi zigutena, zera izan zen, hizkuntza zenbat eta sakonago ezagutu, ustez txikiak iruditzen zaizkigun gauzak zer prolema sortzen duten. Arantzazuko Batzar hartatik geroz gende ikasiagoa agertu zaigu. Elkarrizketetan bihotz asko ere erakutsi zen, baina dakitenek bihotzaz gainetik burua jarriaz. Han, bihotzik inori ez zitzaigun falta; jakinduria bai. Eta, biak lotu ezik ez dugu ezer egiterik.

Azkenean, hara agertu ginen euskaltzain osoak bildu ginen; L. Villasante, J. Haritschelhar, J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty, A. Irigaray, A. Irigoyen, P. Lafitte, E. Larre, E. Knörr, F. Krutwig, L. Mitxelena, J. San Martin, J. M. Satrustegi eta A. Zabala. Bestalde, X. Diharce «Iratzeder», P. Larzabal eta J. M. Lojendiok beren ezin etorria adiaraziaz, bozetarako poderioak agertu zituzten, bost egunen buruan izan ziren hitzaldi, txosten eta elkarrizketak kontuan haturik, estudio zehatzagoak eginala arauak finkatzen joatea, Batzarreko lan guziak «Euskera»-ren ale batean argitaratzea eta oraingoz herriaren aurrean adierazpenezko agiria irakurtzea erabaki zen.

Arratsaldeko bostetarako programatua zen Biltzarraren amaia. U.N.E.D. ikastetxeko elizan izango zenez, neuk ere erosi nuen arkupeetan salgai zen *Manual devotioñezcoa* eta mahaiburuan jartzeaz, nereko gogoetaz ari nintzelarik, han-hemen begiratuz, hara zer irakurtzen nuen 131.orrialdearen hondarrean:

*Gratia eguiguçu othoi, munduaren Iabea,
Çordun leguez complitceco gueure eguin bidea.
Desohora ezgaitçaten hartu tugun carguec,
Ceren hotztu gaituzqueten vntcico trauailluec.
Bañan guehien den leguez gure eguin bidea,
Iauna, othoi eredura iguçu verthtutea.*

Eta, hara hemen euskaltzain osoek aho batez onartua:

Euskaltzaindiak bere VIII. Biltzarraren ondoan adierazpen hau agertzen du:

1.—Biltzarrerako egin diren azterketei esker, garbi ikusi du duela hamar urte Arantzazun eskainitako batasun asmoa eta arauak izan duten baietza eta eragina.

2.—Hori horrela delarik, orduan hartu zen bidetik, euskararen batasun lanak aztertzea, sakontzea eta aintzinatzea nahi du.

3.—H letrari buruz iparraldeko zazpi euskaltzainen lana balioko iritzirik, oinarritzat hartzen du. Horretarako hainbat lasterren argitasun zehatzagoak emango ditu.

4.—Bustiduren grafia alde batetik, deklinabidea eta erakusleen formak, bestetik, aski ikertuak daudelakotz, erabakiak hartze premia ikusten du.

5.—Euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak aztertu eta landu behar direla uste du, ortografia eta hizkuntzaren azpiegitura zainduz.

6.—Gure irakaskuntzaren behar gorriaz jabeturik, «Ministerio de Educación y Ciencia» eta «Ministère de l'Éducation» direlakoie eskaria zuzenduko die: Irakasle prestakuntza-eskoletan biderik zabalenak eman ditzaten, beharrezko baita:

a) Edozein sailetan, eta maila guztietan ikasten ari dena euskaraz irakasteko gai bihur dadin eta

b) Euskal Herriko eskola horietan guztietan sor dadin Filologia Euskal saila.

7.—Batasunerako bidean ari diren Erakunde eta Elkarte guztiekin premiazko harremanak indartzeko nahia aditzera ematen du.

Bergaran, 1978ko irailaren 8an.

Hau zen guztia eta ez zen guti. Eta, hau ikusirik, han zen plaentziar batek esan zidan, euskaltzainok gizon «atxeginak» ginela.

* * *

La semana pasada ha tenido lugar el VIII Congreso de la Real Academia de la Lengua Vasca, en la villa de Vergara y en

homenaje póstumo a Luis de Elizalde, uno de los fundadores de dicha institución, con motivo del centenario de su nacimiento. El tema desarrollado durante las jornadas de cinco días ha sido el de la unificación del vascuence escrito.

Se analizó la respuesta de los escritores con un estudio estadístico, en su praxis, sobre la normativa emitida en el congreso de Aránzazu; hubo ponencias técnico-lingüísticas sobre diversos aspectos de la lengua, se leyeron numerosas comunicaciones; y, por último, reunidos en privado los académicos numerarios deliberaron sobre el desarrollo del tema y, por unanimidad, acordaron redactar un informe para ser leído en público en el acto de clausura.

En líneas generales, a la vista de los resultados de los diez últimos años y los estudios presentados al Congreso, se reafirma la línea tomada durante aquel Congreso de Aránzazu, y proseguir en los trabajos de unificación siguiendo la pauta adoptada entonces. Considerando valioso el trabajo presentado por siete académicos del Norte del país en torno a la utilización de la H, se tomará de base y se difundirán como norma de precisión. La grafía de las palatalizaciones, las formas de los demostrativos y de la declinación han sido suficientemente investigados y se ve la necesidad de tomar decisiones sobre esas materias. Los dialectos y las formas literarias de las diversas zonas se consideran para seguir estudiando y a su vez desarrollando, conservando sus subestructuras y la ortografía de la unificación. Conscientes de los problemas de la lengua se acuerda dirigir peticiones a los Ministerios de Educación de los Estados español y francés, en solicitud de plenas facilidades para introducción del vascuence en los centros de enseñanza y poner los medios necesarios para la preparación del profesorado en las escuelas de Magisterio y creando cátedras de Filología vasca. Y, por último, procurar estrechar más los lazos entre esta Academia y las diversas entidades que trabajan por la unificación de la lengua.

Hubo 277 participantes en el Congreso. De ellos, 14 eran académicos de número, 33 correspondientes y 2 miembros de honor. Los asistentes pudieron obtener los textos de todas las ponencias; hubo un servicio que xerocopiaron 42.000 folios. Y los pe-

riodistas presentes en las reuniones fueron doce.

Todas las críticas, naturalmente, no han sido favorables. Pero en ningún país del mundo nos consta que se haya llevado la decisión sobre la unificación de la lengua como en esta ocasión ha hecho Euskaltzaindia.

1978 - IX - 11

H LETRAREN ARAZOA GIPUZKOARREN ARTEAN

Batzuen H letraganako gorrotoa, beste batzuri konpreni ezina zaigu. Ulertu ezin hau, ez bakarrik ortografia betidanik aldakorra delako, baizik gainerako letrak bezala latinaren bidez hartua dugulako eta euskarazko lehen izkribuetan presente dugulako. Euskara idazten hasi zenetik, H «madarikatua» hor dago.

Euskalki batzuetan ahoskatzen dute, beste batzuetan ez; baina, badira kontsonantez aldatuz: *agoa*, *bigar*, *bixotza* eta antzerako hitzetan, inoiz fonetismoak badira ere; hor dira Nafarroan *gan*, *gemen*, *gura...*; *kan*, *kemen kura...* baina hau ere arrazoibide kaxkarra litzake, Mendebalean *z* eta *ts* ez dituzte edo ez ditugu ahoskatzen, baina ez zaigu iduritzen hauek kentzea, naiz eta hiztegian H bera baino gehiagotan konsultatu behar badugu ere. Nere asmoa ezta eztabaida hoietan sartzea. Bakoitzak hauta dezala zer komeni zaion, bere uste edo gustoen arabera, eta libertate osoarekin jokatu. Nik gaur hemen agertu nahi dudana, zera da, H letra gipuzkoar idazle artean inoiz erabilia izan dela, eta hontarako lekukotasunak jarri nahi nituzke. Jakina da Landuchio-ren hiztegian (1562. urtekoa) atxeak agertzen direla, Nafar-Akitako hillarrietan ere bai; baina garai ilun haietara jo gabe, natorren gure idazle ezagunagoetara. Eta XVIII. mendean gure literatura-ren pizkundea Hego Euskalerrira ekarri zutenen artekoak ditugu Larramendi, Mendiburu, Kardaberaz eta Ubillos. Hauetatik, bat ez beste guztiak agertu ziren atxezale.

Kardaberazek, K gorrotatzen zuen garai hartan. Ez zuen K letra onartzen. Baina H bera ere ez zitzaion gogoko. Gutxi batzu-

tan erabili bazuen ere, ez zuen ikusten H-ren premiarik, alperrikakoa zeritzalako. Hala ere, Aita Asteteren «Christauaren doctrina» euskaraz ematean, H-kin eman zuen. Liburu hau L. J. Riesgo-ren moldiztegian argitaratu zen, Donostian bertan hamazortzigarren mendearen lehen partean. Urterik gabe azaldu zen, baina inprimategi honek 1752tik 1802ra arte iraun zuen, oso oker ez banago.

Manuel Larramendik, «Diccionario Trilingüe»ren hitzaurreko XXXVIII. atalean H-ren erabilkeraren alderako arrazoiak agertzen ditu. Horrez gainera, ikus 1745ean argitaratu zen hiztegi honetan *vocablo* hitza bera. Gomendio hau jarraitu zuten nonbait Mendiburuk eta Ubillosek, eta gipuzkoarrak izanik ere, atxez idatzi zituzten beren izkribuak. Mendibururen «Otoitz-gaiak», 1760garren urtean Iruñan argitaratuak, Tolosako E. Lopezek birargitaratu zituen 1904an, baina H guztiak kenduta.

Hemeretzigarren mendeko giputz idazleak apenaz erabili zuten H letrarik, guti batzuk baizik. Hala ere, Jose Manterolak lehen aldiko «*Cancionero Vasco*» hartan (1877), II. tomoaren 35. orrialdean agertzen denez, *itz* eta *hitz* bi erak jotzen ditu gipuzkoartzat, H-kin eta H gabe.

Tomás Eleizalde, Bergarako San Pedro-ko apaizak 1878an argitara eman zuen «Cristauaren gordairua» deritzan liburua ere atxeaz dago. Gregorio Arruek ordea bereizgarritzat erabiltzen zuen. Honen itzulpen lanetako euskara oso egokia eta txukuna iduritzen zaigu. Eta, adibidetzat Juan Jose Mogelek bizkaieraz egin zuen «Baserritar jaquitunaren echecho escolia», honek 1816an emana, G. Arruek 1878an gipuzkeraz agertu zuen Tolosako B. Gurrutxagaren moldiztegian, eta egileak atxerik gabe emana, Arruek gipuzkeraz H ta guzi jarri zuen. Bere hitzaurre laburrean hala aurkituko ditugu *hill* eta *hitz*, eta liburuaren barna ere erregela bera jarraitu zuen. G. Arrue bera izan zen Félix Sardá y Salvani-
ren «El liberalismo es pecado» itzuli zuen (1887), «Liberalen doctrina pecatu da» izenez. Hau bai barregarria, liberalen kontra H-kin idatziaz. Hark nonbait etzituen ikusten H letrak zituen perilak, zeren orain, batzuentzat, gorriena omen da. Sineskaitza da setati batzuen tiki-mikietatik noraino eramán diren H-ren usteak.

Gure mendean osterá, hemeretzigarren mendean baino uga-

S. Mendibururen oroitarria Oihartzunen

riago erabili dute H letra Arantzazuko Biltzarra baino lehen ere. Orixek berak «Barne-Muinetan» (1934) deritzan liburuan eta Euzko-gogoa aldizkarian. Gerragatik herbesteratutako zenbaitek, Ipar Euskal-Herriko influentziaz kutsaturik edo. Gernika eta Euzko-gogoa aldizkarietan ez ezik, Donostiako Egan-en ere nabari da eta lekukotasun batzuk jarriko ditut: 1956-ko Egan aldizkariak aztertzen baditugu, Gabriel Aresti, Aingeru Irigaray (honek aspalditik jarraitu duen bidea izan da), Antonio Maria Labayen eta beste.

Ez ahaztu Yon Etxaidek 1955ean argitaratu zuen «Joanak-joan» eta 1958ko «Amasei seme Euskalerriko» H-kin idatzi zituela. Antonio Labayen-ek, besteak beste, «Domenjon de Andia, Gipuzkoa'ko erregea», 1965ean Zarautzen argitaratua. Gero H espantagarriaren aurka atera zen liburu batean, H tximistadunak baserria eratsiz azalean zuela, han esaten zen argazki da guzi inoiz H-rik erabili ez zuen euskaltzainetako bat zela. Amaika ge-

zur erabili da, alde batetik eta bestetik. Bortxakeriak erabili direla esaten dutenek ere badira. Hala izanen da, zeren elkar-lanean egin behar genuen lan batean, H-rik ez erabiltzea edo bestela parterik ez hartzea behartu ninduten ni neu. Bestalderakorik ere izan da. Bai horixe. Baina, batzuk, Arantzazuko gomendiora arte erabili ez genuenetakoak gara. Eta, gainera, lehendik erabiltzen zutenen kontrarik egin gabeak eta gero ere ez erabiltzen ez dutenei.

Hainbeste alperrikako eztabaidaren ginetik, hamar urteren buruan H letraren erabilkerazko lehen saioa Bergarako Biltzarren aurrean aztertu du Euskaltzaindiak. Agertzen denez, Arantzazun begi onez ikusia, idazlerik gehienak erabiltzearen aldekoak dira. Bestalde, erraz ikus daitake, erabilkerak deseztatu duela H-ren zailtasuna. Erabili ez dutenek zailtasuna hartzen bai dute arrazoitzat, baina erabili ezik nola dakite hori?

Egiazko abertzaleak Zazpiak-bat nahi du, eta hau besteei ere amor emanaz egiten da, demokraziaz nahi baldin bada. Eta amor ematea zer den jakin nahi duenak azken Herria astekaria irakur dezala, irailaren 14-koa (1463, zenbakia), beste zenbait gauzaren artean hara zen dion bertan Bergarako Biltzarrari buruz: «Hirugarren eguna izan da oroz ginetik H letraren eguna. Iparraldeko zazpi euskalzainek apailatu zuten saila, P. Lafitte eta J. Haritschelhar-en gain utziz lanaren presentatzea».

«Batasunaren onetan iparrekoek on-hartu zuten x letra ch -en orde; eta kontsonanten ondoko h kendu ere. Hegokoek zertako ez lezaket h on-har, hoiek ere beren aldetik? Denek badakite española irakurtzen, nahiz mintzairer hori h -ez emokatua den: aski dute ez ahoskatzea euskaraz, erdaraz egiten duten bezala. Bertez ere 200 hitzen afera da, bertzeak hoienganikakoak baitira; eta h ez da lehen edo bigarren silaban baizik gertatzen hitz xinetan. Ez dugu uste aditzale guziak gure ganatu ditugula aldi huntan ere. Baina ez etsi!».

Guztion artean egin dezagun egiazko Zazpiak-bat. Ez elkar zapalduz, bai elkar onartuz. Beharrezkoa zaigu bat egitea. Bata-sunean dago indarra.

Ha sido incomprensible la aptitud agresiva y alarmante de algunos antihaches en periódicos donostiarras en vísperas y los días que duró el Congreso de la Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia en Vergara. Y tal vez esas posturas adoptadas a priori les ha condicionado a tergiversar los resultados del congreso a la hora de analizar fríamente y con objetividad.

Del propio congreso y de los siete puntos del comunicado de Vergara me ocupé en estas mismas columnas el día 11 de los corrientes. Del balance del referido congreso informaron con claridad meridiana la mayoría de los periodistas, los trabajos presentados y los coloquios mantenidos serán publicados en un número extraordinario para no dar lugar a dudas; pero de entre los trabajos periodísticos que han resumido el contenido del congreso cabe destacar el escueto y preciso artículo de Martín de Ugalde en Deia del día 19.

Nadie puede negar el alto valor científico de las ponencias del congreso y su efectividad hacia la normalización del vascuence escrito.

El punto polémico se centró en el uso de la H, que hoy es utilizada por la mayoría de los escritores y que para algunos opositores se considera como algo extraño y dañino que se ha incorporado al vascuence en época reciente. Pero la verdad es que se trata de una letra que está presente desde el mismo momento que el idioma vasco aparece en forma escrita, como nos atestiguan las lápidas aquitanas de Navarra, el cartulario de San Millán y el primer libro impreso en vascuence. Además, se pronuncia en algunos dialectos y se considera como elemento unificador en el conjunto «Zazpiak-bat» que late hasta en los propios opositores. Pero no es mi intención el polemizar sobre el tema, H sí o H no. Lo único que pretendo es informar de su presencia entre los escritores guipuzcoanos desde antes de las recomendaciones de Euskaltzaindia en 1968.

De los cuatro escritores importantes de Guipúzcoa en el siglo XVIII, tres la utilizaron normalmente en sus escritos, y que son Larramendi, Mendiburu y Ubillos, a excepción de Cardaveraz que no consideraba necesaria, pero que sin embargo llegó a utilizarla en alguna de sus obras. Pero, conviene decir, que Carda-

veraz era enemigo del uso de la letra K.

De entre los escritores del siglo pasado, muy pocos guipuzcoanos utilizaron la H. Sin embargo, encontraremos en los escritos de Gregorio Arrúe, Tomás Eleizalde y algunos más. Pero en nuestra época, además del propio Orixe en algunas de sus poesías, bastantes escritores actuales adoptaron esta lerta, probablemente por una intercomunicación mayor entre los propios vascos a través de un aumento de los medios de comunicación y por personas exiliadas en el país vasco de Francia. El hecho es, que desde antes de las decisiones recomendatorias de la Academia en el Congreso de Aránzazu (1968) los escritores jóvenes la aceptaron casi en su mayoría en 1964, y aun mucho antes otros no tan jóvenes guipuzcoanos, como se puede comprobar en la revista literaria Egan de 1956, y que detallo en el texto euskérico.

La ortografía, ante todo, ha de ser convencional, y en un lenguaje común que se nutre de los dialectos, conviene respetar una letra que unos pronuncian y consideran imprescindible, y que para otros no es nada difícil su uso, como se ha podido comprobar en la práctica. En total, son 200 vocablos con H los que se solicitan conservar para el vascuence unificado. Ved a este respecto el semanario Herria del día 14 en su primera plana. Pero ante todo, que quede bien claro, que los escritores guipuzcoanos han empleado en otros tiempos y que en el congreso de Vergara se trataron cosas mucho más importantes que la ortografía.

1978 - IX - 25